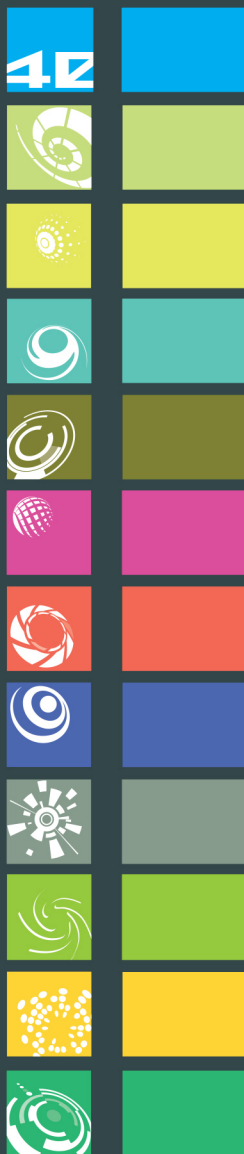

158-159

COMBOP

ДОМЕТИ

Издавање овог двоброја Домета помогли су Министарство културе и информисања Републике Србије и Покрајински секретаријат за културу и јавно информисање Аутономне покрајине Војводине.

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

008+82(05)

ДОМЕТИ : часопис за културу / главни и одговорни
уредник Давид Кеџман Дако. – Год. 1, бр. 1 (1974) – . –
Сомбор : Градска библиотека "Карло Бијелички", 1974
– . – 24 cm

Тромесечно.
ISSN 0351– 0425

COBISS.SR–ID 295191

часопис за културу,
јесен, зима, 2014,
год. 41, двоброј 158-159

З Е Б Е Е О Д

издавач:
градска библиотека
"Карло Бијелицки" у Сомбору

за издавача:
Владимир Јерковић

главни и одговорни уредник:
Давид Кецман Дако

уредништво:
Стојан Бербер, Давид Кецман Дако, Милан Мицић,
Миливоје Млађеновић, Јожеф Ј. Фекеџе, Перо Зубац

лектор: Горан Малваша
ликовно-графички уредник: Дејан Подлипец

оснивач часописа: скупштина града Сомбора; главни уредник:
kecmanso@sbbs.rs, тел: 025/441-515; рукописи се примају
електронски на адресу casopiszakulturdometi@gmail.com; јед-
ногодишња претплата 500, за правна лица 800 динара, за ино-
странство двоструко, на жиро рачун 840-131668-11; цена овог
двоброја 250 динара; штампана „пергамент плус“, Сомбор; тираж:
300 примерака.

42
давид кецман дако
јер реч је светлост

5

6 **ДАТУМ**

милан мицић
између српства и
југословенства

7

ЗАПИС

мираш мартиновић
луц и лира

17

9 **ЕСЕЈ**

слободан шкеровић
говори асемички о асемичком

25

РЕЧ

никола страјнић
исповест анђела

27

радомир миљојковић
свечане божићне хаљине

37

мирјана ковачевић
док има света

48

раша перић
српска слова

52

СПОНЕ

марјан накић
немачка бајка

55

vladimir kochish
живот без сенке

57

ИМЕНИК

адам пуслојић
из твог ума, бакља

61

БОЈА И ОБЛИК

гордана малетић
добар, бољи, најбољи

75

ПОВОД

иван негришорац
историографија и сазнање:
скица за портрет василија
ђ. крестића

83

михајло пантић
писмо са дна

91

СУОЧАВАЊЕ

марија јефтимијевић
михајловић

95

романи петра сарића у
књижевној традицији косова
и метохије

бранко микашиновић

103

срби крајишници и њихова
улога у аустроугарској војсци
као историјски оквир за роман
милоша црњанског, сеобе

ЧИН

мирослав радоњић

109

нушић наш насушни
или: несумњиво лице

vladimir jerkovitch

120

проблем отелове трагедије

ВРЕДНОВАЊА

стеван тонтић

129

јединство страдалничких
судбина

драгољуб д. гајић

131

записи о крају двадесетог века

тихомир петровић

135

усмено песништво у опусу за
децу и младе бранка ћопића

анђелко ердељанин

139

зашто се зашто зашти

ален бешић

142

шапат цумјесто вриска

42
горана копоран

145

библиографија домета
2004-2014

Јер реч је светлост

Поводом четрдесет година часописа „Домети”

У време када часописи у Србији све нередовније излазе, или без иоле озбиљније бриге/подршке својих издавача, тихо ишчезавају и то тако да се тим поводом не чује ни слово жала, а тек гест немира што гашењем књижевног гласила ствараоци и поштоваоци лепе писане речи (како се то некад говорило) остају без нечег и те како важног у њиховом животу, у време, дакле, ово такође по свему несигурно, сомборски „Домети” овим двобројем заокружују четрдесету годишњицу од оснивања, четрдесет година трајања, непрекидног излажења, отпора увек могућем ишчезнућу, нестајању...

Није на нама, садашњим члановима Уредништва као и Градској библиотеци „Карло Бијелицки” у улози издавача, а засигурно, уверени смо, било би и непристојно да се сами хвалимо тиме што су „Домети” живи и шта значе свима, а посебно млађим песницима, прозним писцима, есејистима, књижевним критичарима, историчарима, теоретичарима књижевности, преводиоцима, театролозима, свима без чијих остварења и сарадње са нама, без икаквог условљавања, без надокнаде, не би било рубрика којима се ово гласило за културу издваја у српској периодици, деценијама. Не би било рубрике „Реч”, у којој се јављају прилози, свежи рукописи, песме и приче из „прве руке”, дакле, први пут пред читалачким оком; рубрике „Суочавања”, где објављујемо нове, а увек друкчије погледе на дело од озбиљнијег значаја за књижевност и науку. Не би било „Спона”, превода на српски језик, „Именика”, ширег представљања дела одређеног аутора уз библиографију, одговарајући избор из његовог опуса и критичке, бар фрагментарне осврте на књиге које су најпозданији траг о његовом прегнућу и значењу на књижевној сцени деценијама уназад. Ту су рубрике „Есеј”, „Баштина” и „Датум”, а неретко дешавало се да су поједине свеске уз значајније годишњице у целости биле у знаку темата. Уз све то, „Домети” су такође периодик битан за позориште, сликарство, уметност уопште, за осветљавање и чување културног и духовног наслеђа, за историју.

Погледа ли се пажљивије Библиографија нашег часописа, а у њему именован, онај читалац који зна знање брзо се са осмехом на лицу суочава са чињеницом: Тешко је наћи неког значајнијег писца са угледом у свету књижевности на про-

стору некадашње Југославије а да га делом или критичким, есејистичким словом о њему нема међу корицама „Домета”. Место су многи овде нашли и у време кад су им, у другим гласилима (новине, часописи, радијске и телевизијске, издавачке куће) најчешће из идеолошких разлога, етикетираним од стране „инжењера” и „рибара људских душа” окретали леђа. И дешавало се, само да подсетимо и само тиме да се, ипак, бар мало похвалимо, да је Уредништво овог часописа било својевремено, било и не поновило се, стављано на идеолошки „стуб срама”, након заседања којекаквих општинских а потом и покрајинских комисија за идејна кретања у култури, а само зато што „Домети објављују људе нама неприхватљивих идејних опредељења”.

Дешавало се то и другима, многи услед жестоке критике (све)моћних и умукнуше, без ичије иоле озбиљније кривице уредништва или њиховог „неподобног” сарадника нетрагом несташе. Временом, али доиста у трајни заборав, као нишчи духом, у заборав одоше, занавек ишчезоше и хигијеничари људских душа. Заборав! Казна, можда најжешћа. И за трајни наук сваком ко се, о било којем времену да је реч, прошлом, у својој увек тренутној моћи, у неразуму, у бесмислу свом огрешши о лепу и мудру реч, о неког ко стварањем и објављивањем само и непрестано даје, а заузврат – ништа сем разумевања и подршке у прегнућу и не тражи.

Покретачи и сва уредништва „Домета” – током минулих четрдесет лета, свим невољама у инат, током свих олуја и бура, идеолошких, државних и друштвених посрнућа, у време увек због нечег несигурно, време беде, инфлације, ратова, сеоба, распада земље и система, промена на „значајним местима” функционера од чије је добре воље и разумевања, наклоности, па и тренутног расположења, у једној средини све зависило – увек су на уму имали смисаоност оног што чине, у шта верују, у трајност оног што је „иза живота”. А реч је о „Дометима” као заједничком делу, као огледалу у коме се сви и кад све мине, а свако на свој начин и са својим залогом/заслугом у њему, осмехнути, без зебње могу огледнути. Таквима, али надасве сарадницима „Домета” и читаоцима, људима који се нашем часопису као својој насушној потреби за лепотом, за мудрушћу, радују, овом приликом реч захвалности.

„Домети” су кућа за све мислеће и добронамерне, за све у прегнућу и у доброты несебичне, с таквом мишљу и подухватима за трајност увек отворене. „Домети” – мост међу људима и међу временима.

Би, јесте и нека тако остане! Јер, реч је светлост, а светлост – живот.

Милан Мицић

ИЗМЕЋУ СРПСТВА И ЈУГОСЛОВЕНСТВА СРПСКИ ДОБРОВОЉЦИ У ПРВОМ СВЕТОМ РАТУ

Српска национална идеја, као континуирана модерна национална идеја 19. века свој врхунац је досегла у Балканским и Првом светском рату (1912–1918) а њена јасна препознатљивост био је снажан српски добровољачки покрет чија распрострањеност је била показатељ њеног утемељења међу Србима Хабзбуршке монархије. Сазревање српске националне свести током 19. столећа своје исходиште је имало у српском грађанству Јужне Угарске, које је у свом идентитету хармонизовало српско историјско памћење и средњеевропски начин живљења и српску државу створену током 19. века у Србији која је током тог столећа била у процесу сопствене европеизације и модернизације. Босанско-херцеговачки устанак 1875–1878 године и дуга аустроугарска владавина у овим покрајинама (од 1878), која је направила историјски компромис са муслиманским беговатом и фаворизовала католички елемент у њима, хомогенизовала је српску националну свест у овим земљама, а појава радикалног хрватства и католичке искључивости у Хрватској крајем 19. и почетком 20. века утицали су на моделовање српске националне свести код српског становништва Хрватске. Тако формулисана српска национална свест ојачана је, хомогенизована и емотивно интезивирана Анексионом кризом (1908–1909) и Балканским ратовима (1912–1913).

Успешан резултат Балканских ратова за Србију створио је од ње митску слику међу аустроугарским Србима, и не само њима, а избацивање Османског царства из Европе ојачало је идеју ослобођења и уједињења српског народа. Основно људско ткиво српског добровољачког покрета чинили су тако у Великом рату српски сељаци из Аустроугарске обликовани јасно у духу српске националне идеје. Став Аустроугарске на почетку ратног сукоба 1914. године да стави

ван сваког правног поретка и друштвеног реда српски народ у својој држави, што је у неким крајевима довело до бруталне репресије над њим (Босна и Херцеговина, Срем), радикализовао је став знатног дела аустроугарских Срба према њој, јер победа Аустроугарске над Србијом у Великом рату значила је стављање српског народа у Монархији у стање историјске подређености са осећањем трагичног и трајног губитка историјског и националног идентитета.

РАТНИ ЦИЉ ИЛИ (И) ПОЛИТИЧКА СУБВЕРЗИЈА

Идеја југословенства уочи Првог светског рата била је идеја кратког и крхког трајања, присутна и ограничена на део интелектуалне јавности код Срба, Хрвата и Словенаца у Аустроугарској, као и део интелектуалне јавности у Србији, али је то била идеја без упоришта у масама. Она је у пуном значењу формулисана и обнародована као чињеница историјског тренутка Нишком декларацијом српске владе од 7. децембра 1914. године, којом је идеја југословенског уједињења прокламована као српски ратни циљ, али пре свега као средство политичке субверзије према Аустроугарској, што је требало да подстакне дезинтегративне процес међу Јужним Словенима Хабзбуршке монархије, али и да покрене јаз између аустроугарске државе и Јужних Словена, који су се за ствар Аустрије 1914. године, па и у потоњим ратним годинама, здушно борили. Без обзира на мотив, Нишка декларација била је национално-револуционарни акт јер се залагала за нестајање једне државе са јаким феудалним елементима и афирмисање принципа права народа као модерног историјског принципа. Историјски компромис децембра 1914. године између Србије и српског народа, са једне, и Аустроугарске са друге стране, није био могућ а међусобни рат могао се завршити само нестанком једне или друге државе. Зато се у основни мотив који је нагнао аустроугарске Србе, а то је жеља за уједињењем са Србијом, јер и њима је у Монархији био објављен рат до уништења, да се определе за ратовање у Великом рату у српској униформи, уплела у контраверзан и сложен однос идеја југословенског уједињења, страна маси Срба-добровољаца, сељака из Босне, Херцеговине, Срема, Баната, Бачке, Барање, Славоније, Лике, Баније, Кордуна, Далмације и Боке Которске. Југословенство прокламовано као део ратне политике српске владе, његова стања, снага, карактер и дух најрељефније су се преламали

на историји српског добровољачког покрета који је, како су ратне године пролазиле, све више од стране српске владе и Југословенског одбора бивао преименован у Југословенски добровољачки покрет.

Српски добровољачки покрет налазио се сво време Великог рата у перманентном сукобу и прожимању двојства српства и југословенства, југословенства често српском добровољачком покрету наметаног на насилан и неприродан начин, као политички пожељна слика која би легитимисала вољу хрватског и словеначког народа да изађе из хабзбуршког државног оквира и уђе у процес уједињења са Србијом и Црном Гором. Зато се путем имена Југословенске дивизије на Солунском фронту 1918. године српска суштина добровољачког покрета у Великом рату улила у њену југословенску појавност којом је пред савезницима и пред сопственим историјским бићем онај део хрватских и словеначких политичара пројугословенске оријентације доказивао жељу хрватског и словеначког народа, или њену историјску симулацију, да теже ка југословенској држави. Српска влада је именом Југословенске дивизије показивала да се српска политичка елита 1918. године прихватила концепт „великог уједињења” који би обухватио и Јужне Словена Аустроугарске, као концепт потребе за што већом државом, уз препознавање историјског тренутка великог европског ратног лома у којем се трајно мењало друштво и појединац, нестајала стара царства и цртале се нове европске границе. Југословенско име добровољачког покрета покривало је његову српску суштину и српски број и садржавало је, у својој суштини, сву врсту промене, или више тежњу ка њој која се у њему и око њега дешавала током динамичног ратног врења. Пробој Солунског фронта у јесен 1918. године, у којем је учествовала и Југословенска дивизија, био је епилог и завршна фаза српског добровољачког покрета у светском рату. Српски добровољци стигли су тако као ослободиоци у своје крајеве у бившој аустроугарској држави, као творци нове југословенске државе чије име, карактер и границе 1914. године нису ни претпостављали.

СРПСКО ДОБРОВОЉСТВО И САВЕЗНИЦИ

Све до половине 1915. године српска влада посматрала је добровољачко питање као маргинално, односно није сматрала да су добровољци војна и политичка потреба Србије у великом европском сукобу. Слање М. Комненовића, испред српске владе, као дела српске војне мисије у Русију, више је био чин изнуђен потребом да се контролише иницијатива организације „Уједињење или смрт” и Југословенског одбора у прикупљању добровољаца у Русији. Четнички одреди које су 1914. године организовали и предводили чланови организације „Уједињење или смрт” за српску владу били су подношљив преседан који се није могао спречити с обзиром на континуитет четничке акције у Македонији и њену улогу у Балканским ратовима, али се могао ограничити на њихов незнатан број који се и иначе лако трошио у најтежим и најсложенијим војним акцијама. Самосвојан долазак српских печалбара из САД 1914. године у српску војску, наговестио је да српска емиграција у САД из Аустроугарске може бити значајан извор за попуну српске војске, али и свест аустроугарских Срба да се у европском рату бије одлучујућа битка не само за опстанак Србије него и њих самих. Српски пребези из Срема и Источне Босне, у које је септембра 1914. године ушла, па се повукла српска војска и четнички одреди, опредељивали су се за упис у српске добровољце притиснути репресијом коју је аустроугарски државни апарат чинио према њима. Решеност Срба из Аустроугарске, ратних заробљеника у Србији 1914. године да се пријаве у српску војску као добровољци није било само израз њихове националне свести, већ и одраз високог угледа које је досегла Србија после својих војних победа 1914. године. Улазак ратних заробљеника Срба у српску војску ставио је српску владу пред битан проблем: како испоштовати међународно ратно право а укључити српске заробљенике у српску војску, те како исконтролисати прилив добровољаца који су од лета 1915. године почели масовније Дунавом да пристижу из Русије, а тиме не ојачати утицај организације „Уједињење или смрт” која је до тада контролисала добровољачки покрет. Решење је нађено септембра 1915. године формирањем Добровољачког одреда као једне врсте војне институције за пријем и деловање добровољаца од стране српске Врховне команде, а под командом официра из организације „Уједињење или смрт”.

Ратни пораз 1915. године довео је Србију у ситуацију да континуитет своје државе наставља у иностранству, на

грчком острву Крфу, а после на Солунском фронту, кроз деловање краља, владе, Народне скупштине и војске. Још више него раније, српска влада и војска постале су зависне од помоћи и интереса својих савезника, пре свега од Француске и Русије. Одговорност за опоравак, обнову и поуну српске војске на Крфу и Солунском фронту преузела је Француска. Услед окупације Србије, једини могући извор поуне српске војске постали су добровољци аустроугарски држављани, ратни заробљеници у Русији и Италији и економски емигранти у САД и Јужној Америци. Зато српско добровољачко питање које је окупацијом Србије 1915. године у плановима српске владе нагло избило у први план, није било само проблем српске владе и војске, већ општесавезничко питање у којем су савезничке земље давале српској војсци своје ресурсе (политичке, дипломатске, војне, материјалне, финансијске, саобраћајне итд.) у циљу јачања српске војске као дела општесавезничких напора за добијање Великог рата.

Јачање савезничке улоге у обнови и одржавању српске војске најјасније се манифестовало приликом употребе Прве српске добровољачке дивизије у борбама на Добручанском фронту септембра/октобра 1916. године, када је добровољачка јединица (Прва српска добровољачка дивизија) употребљена у складу са руским и румунским војним потребама, као и приликом револуционарних догађања у Русији 1917–1918. године. Добровољачко питање од 1916. године добило је свој војни значај, али је прерасло у једно од кључних политичких питања, јер је прилив добровољаца исказивао легитимитет захтева Срба и осталих Јужних Словена из Монархије за излазак из Аустроугарске и уједињење са Србијом у југословенски државни оквир. Зато је добровољство у српској војсци било преседан у Првом светском рату у односу добровољство код свих зараћених страна; у условима српских победа 1914. године оно је имало минималан војни и политички значај, да би у условима српског пораза 1915. године и опоравка српске војске 1916. године постало масовно, политички и војно веома значајно, и обухватило догађања, појаве и процесе на пет континената (Европа, Јужна и Северна Америка, донекле и Африка и Азија).

Аутохтони покрет Срба аустроугарских држављана руских ратних заробљеника за пријављивање у српску војску до октобра 1915. године био је вођен од стране српске војне мисије и српског посланства у Петровграду, а у условима ратног пораза 1915. године, новембра/децембра месеца 1915. го-

идеја није утемељена ни у једном од јужнословенских народа Аустроугарске, да су се аустроугарски Срби пријавили у српске добровољце вођени идејом српског уједињења, да међу Хрватима влада аустрофилско расположење и дубоки страх од уједињења са православном Србијом и да је тек незначатна мањина хрватске интелигенције пројугословенски расположена.

Революционарни догађаји у Русији 1917. године поспешили су кризу југословенског концепта у Српском добровољачком корпусу, што промена имена у Добровољачки корпус Срба, Хрвата и Словенаца априла 1917. године није могла зауставити. Нове идеје које су изнели бољшевици, посебно оне о миру и праведној подели земље сељацима, имали су пуног одјека и међу аустроугарским Србима, добровољцима у Корпусу, посебно из Баната, Бачке, Барање и Срема и кроз „дисидентски покрет”, потресли су Добровољачки корпус. У условима видљиве немоћи руске Привремене владе у јесен 1917. године, српска влада и српска Врховна команда су, уз бројна колебања, спречиле да се добровољци опет употребе на добруцанском војишту, поготово што се руском војнику продужење рата чинило без смисла и циља. Сложено извлачење из Русије у условима грађанског рата и револуције у јесен 1917. и у зиму 1918. године, под снажним притиском бољшевика који су у Добровољачком корпусу видели царистичку идеју, био је подухват који је личио на авантуру. Ипак, око 12.500 вредних, искусних и дубоко оданих српској идеји војника приспело је из Русије на Солунски фронт током 1918. године преко Северног мора, Енглеске, Француске и Италије, или преко Сибира, Далеког истока, Сингапура, Хонгконга, Цејлона и Суецког канала.

Прикупљање добровољаца за потребе српске војске у САД, Јужној Америци и Италији био је део ратних активности српске владе, Југословенског одбора, као и влада Француске, Велике Британије, а од априла 1917. године и САД.

Акција сакупљања добровољаца у овим земљама није се могла остварити без политичке, дипломатске, војне, финансијске и материјалне помоћи француске владе. Прецизан договор о организацији прикупљања, опремања, транспорта и обуке добровољаца из САД између Француске и Велике Британије показао је да је српско добровољачко питање било део ратног напора сила Антанте.

Одлазак српске војне мисије у САД и југословенски концепт уједињења за који се залагао шеф те мисије ппук. М. Прибићевић, суочио се са реалношћу стања српске, хрватске и словеначке емиграције из Аустроугарске у САД; подозрење хрватске и словеначке емиграције од уједињења са Србијом, страха од српске превласти у новој држави, веће осећање сигурности у Хабзбуршкој монархији, биле су чињенице које су акцију на прикупљању добровољаца међу хрватском и словеначком емиграцијом чиниле ограниченим. Српски концепт уједињења, за које се залагало српско друштво „Слога”, њихово гласило „Српски дневник” и чувени научник Михајло Пупин, доводио је у питање југословенски концепт М. Прибићевића. Став „Слоге” и Михајла Пупина да је Србији потребан новац и дипломатска акција подударао се са ставом америчких власти да европски емигранти не иду у европски рат, јер су преко потребни америчкој индустрији услед ратног „индустријског бума”. Дубока подељеност између два српска удружења „Слоге” и „Србобрана”, коју је М. Прибићевић затекао приликом доласка у САД, онемогућила је делатност српске мисије. Земљачки односи приближили су М. Прибићевића друштву „Србобран”, где су се углавном налазили Срби из Хрватске и њихово чланство је махом било извор регрутовања добровољаца за српску војску у САД 1917–1918 године.

Истовремено са акцијом на прикупљању добровољаца у САД трајала је акција српског емисара Ш. Познановића у Јужној Америци, али није дала резултате. Утицај Југословенског одбора међу пацифичким хрватским колонијама био је јачи од утицаја српске владе и Југословенски одбор није дозволио да се 300 добровољаца далматинских Хрвата, углавном из Чилеа, утопи као непрепознатљив број у јединице српске војске. Протест црногорског краља Николе код француске владе спречио је акцију Ш. Познановића међу црногорском емиграцијом у Аргентини. У Италији, опет, италијанска влада минимизирала је ефекте прикупљања добровољаца за српску војску међу аустроугарским држављанима, ратним заробљеницима, не желећи да ојача супарника у борби за источну јадранску обалу. Дипломатске акције српске владе у том смислу нису пуно помогле, а међу мањим бројем добровољаца који су из Италије дошли на Солунски фронт били су махом Срби из Босне, Баната, Срема, Бачке и Барање.

ПОЛИТИЧКА УЛОГА СРПСКИХ ДОБРОВОЉАЦА

Функција добровољаца српске војске 1914–1915 године, и у војном, и у политичком смислу, била је минимална. Српски командни кадар у Првој српској добровољачкој дивизији у Русији видео је у добровољцима искључиво њихову војну функцију, а тек доласком генерала М. Живковића, септембра 1916. године, јасно је указано да је циљ добровољачког покрета изражавање жеље југословенских народа из Аустроугарске за изласком из Монархије и за југословенским уједињењем.

Добровољци, као чинилац идеје југословенског уједињења, видљиви су и на примеру добровољаца црногорске војске који су предати српској војсци после капитулације Црне Горе, јануара 1916. године. Највећи део њих приликом изјашњавања, марта 1916. године, одбио је да се прикључи српској војсци и определио се за француску војску, позивајући се на грубо и насилно поступање српских официра и подофицира према њима.

Део добровољаца из Херцеговине и Боке, који се определио да настави ратовање у униформи српске војске, упућен је у Батаљон Срба – добровољаца чијим именом се истицало да они нису црногорски држављани, већ аустроугарски Срби.

После учешћа у ратним операцијама 1916. године, припадници Батаљона су припремани да одиграју улогу у ослобођењу Херцеговине и Боке, њиховом присједињењу са Србијом и уклањању традиционалног утицаја црногорске државе у тим крајевима.

У акцији присједињења Црне Горе Србији, новембра 1918. године, велику улогу одиграо је и Други југословенски пук, састављен од добровољаца, који је ослободио црногорске градове 1918. и био стациониран у Црној Гори у време процеса присједињења. Тако су добровољци из САД, из Батаљона Срба добровољаца, борци Југословенске дивизије били, осим војног, изразито политички чинилац и пред савезничком јавношћу чинили су легитимном идеју југословенског уједињења, док су српски добровољци у Русији, највише на Добруцанском фронту 1916. године, посматрани искључиво из угла њихове војничке употребљивости.

Југословенски одбор састављен од једног броја хрватских, словеначких и српских политичара антихабзбуршке оријентације, који су емигрирали на почетку ратног сукоба, претендовао је да пред владама и јавношћу савез-

15

ДОМЕТИ

ничких земља, као и пред српском владом, себе представи као израз воље хрватског, словеначког и српског народа да изађе из аустроугарске државе и да се са Србијом и Црном Гором уједини у једну државну целину. Покушавајући да буде репрезент воље хрватског и словеначког народа у Аустроугарској, Југословенски одбор никада није досегао ту улогу, јер је био сам део политичког и идејног спектра унутар хрватског и словеначког друштва током Великог рата, док су већински ставови унутар ових друштава били аустрофилски и прохабзбуршки. Без финансијске и војне моћи, Југословенски одбор у условима светског рата покушавајући да формира војну јединицу под југословенским именом која би изразила антиаустроугарски став Југословена у Монархији, покушао је да пред српском владом и савезничком јавношћу и владама изведе симулацију политичке воље хрватског и словеначког друштва. У Јужној Америци, где је у далматинској, хрватској, пацифичкој емиграцији имао реално упориште, Југословенски одбор једино је успео да заустави добровољачку акцију и одлазак пријављених добровољаца у српску војску. У Русији и САД, у акцијама прикупљања добровољаца за српску војску, Југословенски одбор је у мисијама српске владе био помоћно средство које је требало да активира добровољачки покрет међу Хрватима и Словенцима у тим земљама производећи доказе да су „Хрвати и Словенци с нама”, како је говорио М. Прибићевић, али на начин да не угрози циљеве и интресе српске владе. Давањем имена Југословенска дивизија јединици састављеној од добровољаца из САД и Русије, аустроугарских држављана и делова бивше Вардарске дивизије, јануара 1918. године српска политичка елита потпуно је изразила концепт југословенског уједињења, односно прихватила симулацију политичке воље хрватског и словеначког корпуса унутар Аустроугарске којим се пред јавношћу и владама савезника са прохабзбуршког прелазило на пројугословенски став, за шта се од почетка свог постојања залагао и Југословенски одбор. Добровољачки покрет који је све време Великог рата у својим појавама и процесима изражавао крхкост југословенске идеје и снагу националних идеја, на крају рата 1918. године појавно је добио југословенско име, али чињенице сведоче да су бројем и суштином иза њега стајали Срби из Аустроугарске.

miraš martinović

luk i lira

PISANJE PO PIJESKU

Česlavu Milošu

Šta možemo učiniti sa Poezijom? Promijeniti svijet? Bojim se, ne! Pisati po pijesku slova, a ipak vjerovati.

Čuti glasove u ruševinama. Diviti se riječima. Okrenuti se za onim što je prošlo i vjerovati da ga možeš povratiti.

Ipak, pisati po pijesku, s vjerom u ono što pišeš. Ipak!

Iako talas odnese tvoja slova.

Pisati, boriti se sa talasima. Boriti se s okeanom, vjerujući da će naići slijedeći talas, vratiti zrna pijeska, koja je progutao i slova koja si napisao i koja ti je neki prethodni talas odnio.

Pisati po pijesku i vjerovati da ćeš pobijediti Okean.

Našao sam, končano odgovor, na pitanje: Šta je Poezija?
I treba li je pisati.

Castel Nuovo,
25. april 2014.

OBRETOH SE U NARONI¹

Obretoh se u Naroni. Ne znam otkuda dođoh u nju. Ni kojim prvacem, ni sa kojom namjerom.

Tek, nađoh se usred mnoštva ljudi – koji su vrvili sa svih strana. Kao da bijaše neka svetkovina. Ili priprema za neki veliki vojni pohod. Mnogo vojnika bijaše u uniformama novim i sa kopljima dugačkim, a glave pokrивene šlemovima.

Mogla je biti godina 220. prije novog računanja vremena. Tu godinu kao da je neko uzviknuo, ali nijesam baš sasvim siguran.

¹ Ostaci antičkog grada Narone, današnje mjesto Vid, nalazi se četiri kilometra sjeverozapadno od Metkovića.

Svjetina je klicala, uzvikujući neka imena, koja u tom času meni nijesu ništa značila: FIGUL, IZAURIK, VATINIJE, SULPICIJE.

I oni su se pojavljivali na veliku binu, gdje bijahu odasvud vidljivi. Okupljeni su im jednako klicali.

Svjetina bijaše u razne nošnje odjevena. Glasovi su se razlikovali, čuh više jezika u isti čas.

Najednom, nestade sve one svjetine, a sa njom i onih kojima je klicala.

Jedan čovjek, šetao je sam, pustim gradom.
Bio je to Ciceron, filozof, upravo prispio iz Rima.

Tražim roba Dionisija! – reče.
Što će vam? – usudih se da ga upitam sa strahopoštovanjem.
Pokrao mi je biblioteku – odgovori smušeno. On koji je uvijek bio razborit. Na trgu i u Senatu.

Čuo sam da je ovdje. Čak sam ga vidio u magnovenju. Ali nestade odjednom sa svom onom svjetinom, čiji, na kratko, bijah i ja dio. Gdje se djenu onoliko ljudi? – pitao je.

Nijesam ništa odgovorio. Odgovora nijesam znao. Sa njom nestade i on – dodade zabrinuti filozof.

Nema ni zapovjednika grada. I on nekuda nestade. Moj prijatelj Sulpicije. Zalud sam mu pisao da roba uhvati i primora ga da vrati barem dio od knjiga koje mi je ukrao. Veliki grijeh je učinio. Među grijehove strašne, ubrajam krađu knjiga.

Sulpicije to ne doživljava tako. Taj Dionsijev gest sigurno mu se učinio nevažnim. Imao sam bogatu biblioteku. On se pobrinuo da ono najvrednije izvuče iz nje. Bio sam tada preokupiran politikom i borbom u Senatu sa neistomišljenicima. Pa, neka mi bude, baš tako, kad hoću da se bavim tom najodvranijom djelatnošću na svijetu. Iz nje čovjek može izaći popljuvan i prljav.

Ako si Dionisije! – uzvikivao je naljućeni filozof. Glas je odjekivao gradom.

To reče i nastavi da šeta u dubokoj tišini, pustim ulicama. Njegovi koraci su se nadaleko čuli. Onda je nestao. A iza njega, ostale ruševine. Iz kojih su se čule sove i njihovi zloguki glasovi. I talasi neke rijeke. Pomislih na tren – talasi rijeke Naro.

A onda dođe i druga misao: to je ona rijeka, koje sve odnosi, bespovratno.

Kada sam prije koju godinu posjetio ostatke toga grada, sa

N. Gvozdićem koji je sve uredno i precizno fotografisao, naišli smo na gnijezda sova koje su pjevale onu svoju pjesmu u dubokoj tišini. Sve ostalo je bilo mrtvo i nepovratno.

Castel Nuovo,
25. april 2014.

RAZGOVOR CAREM DOMICIJANOM

Otkuda ti dođe u ovaj kišni aprilski dan. Nakon što vidjeh tvoju statuu carsku, nađenu u Kumboru, u blizini Herceg Novog, gdje nekada bijaše grad Stoli, odavno potonuo u more... I rimske vile u kojima isluženi veterani življahu raskalašno...

Oprosti glumcu Parisu, u koga se zaljubi tvoja supruga Domcija, koju ti ote za živoga muža Elija. Njemu oprosti, ali dade da se pogubi dječak koji bijaše njegov učenik, a koji uz to bijaše bolestan... Samo zato što je na njega ličio.

Zašto, nedužnog dječaka, care? Kažu da si jednom rekao, osjećajući ovo pitanje na mnogim usnama i u vazduhu: samo zato što je ličio na njega!

Niko nije smio ništa da te pita. Zato su mnoga pitanja ostala bez odgovora.

Isto tako pogubi Hemogena iz Tarsa, zbog nekih crteža koje je pokazivao na javna mjesta, a one koji su te crteže izradili, reče da se pribiju na krst i razapnu.

Onom mirnom čovjeku i pristojnom građaninu, što se u ime gladijatorskih borbi usudi i reče – da su trački borci bolji od gladijatora, strašnu kaznu dosudi. Otjera ga lično u arenu i reče da se bori sa psima. A prije toga naloži da mu na leđa okače natpis: *Gladijator, drzak u svojim tvrdnjama...*

Zašto, care, zbog tih nekoliko bezazlenih riječi, tako strašnu sudbu dosudi čovjeku koji bijaše uzoran u svemu?...

Mnoge pogubi zato što ti se učiniše sumnjivim: Salvija Kokcejana, što je slavio rođendan cara Otona, svoga strica. Mecija Pompozijana, samo zato što je isticao da potiče od loze carske i što se usudio da svojim robovima da imena Magona i Hanibala.

A Salustija Lukula, zapovjednika u Britaniji, što je izumio neka nova koplja i drznuo se da ih nazove po svom imenu, *Lukulovim*.

Juniji Rustiku, za zlo uze svečani govor koji održa u čast Petusa i Priska, u kome ih nazva ljudima najuzornijim i punim vrline.

Ti to uze za povod i naredbu: svi filozofi pod hitno moraju otići iz Rima i Italije!

Filozofi se razbježaše na sve strane. Mnogi su u tom bjekstvu pogubljeni. I oni nazovi filozofi ne prodoše bolje.

Filozofi su filozofi, treba ih sve protjerati. Svakog čije zvanje potiče sa slovom F. Čak ni imena sa tim slovom ne bijahu pošteđena.

Poslije pobjede nada Antonijem u građanskom ratu, postao si okrutniji.

Kada si se odvažio i na jedan zločin kakav je pogubljenje tvog odanog prijatelja, konzula Aretina Klementa. Postade prema njemu mnogo srdačniji nego prije.

Tvoja blagost je bila siguran predznak da će se dogoditi nešto užasno.

Kažu da te ništa nije uzbudilo kao slučaj zvjezdoznanaca Askletariona. Naredio si da dozovu tebi toga čovjeka, što su tvoji potčinjeni učinili. On je uvijek tačno pororicao, ne libeći se da kaže istinu.

I ovoga puta bi tako, bez obzira na cijenu koju je znao da će uslijediti. Ali ti si od njega zatražio da preoknem svoju, a ne tuđu sudbinu, što on učini riječima: Govori šta će sa tobom biti – rekao si zvjezdoznancu. Uskoro će me raznijeti psi! – rekao je on.

Tada si naložio da ga smjesta pogube i sahrane na neko nepoznato mjesto, kako bi izigrao tačnost njegovog proricanja. I to su učinili. Ali se diže oluja, zagrnmješe gromovi, otvori se njegova grobnica, na čije ostatke navliše psi lutilice.

Ispunjenje ovog proročanstva pričao ti je jedan glumac (sudbina te vezala za glumce!), koji je bio očevdac, uz objed, uz koji si se smijao glasno.

Tako će završiti svaki zvjezdoznanc! – rekao si. I nastavio da jedeš, s probuđenim apetitom, kao da se ništa nije desilo.

Nekoliko mjeseci pred tvoje ubistvo progovorio je gavran na Kapitolu i izustio na grčkom jeziku rečenicu: *Sve je dobro ili sve će biti dobro.*

Bojao si se petoga sata i zato su ti javili da je šest. Bio si radostan što je minuo taj kobni čas od kojeg si se posebno pribojavao, kada u tvoju odaju uđoše zavjerenici. Poznato je šta se kasnije dogodilo.

Jedna kamena glava ostala je nakon svega. I ona je nađena u blatu, koje si zaslužio, u svemu, nedostojni care!

Castel Nuovo,
26. april 2014.

TEMISTOKLE I MRTVI

Grnčarski kraj Kerameik nalazi se u sjeverozapadnom dijelu Atine i od praistorijskih vremena služio je za sahranjivanje, o čemu svjedoče arheološki nalazi. Poslije pobjede kod Salamine, Temistokle je opasao grad bedemima koji su presjekli Kerameik koji obuhvata prostor pred gradskim bedemima između Dipila i Svete kapije, dok se *unutrašnji Kerameik* nalazi unutar dijela bedema koje je u IV v. s. e. obnovio Konon. U unutrašnjem prostoru koji će kasnije obuhvatiti atinska agora, sahranjivanje prestaje u VIII vijeku s. t. e., dok se ta praksa nastavlja u *spoljašnjem Kerameiku*.

PAUSANIJA: OPIS HELADE

Mišljah da razdvojih mrtve sa tim bedemom. Da se ne sašaptavaju. A morao sam. Trebalo je zaštititi Atinu.

Sada me progone. Ne daju mi mira ni spokoja. Kore što između njih postavih tako velik bedem. Vjerovah da ga ne mogu preskočiti.

Ali mi se jednakao sašaptavamo! – čujem glasove. Iz mnogih vremena. U meni.

Mrtvi, iako mrtvi, osjećaju žive.

Pa, ipak, napravih agoru, sa unutrašnje strane bedema. Sa stajalište živih. Na mjestu gdje su naši prethodnici boravili.

Možda sam napravio dobro djelo!....

Castel Nuovo,
27. april 2014.

ALKIBIJAD I ELEUSINSKE MISTERIJE

Optužen je 415. godine s. e. da je sa drugovima na privatnoj pozorišnoj predstavi, u Pulitinovoj kući, izvodio obred posvećenja u eleusinske misterije.

Za sebe je tom prilikom uzeo ulogu *hijerofanta*. A neki Teodor dobio je ulogu *glasnika*.

Dok je Pulition igrao *bakljonošu*.

Iste godine bio je optužen za obaranje Herma na atinskoj agori. Hajka je uveliko počela. Besprizorna hajka.

Suđeno mu je u odsustvu. Pošto bijaše otišao u Spartu.

Castel Nuovo,
27. april 2014.

HERMOVA POPRSJA

Međutim su kamena poprsja u atenskom gradu, a imalo ih je po domaćem običaju mnogo (četvorouglasto izrađenih) i u prevdorjima privatnika i u svetištima, jedne noći većim dijelom bila nagrđena u licu. Za počinitelja niko nije znao, ali ih je država tražila uz veliku nagradu onome ko ih pokaže. Uz to su proglasili, ako ko zna i za drugo kakvo počinjeno svetogrđe, neka bez straha oda, i to svako ko hoće, bio građanin, stranac ili rob. To se djelo uzimalo kao dosta značajno, jer se činilo da je znamenje za bojni pohod i da se ujedno dogodilo kao urota za prevrat i ukinuće pučke vlade.

Tukidid: Istorija Peloponsekog rata

Uvijek je bilo prljavih igara. Prije ove i poslije ove. I nevino stradalih je bilo. Bilo ih je prije, biće i poslije.

Prije nego će atinska flota zaploviti prema Siciliji, neko je noću oskvrnio poprsja boga Herma, koji u Atini bijaše mnogo poštovan. Što se protumačilo kao loš znak pred polazak u rat.

Šaputalo se da je to djelo Alkibijada i njegovih pristalica. Neko je htio da unese razdor među Atinjane. Nikada nije otkriveno ko.

Tražili su da se Alkibijad izvede na sud. A on se kleo da to nije učinio, tražeći: da se slučaj ispita, pa da se krene ka Siciliji.

Strahujući da to može stvoriti razdor u vojsci, odlučise da se sve ostavi za poslije. Dok bude okončan vojni pohod. Dok se rat svrši i flota vrati.

Iz atinske luke, uz pokliče, plač i suze, molitve bogovima i vjeru da će uspjeti, velika pomorska armada se otisnu morima.

Predvođahu je vođe s neograničenom vlašću, ali i isto tolikom odgovornošću: Alkbijad Kninijin, Nikija Nikeratov i Lamah Ksenofonov.

U Atini je ostala sumnja, koja je dijelila grad.

Ko je oskvrnio poprsja boga našega? – vikali su građani sumnjičeći jedni druge. Grad se dijelio, a sumnja bila svuda prisutna. Mnogi završiše u tamnice. Desiše se i neka ubistva.

Da bi koliko-toliko smirili stanje, koje priječaše da se pretvori u međusobni rat, protivnici Alkibijadovi nagovoriše neke da priznaju kako su to oni učinili.

Ništa vam neće biti! Učinite to, kunemo vas bogovima, zarad grada i mira u gradu.

I oni to učinište, pristadoše na nagovor. Rekoše: Mi smo obećastili Hermova poprsja. Tu smo da odgovaramo za besprimjerno djelo.

Na brzinu organizovaše suđenje. Osudiše ih na smrt. Pročitaše presudu. Masa to sa klicanjem odobri.

Onda oni rekoše da su nevini i da su priznali nešto što nijesu učinili samo da bi smirili grad. Za dobro grada! – govorili su.

Zalud je bilo.

Presuda je izvršena.

Koliko je puta prvada zadovoljena prividno?

Alkibijad se nije vartio u Atinu, nije izveden na sud. Nikada nije dokazano da su njegove pristalice obećastile Hermova poprsja.

Stradali su nevini ljudi. A u Atini je i dalje ostala sumnja...

Castel Nuovo,

27. april 2014.

PTICE

Ove ptice koje ja slušam danas, 27. aprila 2014, sigurno je slušao Aristofan u istom danu 415. godine. One su mu pjesmom dale ideju da napiše P T I C E.

Slušao ih je i prije, nepoznati Sumer, u osvit istorije. Slušao ih je sigurno i njegov zemljak Lulu, ljekar, čije je ime nađeno na jednoj glinenoj pločici. Jedino što je od njega sačuvano.

I kralj Gilgameš, dok je iznosio spor pred starješine svoga grada. Kada je na trenutak zastao i rekao: *Poslušajte onu pticu kako pjeva.*

To je dobar znak!

Pjesma ptica je vječita! Navodno, rekao je Homer, jednom, na Itaci, nakon što se vratio poslije dugih lutanja. Zadivljen pjesmom slavuja.

Ove iste ptice, zapravo njihove pretke, čuli su poslanici koji su iz Kiša hodili u Uruk – da ponude mirno rješenje spora.

I Agamemnon ih je slušao sa zanosom, u jedno rano jutro, u trojanskoj ravanici, kada se glasno pokajao što je otišao na Troju.

Tog jutra, molitve je upućivao pticama, a ne bogovima, što je do tada činjeno.

Castel Nuovo,
27. april 2014.

Miraš Martinović, (1952. selo Kralje kod Andrijevice, Crna Gora) pisac, prepoznatljiv na širim regionalnim prostorima, po antičkim temama i zaboravljenim pejzažima Crne Gore, kojima su posvećeni njegovi romani: *Putevi Prevalise* (objavljen u Crnoj Gori a zatim u Italiji s naslovom *Pitere di Montenegro*, u prevodu Silvia Feraria. Nekoliko poglavlja iz te knjige prvedeno je na hebrejski jezik i objavljeno u poznatim književnim časopisima u Izraelu, u prevodu Dine Katon), *Otvaranje Agruviuma*, i roman *Teuta*, koji je doživio više izdanja, objavljen kod beogradske *Geopoetike*, po kome je napravljena i istoimena internacionalna pozorišna predstava, u režiji Slobodana Milatovića. *Snovi u Doklei* su četvrta, a *Antički gradovi/snovi sudbine* (Zagreb, 2012) peta knjiga njegovog antičkog ciklusa.

Prije ovih, Martinović je objavio romane: *Jeretik*, *Vavilonski mu-draci*, *Poslednji Eshilov dan*, koji će uskoro biti objavljen u Tiran kod poznate izdavačke kuće *Onufri*.

U literaturu ulazi knjigom poezije *Mit o Trešnji* (1974), za koju je dobio književnu nagradu *Lazar Vučković*. Drugo dopunjeno izdanje ove knjige objavljeno je u Beogradu 2009. godine. *Nevidljivi ljetopis* (2010) prva je od četiri knjige ciklusa sa naslovom *NEOTKRIVENA ZEMLJA*, kojeg čine *Govor kraljeva* (objavljena 2011), *Govor zemlje* (2013) i *Sašaptavanje s memorijom* (2014).

словодан шкеровић

ГОВОРИ АСЕМИЧКИ О АСЕМИЧКОМ

Асемичко је друго име за енформел, као у апстрактној уметности.

Асемички текст или песма, могу да имају све неопходне особине поезије: ритам, звук, удар силе (који је интуиција = увид). Словне групе које нису препознатљиве као речи, јесу у служби поезије, упркос чињеници да језик сâм није представљен. Јавља се питање: да ли је језик неопходна особина поезије или не?

Уметнички или поетски поступак користи разлику у напону како би осликао свемир чињеница, али „значање” овог свемира није део поступка. Смисао је строго последица идеолошких, хијерархијских система који се користе како би „организовали” чињенице и на тај начин им доделили „значање”, условљавањем елемената слике помоћу извесног поретка зависности. Због тога, смисао јесте тумачење. Такав систем тумачења јесте – језик.

Могуће је користити постојеће речи језика на асемички начин.

Ово може да буде збуњујуће, али поигравање претпостављеним и усвојеним значењем речи, уништиће уобичајено тумачење – то је „деконструкција” језика. Стога, ово је одговарајући поетски поступак, иако текст на први поглед не изгледа асемички.

Асемички начи дефинисања поетског поступка дат је у *Сигналистичкој теорији свега*, у једној (асемичкој) реченици: „Однос између апстрактног и стварног (конкретног) јесте анализа.”

У овом случају „све” је садржај читавог Свемира, али није дефинисано као бројне разнолике „чињенице” (које природно примамо чулима). Бескрајни делови Свемира, подређени анализи преводе се у апстрактно, тако да је њи-

хова „стварност” двојака – амбивалентна или апсурдна. Анализа надилази важност простора/времена и доводи све на једно место истовремено. То је *рад* силе, апстрактног – енергија. Овакво постављање поезије омогућује потпуну креативност.

Очевидно је да је услов за примену поетског поступка знање.

Знањем „облика” и њихових заједничких особина могуће је користити се њима без аксиоматског (арбитрарног) система, као што су језик или математика.

Делањем с позиције апстрактног, песник може да створи сопствени поредак догађаја без коришћења било каквог условљавања и када се то чини, последица ће бити асемичка, иако потпуно разлучива.

Синоними анализе су: истина, деконструкција (разградња), уметност, поезија, драма, смрт, итд.

никола страјнић
исповест анђела

Др Софији

1.

У тренутку преображаја у анђела, човек се ослобађа свега пролазног, као што се ослобађа и пахуљица снега, са ревера. Но, разуме се, за то је потребна енергија која, као у случају са снегом, не долази споља, већ изнутра. Шта значи то: изнутра? Значи: из срца *Постојања*, у које тад упловљавамо.

Сам чин упловљавања, пак, представља чин смрти. Њо-ме се, у суштини, не одвајамо од нечега (живота), већ се сједињујемо с нечим (вечношћу).

Почетак тог сједињења доживљава се – иако се тад више нема никаквог доживљаја, какав се имало пре тога – као апсолутни преображај у једно, које је вечно.

Тако, постати анђеоски, значи једно: постати *Вечно Једно*.

2.

Сваког дана изговарам речи. Моје: анђеоске.

Човек их и чује и не чује.

Када их чује, помисли да су то људске речи, па им у свом простом земљском језику проналази место. Но, такве су да и то место брзо остављају.

Када их не чује, моје речи се, тајно, настањују у њему и дуго, стрпљиво чекају тренутак да их изговори онакве какве сам му их једном даровао.

Обично, то је предсмртни тренутак, у коме разуме сав бесмисао својих људских речи.

Мој, анђеоски језик, отвара му тад врата истине о све-му и он почиње да разуме и оно друго, што раније није успео да разуме. Ипак, то што почиње да разуме, својим људским

језиком не може више да искаже, па говори праве „пред-смртне бесмислице”.

Који га слушају, истовремено се ужасавају и питају одакле то долази, стају да сумњају како иза свега има „нечег” и са страхопоштовањем ћуле уши.

То „нешто” и сами ће разумети тек када крену да заборављају сопствени језик и почну да усвајају језик анђела.

Ја сам га усвојио у тренутку кад ми је тело дефинитивно клонуло и постало ништа.

Језик анђела излеће из ничега – људског језика и бића.

3.

Први мој замах крилима био је у трену кад као човек више нисам могао да померам тело.

Оно је улазило у океан апсолутног мировања. И кад се после смрти зашло у њега, било је немогуће вратити се.

Није ли то парадоксално: кретање крила почиње тек онда када све кретање престаје да постоји?

Свакако, уколико се мисли да је замах анђеоских крила једнак кретању у материјалном свету. Но, под тим замахом подразумева се кретање без кретања.

Апсолутно мирујући, она се апсолутно крећу и тако сам у сваком трену на сваком месту, а истовремено ни у једном тренутку ни на једном месту.

Једнако тако, али и потпуно другачије, истодобно, стоји и са мојим видом и са мојим слухом: Све видим и све чујем! И ништа не видим и ништа не чујем.

Све у једном и ништа ни у чему.

4.

У људским представама, моје очи су људске. То је зато што их прилагођавам њиховим очима, понекад, како би, колико-толико, разумели о чему се ради. Но, суштински гледајући, моје очи нису никакав орган, као што ниједан други „орган” мога бића није никакав орган. Тако, ја не видим усмеравајући нешто према нечему, као што и не чујем усмеравајући, опет, нешто према нечему. И тако редом. Све то већ и „видим” и „чујем”, и све друго, примам својим беспротежним бићем које и „постоји” и „не постоји”; које, у суштини, и само по себи већ *јесте*.

А буде да и живом људском бићу подарим знак о томе, да не живи у потпуној тами и не пропадне у тартарско ништа.

На крају крајева, смисао анђела и јесте у томе да пусти *Коначно* према *Бесконачном*, *Несавршено* према *Савршеном*, *Релативно* према *Апсолутном*.

5.

Шта би могао да уради човек а да се макар мало, сам, усмери према анђелу, пре смрти?

Јер, као што ни свако семе бачено у земљу не никне увек, тако ни сваки појединац увек се не успне.

У овом циљу, било је покушаја, посебно међу песницима: Бодлер и Рембо, на пример, али њихово *растројство чула* није довољно и, у суштини, ништа не доприноси том путу.

За ово, много потребније било би, као код анђела, сва чула укинути. Растројена или нерастројена, она су тегови који биће вуку према доле.

Потребно је сабрати га до његовог *ништа*, што, разуме се, не значи до уништења, него га довести до чистог *esse*, одбацујући свако *existere*.

То, наравно, није могуће кад се човек руководи неком идејом, рецимо идејом поста, или уопште *ασκεισις*-а.

Напротив, није потребан никакав напор, ангажовање, већ, супротно, „опуштање” и „препуштање”.

Значи ништа не желети, ништа не хтети.

Тек из тог *ништа* појављује се прво перо анђеоског крила.

Писати тим пером, био би највиши песнички идеал.

Кад се стекну услови, то јест кад се умре, оно дозива преостала пера.

Као што једна птица дозива цело јато.

6.

Анђео не позна ни време ни простор. Ни било шта друго томе слично.

Анђео је акатегоријално „биће”, јер та врста постојања којој он припада, надилази свако просто бивствовање. Прецизније, то постојање је *Постојање*.

Уроњен у њега, анђео је лишен сваке бриге о сопственом „бићу”.

Ако нека брига уопште и постоји, онда је то „брига” *Постојања самог о себи самом*. А она је, најсуштинскије говорећи, без-брижна брига, што, разуме се, не значи да је цела ствар предата случају: нека буде како буде. Не! Напротив! У потпуности је „предата” самој себи: све може једино да буде ако јесте тако како јесте. Никакве алтернативе не постоје.

Моје „биће” је моје „биће” тек у потпуном одрицању од самог себе. Тек у потпуном приклањању „бићу” *Постојања*. Ја, то је *Постојање Постојања*.

7.

Човек не може ништа о анђелу да каже. Јесте да се о њему говори ово и оно. али и „ово” и „оно” баш је ништа.

Зашто?

Зато што је човеково биће ограничено за безгранично.

Но, анђеоска безграничност не произилази из свести о могућности да се нешто измери.

Под том безграничношћу подразумева се и све и ништа, и ништа и све, и све и све, и ништа и ништа.

Такође, о анђеловој свести треба и то да се зна: та, она и не постоји.

Не постоји, превасходно, као човекова свест. Али ни као анђелова, јер његово сопство није његово сопство, као што није ни сопство неког/нечег другог.

Сопственост је као таква овде незамислива, јер анђеосвоје „Ја” испољава као „оно”, што такође није никакво сопство. Тако, анђеоско је непрестано измицање, не само човеку и сваком другом бићу, него, пре свега, самом себи.

8.

Не разуме човек љубав анђеоску.

То је с тога што је посматра кроз сопствену љубав. А то, пре свега, значи кроз љубав као емоцију.

Но, анђеоско је лишен емоција.

Хладноћа његове љубави долази са Северног пола, топлина човекове из Африке. Али та хладноћа крепи, а ова топлина умртвљује.

Љубав не сме да успава! Напротив, мора да одржава будним.

ЭИ

ДОПЛАТИ

Човек у љубави посрће и пада, анђеол крили у небеса, као што је певао анђеол међу песницима: Јуре Каштелан. Човек би од анђела морао да учи да је љубав одрицање, зна се, нипошто одрицање као свесни вољни чин. Јер, анђеол не позна хоћу. Реч је, напросто, о томе да љубав није једно другом долажење, као што ни *остављање љубави*, како би рекао свети песник Стефан Лазаревић, није једно од другог одлажење.

Она није ствар кретања, већ апсолутног мировања. Мировања саме себе у самој себи.

Љубав је љубав само без оних који воле – не познаје никакав и ничији субјект. А то, такође, језиком анђела, значи: Ја волим кад не волим. Кад никоме ништа не доносим, кад никоме ништа не односим.

Поклони у љубави знак су да она не постоји, или бар да је љубав крхка и бесмислена.

Анђеоска љубав не позна празнину која може да се попуни нечим споља што није она. Она је само она и ништа више.

Кад би анђеол волео као човек, цео свет би се обесмислио и урушио. А кад би човек волео као анђеол, људи више не би ни постојали.

Постојала би само Љубав без „љубави”, што значи да би смисао свега био потпуно испуњен.

Ко једном, само једном осети дах те Љубави, биће окрилаћен. А за човека, шта од тога више може да буде?

9.

Истина човека лежи на логичком, истина анђела на алогичком. Зато човеком може да се управља, док анђелом не може.

Оно што је логичко, ограничено је само на то, а оно што је алогичко, безграничено је и пружа безброј разних могућности. Али, у случају анђела, те могућности нису као људске. Оне никада не смерају према остварењу.

Човек, пак, што му се понуди, покушава да и „реализује”. А реализација је увек крај и смрт. Отуда је он и смртно биће: с тог срљања према коначници. Другог *τελος*-а и нема. Но, *τελος* анђела и не постоји, јер за њега ни мисао о испуњењу не постоји. За њега ништа није докучиво, као што је и све и докучиво, и мора и да остане тако, докле год је анђеол анђеол. А то је вечно.

Логика је у његовом „бићу” и у његовом „свету” *contradictio in adjecto*, ствар која противречи сама себи. Зато анђеолози никада не срља као човек, било да то овај чини својом вољом, било „вољом” логике. А кад би се догодило да пукне само једна карика у том логичком ланцу, човеково биће могло би или да се потпуно обесмисли, или да крене путем смисла. А тај пут смисла пут је таме логичког и светла алогичког. Оно би му већ у том „несмотреном” логичком тренутку отворило очи којима још никада није прогледао и за које није ни знао да поседује. То су „очи” анђела којима се не распознају ствари, већ само суштине. А оне су одблесак суштине *Суштине*.

Разоковљен од логичке стеге и препуштен слободи оног алогичког, човек би се преобразио из ограниченог у безгранично, из коначног у бесконачно биће света. Попут анђела, сагласно самом *Бићу Света*.

10.

О чудесима човек овако размишља: чудеса припадају небу, а реална догађања припадају земљи.

И нико не може да га разувери да ствари стоје и обрнуто: да реална догађања припадају небу, а чудеса земљи.

Такође, да су чудеса реална догађања, а реална догађања да су чудеса. При томе треба имати на уму да човек под чудом мисли на нешто што је, пре свега, каузално необјашњиво, а под реалним догађањем на нешто што је објашњиво. Ипак, шта ти појмови значе, објашњиво и необјашњиво, ако их се посматра по себи и за себе; ако објашњиво сматрају објашњивим само нека бића, а необјашњиво необјашњивим опет само нека бића, ако у другачијим случајевима ствари стоје другачије? Рибе, на пример, ни не сањају да им дајемо глисте да бисмо их намамили и уловили, а не, као што оне мисле, да бисмо их нахранили.

Реална догађања анђеолози види као просту логику риболовца: она су заснована на наивном лукавству човековог или неког другог ума који жели да завлада светом. Тај ум каже: све мора да буде транспарентно, ниједна ствар не сме да буде необјашњива, јер над необјашњивим не може да се суверено влада! Имати увид у све, значи имати моћ над свиме.

С друге стране, чудесно има огромну залиху различитих могућности појављивања и опире се да му значења буду исцрпљена, да му се угрози слобода, да неко завлада њиме.

Оно припада и најслободнијим људским умовима какви су, на пример, песници. Али, свакако, и пре свега, анђелима.

Оно што се у њему догађа за њих представља и најреалнију реалност, док се проста реална догађања показују као чудновата, тј. бесмислена.

Из њих човека пут води према реалним чудесима можда једино ако се упути путем песника.

Тај пут директно води према анђелима.

11.

Хладноћа анђела могла би да се протумачи тиме што му је крв хладна. А можда и радикалније: да анђео и нема крви.

У првом случају, ствар је контрадикторна, пошто се под претпоставком постојања живе крви подразумева и топлота. Али овде крв роји хладноћу. У случају одсуства крви, хладноћа је иманентна том одсуству.

Било како било, произилази једно: да је хладноћа његова топлота, ако се под топлотом подразумева она енергија од које нешто постоји у свету.

Та хладна енергија, пак, омогућава чистоту у његовом делању иза које не остаје никакав пепео, или било шта слично њему.

Његова хладноћа производи чисту ватру, можда *експуријс*, на коју не личи ниједна „ватра” у свету.

Али, ако је анђелова хладноћа топлота, како је она ускладива са људском топлотом која такође тежи да буде небеска и којом се човек обраћа анђелу у својој молитви и вери?

Без сумње тако што се та топлота прочишћава до хладне топлоте анђеоске и тек тада постаје једно с њом. А то још значи да и човек постаје једно с анђелом.

Када?

Кад умре.

Кад пролазна топлота његовог бића постане непролазна хладноћа анђела.

Кад се и његова крв, као и крв анђела, заледи у њему, прецизније, кад, као из анђела, нестане из њега.

Тим нестанком он почиње да се успиње до оних висина на којима се све леди и где више нема никаквог живота. Има, само и једино, има Живота.

ЗЗ

ДОМЕТИ

Анђелима није потребна храна.

Они се хране сопственим *бити*, а то је, у ствари, *бити* Свега. И, оно се, разуме се, не узима у оброчица: оно је увек цело пред њима и у њима и без икаквог узимања.

Узимање хране с времена на време знак је несавршенства бића које с нестанком одређених количина хране ишчежава из света. А анђео је сам своја храна чије залихе су непотрошиве и вечне.

Отуда долази и стратегија светаца и аскета: узимати што мање споља да би се могло што више узимати изнутра. Али њихове унутрашње залихе су мале, па смишљају како да их што мање употребе и што више умноже како би једног дана могли да се само и једино ослоне на њих. Зато теже идеалу да споља, узмогну ли, приме причешће само. Но, обнова њихове унутрашње хране не овиси једино о јачини њиховог духа, већ и о количини хране унесене споља.

Тако се ствари компликују и њихова мисија углавном свршава на покушају. Али, прави покушај почиње тек сада када је спољашња храна сасвим укинута и када се остане на духовној храни.

Анђео тај моменат лако препознаје и својом сопственом снагом припомаже умрломе. Њоме, он га тек сада истински диже и претвара и самог у то што и он сам јесте: и храњени и храна. Отуда и заједништво анђела и мртвих. Анђела који су и сами били мртви, и мртвих који и сами постају анђели.

Тек тако, досеже се „моменат” који се зове вечност или, прецизније, чисто и васколико *Постојање*.

Шта би могло да се каже о анђеоском разумевању *нечега*?

Једино то да анђео нема потребе да било шта разуме.

Онај који је потпуно и без остатка урођен у *Постојање*, нема потребе да и зна шта је *Постојање*.

Бити *Постојање* најизворније је разумевање *Постојања*.

Отуда и изостајање његове бриге о „малом” *постојању* појединачних бића.

Њихова брига о њима самима довољна је да испуне оно што и очекују на земљи и она је, пре свега, посредована човековим умом.

Брига о ономе што га очекује „горе” превазилази сва његова умовања и она је, пре свега, посредована анђелима. Али анђеоски ум је то само што овај жели да буде и није ничим посредован.

Конечно, анђели другачију бригу ни не умеју да воде.

Они, у суштини, треба тек да окрилате ова бића, а то још значи да им покажу сопствени пут и упуте их њиме.

Ићи путем анђела свакога ослобађа свега људског и земаљског, човеку отвара очи за које, као што је већ речено, није ни знао да их поседује, а које, опет, такође нису очи већ су уткане у оно што се види.

Виђено је и око и оно што се види.

У људи, одговарало би, по прилици, уму. Али, удаљеност између те две ствари толико је велика да би зближене докинуле једна другу. Углавном, досегнувши видљиво неба његовим властитим очима, које су уједно и очи онога који гледа, овај досеже *Вечност. Све и Једно*.

Тад дефинитивно престаје и његов пут на горе, као и анђелова посредничка улога у томе. Али ни онај ни овај тих улога нису потпуно свесни.

Несвест, то је највиша свест анђела.

14.

Ко је анђеоски?

Патња претворена у вечност.

То је идеал свих светаца, а тајна жеља свих верника.

И једнима и другима није довољно што су *били*, а то још значи да заувек и *јесу*, већ да по томе буду и вечно помињани. Насупрот томе, мисао сваког анђела је: ја сам лишен таквих жеља. Ја не показујем интерес ни за што и ни за кога, па ни за себе самог.

Такође: ја сам и делујући и неделујући, мислећи и немислећи, стварајући и нестварајући; мој *телос* није ван мене, већ је у мени, ако то уопште и може да се назове *телос*; оличење сам и кретње и непокретљивости, и на сваком месту сам у једном тренутку, и ни на једном месту ни у једном тренутку, јер сам несводив на било шта и било где; све разумем и ништа не разумем; све видим и ништа не видим; све чујем и ништа не чујем; ваздух сам који се дише и ваздух који дише; ватра која пали и ватра која гаси; вода која односи и вода која доноси; земља која тежи и земља која лети; немам

станишта, јер су сва станишта света моја; нисам ни присутан ни одсутан; ни мио ни немио; ни милосрдан ни немилосрдан; ни вечна сањалица ни вечно будан; немам никаквог ослонца и ослањам се на све; имам руке којима додирујем и којима не додирујем; глас којим позивам и не позивам, чујан и нечујан, топао и хладан; имам ход којим одлазим и остајем и ни не одлазим ни не остајем; и пуж сам и Пегаз; не познајем никога, па ни себе и познајем и свакога и себе; ја сам и видљив и невидљив.

Дан и ноћ, јутро и вече, зима и лето.

И ништа од тога.

Анђео је све и ништа.

36

ДОМЕТТИ

радомир тилијковић

свечане Божићне хаљине

Баш су га у сред села обесили о телефонску бандеру. Дотерали су све мештане да гледају вешање, а онда стрељање у дворишту среске управе. Маму, брата и мене ставили су у први ред да боље видимо, јер Пиштика је био наш. Толико сам се у том часу плашио за себе и маму да не знам јесам ли жалио оца.

Народ је викао, жене, чије су мужеве одвели о рацији, мојој мајци су пљувале у лице, а мене су чупале за косу. Војници су спречавали разјарени свет да нас не покида. Тата је гледао унезверено и колена су му се тресла. Сећам се да се упишао у панталоне, али не знам да ли се то догодило још док је чекао да шутну дрвени сандук, у ком су некад ношени прасићи на пијацу, испод њега, или када се уже затегло.

После рата смо сви били смештени на салашима. То је био логор за фолксдојчере, немзетере – нас Мађаре који смо се огрешили и за неке домаће – сараднике окупатора. Дању смо радили на њиви, а ноћи смо проводили у хангарима, не знам чему су раније служили. Управник имања, или неки од његових момака, свакога дана су на лаким колима одлазили у село по воду за пиће, јер ова на салашу није ваљала. Онда би готово увек звали моју маму да помогне на точењу воде у канте и балоне. Кола би успорила, а онај што држи кајасе само би викнуо: – Рози, пењи се!

Знам да је мама нерадо ишла, мада је лакше било возити се на федер колима него по цео дан чупати дикицу. По повратку сам примећивао да су јој очи отечене од плакања, да је сва зајапурена. Ћутала је и патила. Многе девојке су је мрзеле због њене привилегије и псовале је. Трчале су око кола и молиле да неку од њих повезу. Када би на њихова мољакања пристајали, мама је остајала и осећао сам да је срећна због тога. Долазили су понекад и ноћу по њу да шије и крпи џакове који су били потребни за сутрашње послове. И то јој је „шивење” још теже падало.

Умрла је у јесен четрдесет седме, од неке упале. Читаву недељу имала је високу температуру, а дани су били кишовити, мемљиви... Однели су је у болницу на истим оним лаким федер колима. Није се вратила.

Розалија Фехервари, како се звала моја мама, била је жена несвакидашње лепоте. Не знам да ли је њој било познато шта је отац за време рата радио. Чинило ми се да је ослобођење дочекала потпуно неспремна. Није се надала таквом расплету. Желим да верујем како није знала за порекло наших кратких панталоница и прслука, јер ми је лакше да је се сећам као мученице, као зрчка светлости који ме греје из тог мрачног времена.

Брата су одвели у сиротиште, у Краљево, одакле је по завршеној школи неко време радио у ливници, а онда побегао преко границе. Изгубио му се сваки траг. Мене су, пошто сам већ био стасао за занат, уписали у школу и послали у интернат. Држава ми је дала и џепарац за који сам куповао цигаре на комад и по фићок ракије иза пијачних тезги од неког Сремца. Тада сам се навадио на пиће, а после пет година су ме послали на лечење, прво у редовну болницу, а онда и у лудницу, где су ме држали шест месеци.

Пријављивао сам се на радне акције, све сам радио само да сперем љагу са имена, да не упиру прстом у мене као на дете ратног злочинца. Пет пута сам писао молбу да ме приме у Партију, све док ми се на крају сан није остварио. Морао сам преко новина да се одрекнем оца, што ми није тешко пало, јер сам га мрзео из дна душе.

Чувам тај лист и данас испод веша у шифоњеру.

У среско место И. у Бачку, довели смо се једног врелог августовског дана четрдесет прве, истим оним аутобусом фирме Киш Иштвана којим ће само након пола године од нашег доласка бити одвожени људи на стратиште. Тата је позван на захтев новосадске војне управе, где је радио наш даљи рођак чија је фамилија живела у Бечеју. Он је био веза да из Баје, где је тата остао без посла због свађе и туче са директором, дођемо у Војводину.

У И. је живело мало Мађара. Познавао сам само неколико деце која су говорила мојим језиком, а остали су били Срби и Русини. У прво време нисам их разликовао, звучали су ми исто. Учили смо брат и ја играјући се и српски и русински. Данас ми је српски као матерњи. Русинским се ретко служим, па сам неке речи заборавио, а мађарски слабо знам.

На пијаци причам с пиљарицама и могу да разумем шта говоре. Име Ђерђ променио сам у Ђорђе, и да ми није презимена које ме издаје, не би ми се знало порекло. Ја сам Југословен, тако се осећам и на попису сам се тако изјаснио. Да је среће, укинули би те нације и сви бисмо били Југословени.

Добили смо леп простран учитељски стан. Са једне стране налазила се кућа директора школе, а са друге протина и парохијски дом. Тај директор, Франц Кремер, Немац, био је у селу изузетно цењен. Волели су га и поштовали, јер је важио за правичног, принципијелног и поштеног човека. Пред сам рат позивали су га неколико пута у варошицу Ђ., где је била најбројнија немачка заједница и одакле је Културбунд кренуо, да дође и придружи им се, јер би им његово учлањење пуно значило пошто је спадао међу најугледније Немце читавог округа. Он је све те позиве уљудно, али одлучно одбацио, правдајући се да има много приватних послова, да пише монографију села, и да нема времена за политику. Тако је на себе навукао велику омразу културбунта. Немци су од њега окренули леђа, а познато је да се Мађари и Немци нису трпели тако да је био у немилости са обе стране. Францова жена Ангелина са кћеркама је причала српски док се он трудио да говори са девојкама немачки, развије код њих осећање своје националне припадности.

Пошто смо ми неочекивано стигли, стан није био испражњен. Бивши учитељ, родом из неког србијанског места, добио је налог да се у року од двадесет четири сата исели преко Дунава и да може понети само покретну имовину. Нас двојица смо са мамом чекали у дворишту седећи на коферима, а тата је отишао у село да потражи директора. Одлазећи, тај бивши учитељ, његова жена и троје деце били су потиштени, али у њиховим погледима нисам приметио мржњу према нама, већ тугу што су тако срамно протерани. Жена је плакала љубећи најмлађе дете које је држала у наручју, не знајући у том часу како треба да буде неизмерно срећна, јер су својим одласком поцепали већ написану смртвоницу.

Госпођа Ангелина и њене кћерке, већ стасале за удају, помогле су мами да се сместимо. Остало нам је сво покућство, намештај, постељина, чак и мирис доскорашњих укућана. Мада је мама креветнину одмах искувала на дворишту у казану нарезавши цео калуп домаћег сапуна, ја сам још дуго осећао мирис те србијанске породице. Мислим да бих га и данас препознао.

У дворишту је био стан за домара, три просторије које су се надовезивале једна на другу. Непосредно пред наш долазак из њега су исељени Марча и њен муж Јанко, који су нашли уточиште у испражњеној среској штали која је ниским зидом била одвојена од школског дворишта. За новог послужитеља постављен је Лацика Телеки, пре рата кравар, бирош, пудар, али име је стекао као велики кавгаџија и смутљивац. Није било тог вашара у околини на ком се није потукао. Знао је да мучки потегне брицу и забоде је некоме у леђа или стомак. Картао се и прегањао са Циганима, што због међусобних дуговања, што због баратања са Циганчицама које је одводио на салаше где је радио, држао их по неколико недеља, а онда их премлаћивао и терао да се врате у село. Претили су му очеви преварених девојака, а најбоља прилика за освету били су баш вашари где се у облаку прашине, рзању коња и општем метежу, лако могло некоме доћи главе.

Лацика се већ првих дана спријатељио са татом. Њему је импоновало да га виђају у друштву новог учитеља који је дошао баш из Мађарске, а мој Пиштика се уз њега осећао сигурним.

Округласту насмејану Марчу упознао сам првог дана. Брат и ја смо вирили преко бедема сазиданог од ћерпича и прстима чепркали спечено жуто блато између цигала кад нас је она приметила и позвала да дођемо. Њен певљиви језик тада нисмо разумели, али привукао нас је мирис који се ширио из просторије одакле се појавила. Понудила нам је по лепињицу и врућ барени кромпир. Тако је почело наше пријатељство.

Марчиног мужа Јанка ударио је коњ испред поткивачнице на годину пред рат. Био је десетак дана у несвесном стању и лекари су прогнозирали да и ако се пробуди, неће више бити ко што треба. Погодили су. Сем улубљења на челу, које је наговештавало да је имао тешку повреду, по његовом спољашњем изгледу не би се могло рећи да му је памет постала дечија. Био је леп, стасит, широких рамена. Марчина свекрва, још увек држећа жена, долазила је након несрећног случаја код снахе и саветовала је да остави Јанка и преуда се, јер је још млада, могла би да рађа децу и обезбеди се за старе дане, али Марча је решила да носи свој крст и наставила да се брине о Јанку као о детету. Мој брат, протин син Ђорђе, кафеџијин Лука и ја проводили смо многе зимске вечери код њих. Марча је шилом парала клипове кукуруза, ми смо их крунили у дрвени сандук, а Јанко је правио кулу од шапури-

ка коју би, када достигне одређену висину, уз смех рушио, па поново зидао испочетка. Тада нисам знао због чега су Марчу и Јанка четрдесет друге међу првима отерали на Тису, али касније ми се разданило и мислим да сам схватио.

Мама није умела ни приближно лепо да направи крофне, бобаљке или штрудле као што је то знала Марча, па јој је недељом односила сав материјал, а ова је пред ручак враћала тепсију прекривену кудељном белом крпом испод које се пријатно пушио неки колач.

Ја сам био дете и у том времену које је претходило рацији нисам могао да наслутим какво ће се зло догодити. Тек много година касније, на основу сећања, прича које сам накнадно слушао, новинских чланака и прочитаних књига, успео сам да реконструишем нека збивања и разумем их.

Све је почело у време нашег доласка у И. када су широм војвођанских поља пламтела житна поља и вршалице запаљене шибицама сумпорашицама што су се лако палиле саме од себе подметнуте ту од стране неког голобрадог диверзанта. На десетине оних који су пре рата били познати властима као комунисти, одбегли су у рит и крили се на салашима организујући тамо акције прикупљања оружја и слања добровољаца у Срем, где се могао пружити оружани отпор окупатору. Перјари су чекали зиму да завеје, па да по залеђеним њивама крену у обрачун са побуњеницима. Опет, у локалној команди тајно су прављени спискови оних који ће, када за то дође време, бити ликвидирани. Знало се из којих кућа су мушкарци отишли у партизане и које су фамилије помагале одметнике шаљући им храну, одело и оружје. И сами Срби су се између себе оптуживали долазећи тајно у команду да потказују једни друге. Тако су до нове године комунистичке и симпатизерске фамилије биле пописане. Други списак чиниле су газде из чијих штала се имало шта извести и испод чијих перина се могло доста подићи. Људи који су имали друштвени углед, упориште у народу, стављени су на трећи списак, а на четврти Јевреји. Од Чифута нико није претекао, а Цигани су убијани без икаквог реда. Спасили су се само они из крајњих кућа на рубу села, који су, чувши да камион купи и односи, стигли да побегну у поље. Постојао је један папир који је, на несрећу састављача, пронађен на крају рата, а представљао је попис гостију што ће присуствовати Светосавском балу. Мој отац је, будући да је био један од тројице учитеља и најближи сарадник директора школе, имао сазнања ко ће прослави присуствовати, али на хартији

није био његов рукопис већ судског писара Мирослава Д. који се правдао тиме да није знао чему ће овај списак служити и да он сам није записао ниједно име већ да су сва издиктирали Пиштика, Лацика Телеки и срески плајаш Влада Рац. Милисав је приликом саслушања толико премлаћен да је недељама лежао непокретан. Онда је пребачен прво у новосадски затвор, а потом у Пожаревац. Пуштен је пред крај четрдесет седме, али сасвим нарушеног здравља. Умро је негде почетком педесетих година. Није се никада више запошлио као службеник, вукао је угаљ са жељезничке станице на шпедитеру и тако плаћао собицу на Телепу.

Укосо, преко пута наше куће, на самом углу налазио се артерски бунар на који су долазили по воду из читавог села. Ту је увек стражарио један мађарски војник да, тобож, неко не би затровао воду и да би правио ред када настане гужва.

Волели смо ту да се играмо, јер се свет стално мењао, зато што смо могли чути неку занимљивост, шалу, понешто за дечје уши неприлично а што је будило машту и голицало чула. Површина око бунара била је фластерисана црвеним опекама и окруживао ју је зидић на ком се могло седети, а неколико метара даље пружала се дугачка клупа која се једним својим крајем наслањала на липу. Испод те липе стражу је најчешће држао Ендре Зеде, младић из Пеште, који је пре но што ће бити регрутован пошао на студије ветерине. Био је уљудан младић из добре куће, могло се то запазити већ на први поглед. Висок, црн, јаким истурених јагодица и округлих проницљивих очију, уливао је поверење код оних који на бунар долазе и многи га нису доживљавали као непријатељског војника. Посебно се допао Вери Лазић, кћерки најимућнијег газде у селу, Глигорија Лазића. Верина повест започиње одласком у Београд код тетака, удова Меланије и Ане, на студије фармације. Прва је била професорка у женској гимназији, а друга учитељица. Три године студенткиња се није враћала у село чак ни преко лета. Причало се да је путовала са теткама у Швајцарску и Италију. Треће године бомбардован је Београд. Лево крило зграда у којој су живеле срушено је до темеља. Срећом, њихов стан се налазио у десном. Након само неколико дана, тетка су отпутовале у Словац, крај Вајева, одакле је био покојни Меланијин муж, а Вера се вратила у своје родно село верујући да ће ту безбедније дочекати крај рата. Допутовала је, али не сама. Довела је девојчицу од годину и по дана. Та новост унела је пометњу у среско место. Да ли су газда Гига и његова жена раније знали како је њихова

јединица родила ванбрачно дете, ја не знам, али десила се велика срамота за тако угледну кућу. У прво време по повратку, супружници нису чак ни у цркву недељом ишли, а Гига се клонио кафане бојећи се да ће га когод задиркивати. Ипак, свако чудо за три дана. Вера је одмах по повратку поносно шетала селом и тиме још више распаљивала гнев у доконим бабама. Причало се да је девојчица плод велике љубави која се несрећно завршила, јер је отац, студент из Барање, побегао и вратио се у Даљ. Затим да је отац ожењени асистент са факултета који није хтео да призна очинство. Истину никада нисмо сазнали.

Верина дадиља у раном детињству била је пензионисана учитељица из Т. којој је мађарски био матерњи, а говорила је хождојч и знала много песама на француском. Верино добро познавање мађарског било је пресудно да почне разговарати са неколико година млађим Ендреом. Та се разлика није могла приметити, јер је он био мужеван, а она веома нежна, беле пути. Ендре је комуникацију увек почињао зачичујући малу Исидору, тако се девојчица звала, онда би је узимао у наручје и певушио јој. Дружење мађарског војника и „копиљусе”, како су је шапућући називали, још више је пробудило мржњу код зловних мештана, па се пронела прича како је то дете рођено у колонији, некаквој комуни којој је Вера припадала. Распредало се како по градовима, по угледу на бољшевичку Русију, млади људи живе у заједници делећи на равне части све што имају, па тако и жене. Не зна се ту ко с ким спава, па се очинство ни не доказује. Верујем да су Ендре и Вера били сродне душе које је везивала заједничка несрећа што морају бити бачени у проклету паланку без своје воље и да сем тог пријатељства није међу њима ништа било.

Тако су се на списку међу комунистима нашле Вера и њена кћеркица Исидора.

У кући Кремерових славила су се оба Божића, и јевангелистички, и православни. То су девојке посебно волеле, јер су два пута добијале поклоне. Те четрдесет друге, Франц је допустио да девојке са мајком отпутују у Нови Сад и купе штоф за костимске хаљине које су по први пут требале обући на Божићној литургији, а потом на Светосавском балу. Хаљине су шивене у шнајдерају Олге Дејански и њене три кћери. Ово је била на далеко цењена кројачка радња па су и из околних среских места долазили да прелистају модне часописе и пронађу крој за себе које су потом умешне Дејанске претварале у допадљиве креације. Елвира и Катарина, Фран-

цове кћери, изабрале су пепељасте букле са једва приметним црвеним и црним линијама које су се секле и чиниле ромбоиде, а за кошуље једна је купила жуту, а друга светлоплаву јорганску свилу. Хаљине и кошуље савршено сашивене и испеглане донела је најмлађа од Дејанских другог дана нове четрдесет друге године.

Рација је почела уочи православног Божића. Тата је тих дана долазио и одлазио у неубичајено доба дана и ноћи. Враћао се блед и у дрхтавици. Ја сам то повезивао са изузетно хладним временом. Мама нам је забранила да излазимо напоље тако да брат и ја нисмо знали да се у нашем суседству више немамо са киме играти.

Прве ноћи одведена је протина породица; власник продавнице колонијалне робе, Јеврејин Роберт Леви и сви његови ближи и даљи рођаци, Марча и Јанко, па Пустајићеви што су живели неколико кућа даље од цркве, а дружили смо се са њиховом децом у школском дворишту. Одвели су и Веру и њену кћерку Исидору, а оставили родитеље да довека пате. Да би трагедија била још већа, у патроли која је купила мештане по већ поменутих списковима био је и млади Пештанин, Ендре Зеди. Банули су у кућу Лазићевих по поноћи. Сви су спавали. Пси су залајали. У двориште је изашао гизда Гига и скривајући страх и бес уљудно запитао четворицу хонведа којим добром долазе овако касно. Лацика, који је ишао са патролом у својству преводиоца и ко зна чега још, одмах је одговорио на српском:

– Нисмо дошли по вас, господине Глигорије, већ по вашу ћерку и унуку. Госпођица би морала дати изјаву у вези свог боравка у Београду и познанства са извесним људима. Омах ће се вратити чим одговори на неколико питања.

Глигорије је видео испред капије кров аутобуса који је попут неке звери ћутао у заклону дудова чекајући да прогута нови плен, па онда поново зарежи злохудим звуком мотора.

– А зашто дете? Шта ће оно? – већ је викао престрављени домаћин не могавши да сузбије црну слутњу.

Док је овај кратки разговор вођен, двојица војника су ушла и разбудили читаву кућу. Сви су били на ногама. Кер је у другом дворишту хтео да се откине са ланца. Исидора, подигнута из топлог кревета, вриштала је у бакином наручју. Вера је успела да обуче собну хаљину и навуче папуче када ју је командир патроле ухватио за надлактицу и погурао према излазу. Унезвереног израза лица, као авет, у шињелу који

му се чинио превелик, у конку се тресао Ендре. Спазивши га, девојчица прекиде са вриском и он у тај мах пружи руке и узе је у наручје. Певушио јој је неку од оних песмица са бунара и она се потпуно смирила. Све је то веома кратко трајало. Док је један од перјара држао домаћина прикованог за стуб конка ставивши ми врх бајонета на раздрљене груди, други је пожуривао Веру гурајући је пушком према капији. Тада она притрча Ендреу, истрже му девојчицу из наручја и плъуну га у лице:

– Diszno!¹

Када су власника аутобуса, помађареног Русина Иштвана Киша, на преком суду четрдесет пете питали зашто је носио људе на стрељање, одговарао је да му је тако било наређено и да није знао ни где вози, ни шта ће се са народом догодити. Онда су га подсетили да је након прве туре добро знао и једно и друго, јер је видео постављене митраљезе и чуо рафале. Бранио се како су му претили да ће побити читаву породицу, а од њега направити паприкаш, како су већ у Б. радили са непослушнима. Можда би и сачувао главу да није нађен дупликат признанице којом му среска команда на месец дана након рације исплаћује извесну своту пенги на име превоза од 6. до 15. јануара. Неки фашисти су, сведочећи против њега, рекли да је боље од команде знао колико је људи стрељано, јер је водио уреднију евиденцију. Наравно, није рачунао оне који су дотерани камионима и коњском запрегом, јер га се нису ни тицали. Након батина и предочених доказа, признао је да је услугу наплатио, али опет је за себе имао олакшавајућу околност: тврдио је да правећи обрачун, децу није рачунао.

Обешен је о бандеру преко од Пиштикие. Могли су се и мртви гледати.

* * *

У ноћи пре уласка партизанског одреда у И. неко је упао у дворишне просторије школе и преклао Лацику и његову жену. Никада се није открило ко је починилац ових сурових убистава, али списак осумњичених био би толико широк да је улудно било и почињати истрагу.

У пролеће четрдесет друге, Ендре је тражио да добије одсуство, али новосадска команда оглушила се о његову молбу. Тек када се почео чудно понашати, послат је у Петроварадин на лекарску комисију и задржан је на лечењу. Обавестили су његове родитеље да дођу по сина јер ће бити ослобођен

¹ diszno – hung. (свиња).

даљег служења војне обавезе. Обесио се у соби одељења за душевне болести три дана након добијања отпусне листе. Лекари су сведочили да је последњих неколико дана пред самоубиство непрестано у наручју љуљушкао непостојеће дете певушећи му дечију песмицу.

Марча и Јанко су одведени на стрељање највероватније због крмаче Чарне која се каљужала у једном од протиних обора које је он уступио бившем послужитељу и чистачици. То знам јер су одмах после Божића мој отац и Лацика заклали крмачу и самлели у кобасице. Јели смо их до следеће зиме

Дом директора школе Франца Кремера угасио се на Бадње вече четрдесет друге. Кућа је остала незакључана. Злочинац, Пишта Фехервари, мој отац, однео је неношене свечане божићне хаљине и свилене кошуље модној кројачици Олги Дејанској да од њих искроји кратке панталоне, прслуке без рукава и кошуље за мене и брата. Сутрадан је одвео нас двојицу да нам једна од њених љупких кћерки узме меру. Носили смо те комплете наредних лета, све до ослобођења. Госпођу Олгу Дејански позвали су 23. октобра 1945. у команду места да утврди порекло штофа од ког су сашивене наше избледеле и исцепане кратке панталоне. Само је потврдила своју раније дату изјаву да је прекројила Елвирину и Катаринину божићну хаљину, а кошуље само незнатно сузила и поткратила рукаве.

Читавог живота пратило ме је проклетство што сам дете ратног злочинца. Трудио сам се да предупредим све оне који би хтели да ми то природе на нос тако што сам у раду увек био први. На радним акцијама сам пет пута био ударник. Касније, у предузећу, спајао сам по две смене, колеге су ме прекоревале, чак и мрзеле, што сам толико подигао норму да су морали да раде без одмора не би ли је остварили. Никада нисам ишао на боловање, срећа, здравље ме је доста добро служило. За заслуге које сам као радник и активиста у Социјалистичком савезу, Црвеном крсту, Извиђачкој организацији постизао, добио сам медаљу рада и ордење рада са сребрним венцем и заслугу за народ са сребрном звездом. Много пута сам писао Титу и надугачко и нашироко га обавештавао шта све у друштву није како треба. Мислим да та писма до њега нису стизала, јер ми на њих никада није одговорио, али добио сам његову фотографију са потписом и у пропратном писму, које је потписао ваљда шеф његовог кабинета, замољен сам да све примедбе које имам изнесем на сатанку Општинског комитета Савеза комуниста, чији сам био стални члан.

И после педесет пет година ја сам Пиштикин син. Тога сам у сваком тренутку свестан и желим да његов грех окајем. Зато не дам да нико каља и руши оно што смо ми све ове године градили, а много је више непријатеља социјализма него што се и мисли. Зато ја сваког понедељка и среде, када је пијаца, изађем, прошетам, зауставим се испред сваке тезге. Седнем на кратко у башту градске кафане и свуда слушам. После одем у Милицију и све од речи до речи пренесем. Командир је веома фин човек, пажљиво слуша и све записује. Каже ми: „Хвала вам, чика Ђорђе. Ви кад нешто ново сазнате, слободно дођите, ако нисам ту ја, неко ће вас други саслушати.”²

2 Ђерђ Фехервари је умро 1990. године, изненада, у педесет осмој години живота. Сахрањен је на градском гробљу у И. На три плишана јастучета представници друштвено политичких организација носили су његово ордење. Прочитана су четири говора, а плаве униформе фујаша из Т. су се добро натопиле, јер киша није престајала све време сахране. На пет сто метара даље, на коњском гробљу, четрдесет пет година раније, багером су нагурана тела у заједничку гробницу. Међу њима био је и отегљени леш злочинца-потказивача, Пиште Фехерварија.

милана ковачевић

ДОК ИМА СВЕТА

НОЋ У КОЈОЈ СЕБЕ ПИШЕМ

*вечерас затварам све капије
полузтворених очију
јаким болова у стомаку
сувишном памети*

*затварам за тебе
за једног што гледа у звезде
за жену што повија дете
за момка што мокри на јавном месту
за панкерку што хули
за бициклисту на ветру*

*за тебе
лошег и дрског
противзаконитог
за све профиле бежичне
за утовар и истовар
људскости
мерене у литрима крви*

*за
ово време што траје
и носи као бујица дебла или живице
за терете успомена
искривљених и непотребних
за огледало
ово моје у оквиру изрезбареном
и твоје
у ком стариш под псеудонимом*

48

ДОПЛАТИ

28. 9. 2013.

*дођи скривена поруко
мојег звезданог неба
искусни предводниче*

*донеси ми плодове
времена које је између нас
погледај ме тим очима
стварности која ме лечи*

*опомени ме да не зевам
док ти певаш на позорници
иза завесе од растопљених свећа*

*учини ме својом обалом
на француском језику
са котрљајућим Р
рукама обликуј ме
по калупу својих снова*

*само дођи ноћас
док грозница стихова
прети сузама*

ПИРУЕТА

*знаш, тишина је отворила прозор
ти знаш отворила сам ти срце
оставила коментар као знак
нестао је један свет зидан деценијама
нестале су реке у подножју плавих планина
настале су невидљиве сузе безболне и лаке
претворио се осмех у дан који ноћ додирује
стопала остављају траг у словарици
свако слово као ждрал намигује репом
један кратак уздах уноси немир јер те осећа
ти присутан као магла испловљаваш из кревета
будим се топлих образа и нови свет освајам
сумња да постојиш убира страх са белог платна
дозивам те тајном која нас је упознала*

49

ДОМЕТИ

ТРЕНУТАК СЛОБОДЕ

освајам ли простор
крупним кораџима
с гавраном на рамену
док скупљам остатке
с последње вечере
делим карте
у возу без локомотиве
крупније с говорном маном
столице су дрвене
од храстовине
трне ми лева нога
први пут препознајем
НЕ ОСЕЋАМ ТЕ
одзвања шупља кост
питање о пореклу
сувишно за тренутак
Слободе

ПОСЛЕ ПРАЗНИКА

Свет, образ, огледало
немоћ и даљина
до пољубца вечност
до циља пољубац

запалићу цигарету
да запушим уста клевете
ролетне и завесе немам
само два лимуна жута као очи
и гербер ружичаст и радостан
моја мртва природа за данас
пејзаж са нијансама сенки
романтизма и патетике
тако си небитан и празан
уселио се у чашицу на искао
док се трезним
опијена тишином и димом
над Београдом

50

ДОПЛАТИ

МЕСЕЧАРЕЊЕ

*ноћас ми нека тужна прича
капке тешке гони
бије и плаши зором без краја
поларна светлост није
тробојна застава обавија мртваца
ноћас су заспале мајке
над туђом децом у загрљају
уплашене и постићене светским болом
држе се сна као колевке
али плач се не чује над
тужном поворком*

*тужна прича уснуле Мајке
небригом чизме удара јако
на очи иза потиљка
загледане у крвави осмех
у сред бојног поља*

ДОК ИМА СВЕТА

сабери нас Господе
док нам мајке леђа чувају
од навале злокобних теорија
од босоноге деце идолопоклоника

сабери нас Господе
у лишћу док те видим
док мирише све на божуре
док лепотом имамо шта звати

само нам не дај
да се претворимо у издајице
у хлебомрсце и лажи добротворе
док нас твој глас још увек
из постеље буди
док нам мајке чувају леђа
сабери нас Господе

док има света

На Велики петак 2010.

раша перић

СРПСКА СЛОВА

СРПСКА СЛОВА

Српска слова зујнула ко пчеле
из кошнице Милешеве беле

И још светле Анђелу са крила
да би Црква животнија била

Бруј азбуке и бруј из Олтара
земне душе ка Небу отвара

И те душе с криштеницом чистом
Милешева осијава Христом!

БОГОРОДИЧИНО ВРЕТЕНО

О, пресвета Жено, прељо и кудељо
и вретено свето што векове збраја
од Јасала сламних до Јордана реке
над којом се Голуб крстато огледа
на све до Голготе, распећа и суза
и васкрсног звона што објави наду
да там нисмо таму, и невид невиду
О, пресвета Жено са анђела Крином
из твојега повесма рукопис је душе
који свему јесте Јеванђељска кажа
пуна тајних слова и искомске жеље
да се траг објави са Божје путање
на којој и земне сенке би да јесу
и зврк ти вретена живог да дочују

52
ДОПЛЕТИ

О, пресвета Жено, из беле ти руке
повесница вечна и сад к нама тече
и опомен даје знаком гласног зова
да Тропрст са чела сване у олтару
да видимо јесмо и кад видни нисмо
зато нам упреди нит у светло срце
зимзелени да смо и ускрсно цветни

ИСПОСНИЦА ГРИГОРИЈА СИНАИТА

А када је Григорије Синаит заћутао
проговорила је пећина. Рекла је:
„Овде се чистим срцем види Бог!”
И, заиста, у овом мраку, у овој тами
Светлост се Светлосном објављивала!
Јер - пећина је била правопис пута
и читанка трагова од Сламе оне
Витлејемске и од Трновине с Голготе
И сликовница са зида пећине била је
жива лепота и оку велико дивљење
у овој клисури где се Млава узноси
уз зрак к Небесима и ка Небесницима
а спушта се низ дугу на усне и језик
монаху с бројаницама што осами се
да обдан и обноћ разговара са звоном

ПЕСНИК У ГОРЊАКУ

У кршу у теснацу на стрмом путу
где ни хитре козе нога ни точак
ни по дневу не може без залуте
тад у ноћи густој нађе се он
са штапом што пра-Писаљка му је
по прашини ове таблице земне
и са шеширом пуним живе азбуке
од знакова питања јаким из сна
јер шта би он без нужнога пева
што на рођају му је суђајно дат

53

ДОМЕТИ

*И тад невидном руком вођен он
ненадно пред црквом царском би
кад из олтара са Часне трпезе
сјајну нафора и вино причесно
што благодат је телу путника
смореног па кликну захвално
јер процепи се тама пред њим
као некад што море размакло се
пред корацима земника да чудом
чудесно Спас се објави свему*

*Јер лирик и јест миљеник Небеса
ако боготражитељ је и ако пушта
света слова као пролећно семе
у цветник у градину у виноград
од чијих лоза анђела лестве су
саткане да Песник узнесе се
као лептир са цвета сунцокрета
ил' као пчела медоносна са липе
што опет ка софри небесној жури
да буде гозбеник Челнику вишињем*

марјан накић
немачка бајка

ПРВА ЉУБАВ

*Лена си
у хаљини од пуног месеца.
Ако те разоденем
како ћу видети?*

БАНАТ УВЕЧЕ
(У Румунији)

*Ниво Бегеја,
дигнут,
од светла залазећег сунца.*

*Усидрене старе куће,
привезане за струјне стубове,
почињу светлити.*

*Над тамном пшеницом
месец,
који је сам себи срп.*

НЕМАЧКА БАЈКА

*Они ти, голубове, подмећу
да си очи им ископао.*

*Но ти си био тај који је без очију лежао
на Варшавској цести.*

*А они су пролазили
ко да си ти очи ископао њима.*

ВЕШТАЧКО ЈЕЗЕРО

*Ту су горели и пливали
ликови детињства
и прало се светло заласка сунца.*

*Површни су ко ми били чамци,
имајућ за весла наше руке.
Из језера су стршиле утапајуће врбе.*

*Нека купачица чинила га лепим.
Кад је она онда изашла на обалу
вода се доимала одрубљене главе.*

*И тамно нас је оражавала.
Ми смо бацали сопствена тела.
да разбијемо огледало.*

СЛАВОНИЈА

*Зеленим морем
једре бела ушорена села.*

*Човек бразда игра коло
кад се тамбурици прохте.*

*Под горућим небом
пропињу се шуме храстове.*

Са немачког на српски језик превео аутор

Песме из збирке „*Flügelapplaus*” („Аплауз крилима”)

56

АПОКРИФИ

Марјан Накић (1952, Новска). Студирао је економију на Универзитету у Загребу. Прву књигу песама „*Унутар зидова*” објавио је у Загребу 1977. године. Преводио је на хрватски са немачког и енглеског језика. Деведесетих година одлази у Немачку, усваја немачки језик и објављује књигу „*Flügelapplaus*” („Аплауз крилима”). Члан је Удружења немачких писаца. За поезију је добио награде Јирген Понто фондације, Сигбургер, Андреас Грифиус, Аделберт фон Шамисо и стипендију књижевног колоквијума Берлин.

Од 1994. године живи у Берлину и има статус слободног писца.

владимир кочиш

ЖИВОТ БЕЗ СЕНКЕ

ЈАСУРО, ДРВО СРЕЋЕ

Јасуро, то дрво среће, у она давна времена открили су морепловци и рибари који су из Егејског мора вадиле сунђере и хоботнице. „Све што је у мору жива је ствар”, тако и то најпознатије морско дрво. Није као дрвеће на копну. Има душу и миче се. Оно има грање, али нема лишће.

Кад је дрво будно, грање не може да се сече. Потребно је погодити време када дрво спава, а притом заронити веома дубоко да би се одсекла тек једна мања гранчица.

У мору оно има жуто-зелену, а чим се изнесе на површину, оно умире и добија црну боју. Веома је глатко и брзо упија топлоту, нарочито топлоту људског тела. Због тога само срећници који га препознају имају ту привилегију да праве привеске које носе окачене о врат, на ланеном канапу. С времена на време, потребно је дрво поново поринути у слану морску воду и оставити га да ту накратко мирује. Оно неће променити боју и оживети, али ће добити на глаткоћи, која најчешће задржава константну температуру тела.

Јасуро препознају само ретки, само срећници којима је дата таква моћ да распознају добро од зла.

Најчешће га при дну мора препознају ретки морнари са Калимноса. Љубоморно чувају та места, али многима није успело да одсеку гранчицу, јер је треба препознати. Све се одиграва великом брзином. Кад се Јасуро пробуди, од бола човек постаје немоћан да додирне и одсече гранчицу.

Одсечена гранчица почиње да живи са човеком, задојена срећом и љубављу.

Морнари је најчешће поклањају вољеним особама и тако успевају да чувају и негују ту љубав и срећу. А када отплове на пучину, знају да ће им девојке бити верне и да их неће напустити.

57

ДОМАТИ

Бира се место и простор где се дрво поклања. Сунце које залази, оно стени Китерона даје златну боју и тада се стена претвара у острво.

– Узми – каже морнар.

– Шта је то?- пита девојка.

– То је Јасуро – морско дрво, дар љубави. Како је чувало мене, чуваће и тебе. Тако дрво започиње нови живот и ново путовање.

– Зар ти није жао да ми дајеш Јасуро? – пита девојка.

– Зашто? Ја ћу од сада бити у њему. Светлеће и то ће бити моја крв, куцаће и то ће бити моје срце.

– Што своју крв мешаш са Јасуром? Што мешаш своје срце?

– Тако треба! Тако долази љубав и срећа.

Тада најчешће наступа олуја на Китерону. То је знак да је дар Јасура добио моћ заштите од зла и да ће вољеном бићу донети срећу.

ЖИВОТ БЕЗ СЕНКЕ

Тајна једног народа не би била тајна када би је свако могао одгонетнути.

Једну од тих тајни чува живот без сенке. Месец, човек и његова сенка друже се од искона, али доказано је да сенка може нестати на различите начине. Један од њих је и губљење у извору светлости.

Живот без сенке настао је на обронцима Карпата. Упркос вековним расељавањима, тајна је преношена с колена на колена.

За одвајање од сенке треба најпре распознавати сазвежђа и тачно одредити простор и време.

Обред одвајања од сенке врши се и на просторима Паноније, али само једном у периоду од двадесет и пет година и то одвајање траје свега пет минута.

Поступак изводи старац на отвореном простору, улазећи у стабло стогодишњег ораха, чекајући стрпљиво онај трен када се сунце спрема за нестанак са хоризонта а пун месец својом појавом обасја свечани тренутак. Тада старац повлачи ножем поред самог врха ножних прстију и у том тренутку се одваја од сенке. Сенка остаје на истом месту а он нестаје у стаблу ораха. При том му се глас чује из крошње, а сенка остаје ван стабла и то тако да се може дотаћи.

Прастари обичај чува се за наредна поколења, од којих понеко има смелости и довољно храбрости да отпутује до изворишта вековно чуване тајне, до самих Карпата. Тамо изабере двестогодишњи храст и уђе у њега. При том одреди потомке који присуствују обреду и животу без сенке, макар и на кратко.

ЧУВАРКУЋА

И...

*И отвориће небо своја тајна врата
И кроз тајна врата испружићу руке
И руке ће моје додирнути крајичак неба
И небо ће кренути у сусрет својим жељама
И твоје ће жеље замирисати у трешњиним гранама
И у трешњиним гранама чекаћу Те на белим цветовима
И бели цветови мирисаће на твој дах
И твој дах ће ме одвести до пламена моје душе
И моја ће душа стати пред безбројним тајнама
И тајна ће тражити пут у моје срце
И моје ће срце у Твоје очи бацити сенку
И сенка ће узбрати зреле трешње
И трешње слатке додирнуће танушни златни зрак
И тај златни зрак за нама затвориће тајна врата.
И...*

УВЕК САМ ВЕРОВАО

*да могу у јесен додирнути небо
које се огледа у Твојим очима
и дубоко продире у узорану земљу.*

*Тај одраз сунчевог погледа
испуњава нам жеље
да не бисмо додиривали
тај осећај самоће што боли.*

*Мирис јесени увлачи се
у моје пуне џепове семенки
које просипам по орању
и Твом топлом нежном телу
и не знам шта би ја са њима
кад не бих могао додирнути
небо и јесен у Твом погледу.*

*Постеља је моја од куваног прућа
кревет високо изнад свих таваница,
дуња ми је Панонска топла црница
негујеш ме пажљиво,
Твоја сам ЧУВАРКУЋА.*

*Додирујеш ме нежно тим Твојим рукама
често заливаш топлим сузама,
остављаш бриге, Твоја сам зелена полица
ја лек сам свим Твојим тужним бригаама.*

*У мени живе сва Твоја годишња доба
на сваки Твој поглед растем и цветам,
пазим на Тебе и никада Ти не сметам
ја Твоја сам на крову спаваћа соба.*

Са русинског превео аутор

БД

ДОПЕТИ

adam puslojić
iz tvog uma, baklja

IZ BIBLIOGRAFIJE

Istaknuti umetnik Adam Puslojić, književnik i književni prevodilac, rođen je 11. marta 1943. godine u Kobišnici, kod Negotina (Timočka Krajina, Srbija). Osnovnu školu pohađao je u Kobišnici (1950–1954) i Negotinu (1954–1958), a gimnaziju u Negotinu (1958–1962). Apsolvirao je 1967. godine na Filološkom fakultetu u Beogradu – grupa za Opštu književnost sa teorijom. Debituje poezijom (1964) u beogradskim „Vidicima” i u zaječarskom časopisu „Razvitak”, a iste godine objavljuje i prve prevode sa rumunskog jezika – pesme Nikite Staneskua, u „Vidicima”.

Prvu zbirku pesama *Postoji zemlja* objavljuje 1967. u „Vidicima”, za kojom su usledile zbirke: *Padam ka nebu* (Prosveta, Beograd, 1970), *Idem smrti na podšišavanje* (Prosveta, 1972), *Negleduš* (poema, „Pitanja”, Zagreb, 1973), *Religija psa* (Prosveta, 1974), *Bekstvo u daktilografski vez* (Grafos, Beograd, 1977), *Pesme* (Beograd, 1977), *Prelom* (Prosveta, 1979), *Darodavac* (Bigz, Beograd, 1980), *Okovana usta* (bibliofilsko izdanje, Beograd, 1982), *Kapija na istoku* (Bigz, 1987), *Krvotok* (Prosveta, 1987), *Onozemlja* (autorsko izdanje, 1988), *Andemonijum* (Apostrof plus, Beograd, 1989), *Muzej crne krajine* (Krajinski krug, Bor-Negotin, 1989), *Pesme iz senke* (Pančevo, 1992), *Sarindar* (1997), *Očevidac* (Podgorica, 1998), *Zidanje istočnog plača* (izbor poezije, Prosveta, 1998), *Raspelnik* (izbor duhovne lirike, 2002), *Novi gospodar vazduha* (Sremski Karlovci–Novi Sad, 2003), *Pesme iz Herisaua* (Sremski Karlovci–Novi Sad, 2003), *Knjiga Adamova* (Negotin, bibliofilsko izdanje za prijatelje, 2004), *Negleduš* (Književno društvo Sveti Sava, Beograd, 2007), *Boravak i stid* (Panorama, Priština, 2007) i *Okajnice*

(Književno društvo Sveti Sava, Beograd, 2007). Na rumunskom jeziku je objavio šest zbirki pesama: *Plaćem, ne plaćem* (1995), *Ostatak* (1998), *Stihovi u ho-du* (2003), *Izaslanik za snove* (2006), *Brušeno ćutanje* (2006), *Smrtni, šta je vama* (2007), *Hajde da govorimo* (2008), kao i pesničku trilogiju *Asimetrija bola* (2008–2009).

Objavio je oko 70 knjiga prevoda sa rumunskog i ruskog jezika.

Puslojić je od 1969. godine član Udruženja književnika Srbije i Udruženja književnih prevodilaca Srbije, kao i Srpskog PEN centra.

Počasnici je član Akademije Rumunije, od 1995. godine.

Dobitnik je brojnih književnih i prevodilačkih nagrada i priznanja, u Srbiji, Rumuniji, Italiji, Nemačkoj i Makedoniji.

Njegove su pesme u prevodu objavljene u Rumuniji, Italiji, Makedoniji, Francuskoj, Rusiji, Nemačkoj, Bugarskoj, Mađarskoj, Maleziji, Belorusiji, Moldaviji...

Dobitnik je *Vukove nagrade* za životno delo i *Priznanja* za trajni doprinos kulturi Srbije, kao i nagrada – *Milan Rakić*, *Nolitove nagrade*, *Miloš N. Đurić*, *Nikola Tesla*, *Prsten Despota Stefana*, *Zlatni Orfej*, *Kruna Kneza Lazara*, *Zlatni beočug*. U Rumuniji – *Mihaj Eminesku*, *Lučijan Blaga*, *Tudor Argezi*, *Nikita Stanesku*. U Makedoniji – *Pesničko žezlo* (Skoplje). Puslojić se kao prevodilac najviše posvetio rumunskoj poeziji: *Nikita Stanesku*, *Marin Soresku*, *Lučijan Blaga*, *Joan Flora*. Preveo je i sačinio izbor iz poezije Vladimira Buriča (*Slobodni stihovi*, *Oktoih*, 1990).

DUŽNIK
strepim tako
da sam ostao dužan
i to
više od jednog života

NEBO, ZA USPOMENU
Pavlu, ocu srpskom

*Dete,
umesto mene
smeši se*

*Uberi nebo,
za uspomenu*

*I mene kući ponesi,
uznesi me*

*Usitni mi
mog Boga*

*U mnoge
vaskrsne istine,
one Jedne i svakodnevne*

*Dete,
i ja sam jednom
starac, staratelj
i sistematik*

IZ TVOG UMA, BAKLJA

*Kraj je godine i svetlo se
uveliko gasi u kokošarniku*

*u divljim košnicama naš roj
izjeda svoj slatki komad raja*

*što je nekom oštro zatrebalo
uzela nam hitna istorija*

*sa novim biljkama stojim dobro
a i vode su istom oprobane*

*mislim da sam bolji od drugih
ali i to je moje ratno lukavstvo
sad mirno sabiram kamenove
jedan i još jedan dosta je
još samo da ti dam sablju
i mnogo praznih sudova
baklju iz tvoga uma sad
zadani za uvo i za pojas*

TREN, ZANA VEK
Pesniku D. Brajkoviću

*Kao kod Crnjanskog, otvaraju se dveri
i za trenutak i za vek...
u nama sve onemi, ali zatreperi
astralna svetlost: kao lek*

*za sve zvučne rane najčistijih reči
stražilovskog smera: kao opomena
da Svevišnji i naš bezdan leči
kad se priđe bliže i kad dođe smena*

*senke za svetlosti i kosmičke rupe
nahrupu nam belo u celinu duše
i mi tad zacelo ugledamo trupe
anđela vremena sred seljenske tmuše*

*nek se sve ozlati ili ozeleni
kao lik Isusa: vasijske studi
kad dotakne dah i krene u meni
sva Pisana Jela iz sna da se budi
dragomirno tiho i nebeski mirno,
svemirno potanko: moja Pletisanko.*

Beograd, 02. 12. 2009.

ŽIV SAM I MRTAV

*Tek retkim klipanima je dato
da se čude, na vreme sasvim
i makar nakratko, koliko dah
jedan zna trajati tek
a da se konac i Veliko klupko*

*ne zamrse sasvim, sasvim...
To je moj život, ovaj danas.
Ja sam taj i takav besmrtnik
i luda na kraljevskoj poljani
i u svečanoj dvorani Krajine
i sveg malenog carstva Srbije.
Svakako zemlje i zacelo nebeske!
Ko o tome ima i drugačije uverenje,
stav i mišljenje, imaće posla
sa mnom, jednako živim i mrtvim!*

PISMO DESETO

*Prebrojao nas anđeo:
dvoje
Zmija nas je izbrojala:
troje
Dvaput nas je anđeo
brojao: dvoje
Triput nas je zmija
izbrojala: troje
Kazala je:
anđeo moj ne laže
Kazao je:
u pravu je zmija moja
A kao anđeo
plakala je zmija njena:
Anđele brate
tako smo sami
u pustom raj*

SUMRAK PADA NAMA NA NAS

Za braću Sarić

*Pada, neka pada. Ima nas
i biće. Svetlost noći
nam je brat, usta su nam od nje puna
a očima govorimo
nemo.*

65

DOMETI

*Smrti nema. Ubio se
zbog nas bog.
Rečima je
teže no ćutanju.*

Brezovica, 07. 08. 1985.

KONJANIK MRTAV PRE POLASKA

*Ko noć koja ubila me
Ko dalekih reka slap
Ti si bio, sada nisi
Oči zvezda sleđen plamen
Ko noć koja ljubila me*

*Ja konjanik na konju
Belom i crnom, mrtvom
Ka davnoj humci u polju
Letim k tebi, sanjam, padam
Gruzinska grlice, moja draga*

*Daleko, daleko si, dragi dragi
Konj pod tobom više ne postoji
Ko zvezda sam si u noći toj
Još dalje ja sam, iza zvezda
Svetlost sam ona na dnu bezdna*

*Danima putujem draga tvojim noćima
Preko podzemnih brda kroz podzemne reke
Slušam tvoj osmeh sklopljenim očima
Pevam najlepše mrtve pesme i odjeke
Međ dva frktanja konjska – sanjam žive*

*Neznanca je umor svlad'o, leži
Međ dve humke noćas srce kuca
Za njim se čuje dugo šapat nežni
Neznanac je davno budan, zna
Humke dve to su ta dva glasa*

*Suze u očima, oči međ zvezdama
„Sanjam li il' mrtav sanjam, znam li,
Ta dva huma žive dalje, u noćima”
Al ostajuć kraj njih do zalaska,
Reče sebi, prelazeći grobni prag*

*„Nikad neće stići mrtvoj dragoj
Konjanik mrtav – pre polaska”*

PRESABIRANJE I PRINCIP NADE

U pročelju knjige „Vazдушna linija smrti” Adama Puslojića čitamo neobičnu zabeležku: autor smatra neophodnim da nas upozna s materijalnom, predmetnom stranom njenog nastanka. Pisana je, veli nam, na belim stranicama makete tuđe knjige. Potom će ustvrditi da je, zbog toga, ona i „svojevrsni palimpsest”. Takva i tako formulisana, na privilegovano mesto stavljena zabeležka očito je neka vrsta signala. Ako posegnemo za analogijom, prisetićemo se koliko je velikih romana u svetskoj književnosti „deklarisano” kao tuđ, takozvani „nađeni rukopis”, što je, potom, neposredno imalo udela u njihovoj stilizaciji i sveukupnom oblikovanju.

Autorova zabeležka, međutim, ovde nas suočava s nečim bitno drugačijim a, tretirana kao signal, iziskuje pažljivu, u odnosu na samu knjigu po svoj prilici dalekosežnu analizu. Početno pitanje glasi: zbog čega ta dva iskaza – jedna informacija i jedna tvrdnja – imaju, odnosno mogu imati određenog značaja za nas, čitaoc?

Za nijansu još radikalnije formulisano isto pitanje traži odgovor da li spomenuti iskazi zaista nose ma kakvu nezaobilaznu vrednost, značenje, sugestiju čitalački uputnu i poetski svrsishodnu. Ili: predočavaju li smisao koji moramo da imamo na umu kako bismo se snašli u zamašnoj šikari ovog pevanja ili je to tek jedna uvodna zamka, faktički poetska mistifikacija.

Raščlanjujući ih – red po red, i reč po reč, kako bi kazao naš pesnik – dolazimo do zaključka da je prvi iskaz (informacija) naoko „tehničke prirode”. Pisanje po belini makete, začete tuđe knjige, koja to još nije u štamparskom smislu postala (samo je odmenjuje) znači igru na slučaj, čuveno „bacanje kocki”, uz podrazumevanje neodređenosti granica (opsega).

Zna se gde vlastita knjiga počinje i kako počinje; okončaće se tamo gde pada poslednji beli list (makete). Drugim rečima, knjiga nije samo pisana već, u neku ruku, i vođena. Vođena ona-ko kako se vodi dnevnik.

I zaista, mnogo pre no što padne sama ta reč („Ovaj moj dnevnik nevoljni..., pesma Sve je spremno”) čitalac shvata da je suočen s pravim lirskim dnevnikom beleženim gotovo iz dana u dan. Vazдушna linija smrti, dakle, nije zbirka, izbor, samo knjiga pesama... odnosno ma šta što se uobičajeno kaže, kako se određuje, ili jeste i sve to ali je na prvom mestu, prevashodno, pesnički dnevnik.

Puslojićev snevnik i budnik, beleženje unutarnjeg protoka, iz dana u dan. Svojevrsni pandan toliko korišćenom toku svesti, postupku i „tehnicu” koja je svojevremeno u proznom domenu u svetu, a bogme i kod nas, označila čitavu „revoluciju” (pisanja i istovremeno čitanja). Gledano posledično, pesnik se – stavljajući nam to unapred na znanje – odlučio za jednu vrstu „obesvećenja” i demistifikacije. Reč je o demistifikaciji znamenitog pesničkog čina. Ono što će biti zapisano, poručuje nam se, više ne šapuće dajmonion, niti je plod (registracija i dogradnja) neposrednih, dramatičnim i uznemirenim znacima i značenjima nabijenog življenja. Sve je, naoko, postalo stišano i smireno, nalik taloženju minolog. Svet i vek, dalje i bliže, planetarne i lokalne, dramatične, čak krvave dogodovštine, sopstveno življenje i delanje u vremenu, emocija i izgaranja, sve ovo, i još mnogo toga, postalo je vlastita reminiscencija. Povremeno čak, kao kod Crnjanskog, setni lament.

Pretežni deo obelodanjene poezije Adama Puslojića obeležen je drugim, drugojačijim znakom. Reč je tu upravo o mitifikaciji, o gradnji „novih mitova”, novostvorenih, čak personalnih a poetski funkcionalnih i suštastvenih.

Da li je nastupio čas da se oni o-paraju? Knjiga „Vazдушna linija smrti” zaista je, u znatnoj meri, plod obratnog procesa: demitifikacije. Drugačijeg suočenja, optike i nijansi. Okrajci „novomitskog” tu se uzgredno javljaju a najčešće podrazumevaju. Svud posejani konkretni detalji – imena, toponimi, ambijenti, datumi, sitne realije – u službi su tog obratnog toka. Pesnik nema pretenzija da nam ih predoči kao konzistentne, ukрупnjene projekcije i imaginativne tvorevine po obrascu „novog mita”. Ono što njega sada zanima moglo bi se nazvati, simbolično, naravno, onako kako je u ovoj poeziji i oblikovano, beleženjem sopstvenog daha, praćenjem i preispitivanjem te „vazdušne linije” života, makar uz nezaobilaznu svest o neminovnosti krajnjeg ishodišta, anihilaciji. Zbog toga, kako čitamo u pesmi Sinopsis, „Autobus trese svu / moju disajnu poeziju” a „reči ginu nekako usput”.

Došli smo, zapravo, do pesnikove suštinske autodefinicije: „disajna poezija” je sve ono što se našlo među koricama knjige. „Disajna poezija” je, povrh svega, logičan, dnevnički produkt koji se razastro po dotad netaknutoj belini „lažne knjige”, devičanski bele i prazne makete.

Belina je izazov: svest o rođenju svakog pojedinca pred kojim su njegovi (budući) dani, život, sudbina; sve što se, uz dozu patosa, može nazvati knjigom života. Belina neispisane knjige ujedno je podsećanje na tu prvotnost, njen sinonim i simbol, kao i doziv da se u nju upisuje život izjednačen sa smislom poezije,

68

DOMETI

poezija izjednačena sa smisljenošću života. Proživljeno, ono što je već bilo, u tom sklopu je zaista moguće (prisutno, prizvano) kao niz reminiscencija. Te reminiscencije se, međutim, mešaju, prepliću s upadima svakodnevice (doživljajem dana, prirode, uzgrednim susretima, nabujalim asocijacijama). I sve se to, u blagom komešanju, taloži, upisuje u poetski dnevnik. Pri tome je jasno da sva spomenuta „magma” jeste osnova na kojoj poezija nastaje kao palimpsest: „magma” proživljenog i saznatog, iskustva i kulture (pojmljene u najširem, nedoktrinarnom smislu).

Podloga palimpsesta, naravno, obuhvata i svu obelodanjanu poeziju našeg autora; sve pojedinačne pesme i knjige, sve – budući da je o pesniku-prevodiocu takođe reč – brojne prevode. Otud mestimična podsećanja i naznake što upućuju u tom smeru razlikujući se od doslovnih autocitata. Svejedno je izvesno da se pažljivim čitanjem i upoređivanjem može doći do svojevrstne „mape” – mreže korelacija (iskaza i motiva, obrta, pogotovu učestalih reči, simbola i metafora) između „dnevničke lirike” u „Vazdušnoj liniji smrti” i bitnih mesta u pređašnjem pevanju.

Kao što je vlastita koža (sinonim našeg pojavnog oblića) neka vrsta „organskog palimpsesta” u koji življenje i vreme unose svoje znake i ostavljaju tragove, tako u ovom slučaju sveukupno autorovo prethodno poetsko delo jeste podloga za nastanak dnevničke, disajne, simultane poezije. Taj postupak, naravno, podrazumeva znatan udeo demitifikacije. Predani graditelj „novih mitova” sada se od njih ne distancira, ne odriče (ne poriče) već ih asociira, tek mestimice uskršava, spominje i promatra – i to čini s odabrane distance.

Demitifikacija pri tome nije izjednačena s dekonstrukcijom ali su, izvesno je, odabrani drugi ciljevi, postulirane drugačije vrednosti. Poetsko i životno (ovo drugo čak u najneposrednijem, elementarnom vidu) u unutarnjem toku idu naporedo, ulivajući se u nedogled, jedini apsolut. Čak je i pobunu, prometejsku sklonost ka uplitanju u „božanske poslove”, rođajno mesto mnogih „novih mitova”, prožela i stišala životnom dobu primerena plemenita rezignacija.

Negdašnje pobune sada su spomeni i ožiljci, „najčistije / seme velikog uzdaha” (Seme). Sejalo se i sadilo; pesnik je danas sklon da propituje (sebe, druge, sve nas) šta je izniklo. Naporedo s tim formuliše novi imperativ. Poručuje da u temelje kuće i hramova „treba usaditi sasvim / zelene, čiste reči”. Mlade, nepotrošene i prinovljene, upravo stoga čiste. Naravno, čistota reči je neposredni pandan prethodno razmatranoj belini. A blagost, reč dosad „nepriзнata” u poeziji Adama Puslojića, u saglasju je s po-

69

DOMETI

trebom poetskog subjekta da se ogrne „rečima mi za dušu”. To su reči što će omekšati „moj kamen i osmehe” (Tuđi tatuazi).

Daleko smo i od pomisli da u „Vazdušnoj liniji smrti” ima samo amblematike – da nema i enigmatike i pravih kriptograma, onih „glavolomki” što su obeležile Puslojićevo poetsko stvaralaštvo. Pisma „Um”, na primer, daje nam taj novi, eliptični, škrti a mnogoznačni „obrazac”. U njoj ima i one jezičke drskosti (inovacije) kojom su protkane brojne autorove pesme.

*Skelet mi dodaje
svoj najnoviji izum
ljudski um
ali na novi,
skeletski način*

čitamo u pesmi „Um” podrazumevajući sva značenja koja, sem osnovnog, ovde konotira i pobuđuje reč skelet. Okosnica, vertikalna i konstrukcija tu su samo nijanse, podrška paradoksalnosti i kriptičnosti kao sublimatu poente:

*to je sada moj izum
da se skrivam u knjizi
koju otkriva iznova
skeletov beli um*

Upravo pesma „Um” nas možda najsugestivnije upozorava da ni druge pesme, stihove i reči u „Vazdušnoj liniji smrti” ne smemo da primamo doslovce – pogotovu onda kada nas autor, naizgled, u to neposredno uverava. Jer ova knjiga nije ni (samo) „svojevrnsni palimpsest” makar da podrazumeva Puslojićevo pret hodno mnogoknjižje, svekoliki opus. „Vazдушna linija smrti” držimo da je knjiga presabiranja (čemu, između ostalog, služi gotovo svaki, pa i lirski dnevnik).

U samoj ideji presabiranja prisutno je nešto od rezimea, svođenja – u ovom slučaju „pesničkog računa”. Jasno je, međutim, da je „Vazdušnom linijom smrti” povučena izvesna crta ali je pouzdano da tačka nije stavljena. Jer i tačka, po našem pesniku, ima dva kraja. U njoj se (pesma „Tačka s dva kraja”), toj „tački / nad tačkama”, dotiču „zelenilo / i plavetnilo”. Dvosmisao kao ishod svakog dosežnog smisla.

Pride, ako plavetnilo shvatimo poput simbola (pozitivnog) beskraja, zelenilo nas neće podsećati na jed već na princip nade. Taj princip je ono što preostaje makar nalikovao (i po učinku bio) neki poljubac na slepo, kako nam poručuje istoimena pesma s kraja knjige.

Srba Ignjatović

70

DOMESTI

MI SMO DECA CRNE RUPE

Pitam se da li ja živim samo sopstveni život ili, kojim ču-
dom, još nekoliko života svojih praroditelja i budućih potomaka,
u vremenskom i kosmičkom smislu

Beogradska „Prosveta” i Centar za kulturu grada Zaječara,
objavili su izabrane pesme Adama Puslojića (1943), u četiri knji-
ge: „Zidanje istočnog plača”, „Novi gospodar vazduha”, „Vazдушna
linija” i „Negleduš i Darodavac”. U prve tri je poezija, a u četvrtoj
su kritike i eseji o pesničkom delu. Adam Puslojić je autor tride-
setak pesničkih knjiga, a u rukopisu ima više od pedeset zbirki.
Prošle godine je napisao jedanaest knjiga. Pesnik – vulkan. Po-
časni je član Akademije Rumunije, od 1995. godine. Dobitnik je
najznačajnijih književnih i prevodilačkih nagrada.

Svi naslovi knjiga su sastavljeni od tri reči. Da li je to slučajno?

▪ Nipošto! Sasvim prirodno, tu je prisutna ideja svetotroj-
stva. Na poetičkom planu, to mi je otvorilo mogućnosti da neke
bitne pojmove dovedem u saodnos. Na primer, prva knjiga – „Zi-
danje istočnog plača”. Primarni pojam je gradnja, geneza; drugi
pojam je istok, to je podjednako moja rodna istočna Srbija ali i
„istok” kao izvor i Isus. Istok je i ideja pravoslavlja, po kojoj se sve
rađa sa nebeskim suncem. Plač je moj duh i lični senzibilitet, gu-
bitak, tragični usud Srbije. Po ovom konceptu možemo raščlaniti
i ostale naslove. Na čitaocu je da izabere mogućnosti tumačenja.
Razume se, ja ih imam sijaset.

*Timočka krajina je i crna i zlatna. Iako živite u Beogradu –
kao da iz Krajine niste ni odlazili?*

▪ A i kud bih i gde bih, kao čovek i pesnik? Ništa čudesnije
i usudnije! Zato je moja Krajina jednako crna i zlatna, jednako
zelena i plava, jednako ja, u senkama predaka. Uveren sam da u
mojim stihovima Krajina živi drugi svoj život, onaj manje vidljiv,
ali ne i manje uzbudljiv. Timočku krajinu su davno, pre mene,
blistavo iskazali bard scene Zoran Radmilović, filmski maestro
Živojin Pavlović, blistavi pesnik Tomislav Mijović i mag slikar-
stva Radislav Trkulja. To je to zlato Krajine.

Važne teme u vašoj poeziji su i rodoljublje, rod i otačestvo, ljubav i strast, smisao žrtve i žrtvovanja. Sve ove kategorije danas gube vrednost?

▪ Da je odista tako, a nije, svet bi izgubio nadu i budućnost. Junak Dostojevskog Ivan Karamazov kad kaže ono najcrnje moguće: „Gospode, vraćam ti ulaznicu”, u osnovi samo upozorava svoga Tvorca na težinu života, ali nadu on ne gubi. Rekao bih da on tu ulaznicu u život nikada neće vratiti, jer mu je život sve što ima. Pojam žrtve vidim kao nadljubav i vrhovni vid postojanja. Tu se uspostavlja sklad jedinke i božanskog principa, ličnog i kosmičkog. Takve vrednosti čovek ne gubi ni u najtežim iskušenjima i stradanjima. Zar Srbija danas i za pesnika nije najveće, dubinsko iskušenje?

Vaš deda Aleksandar bio je solunski borac, otac Dragoljub tragično je stradao maja 1945. Šta je patriotizam danas?

▪ U ovoj tragičnoj istini postoji svojevrstan fantazmagorični paradoks. Deda Aleksandar je preživio solunsku golgotu, pa i aprilski slom Jugoslavije 1941. godine, a moj otac Dragoljub strada u svojoj dvadeset trećoj godini, kada je rat, praktično, već okončan. To je ta „vazдушna linija smrti” iz naslova moje knjige. Imam i stih „Smrt ničija ne miruje”. Teško je govoriti o patriotizmu danas jer se lako može odlutati u patetiku i praznoslovlje. Nije isto kazati i dokazati se. Često se pitam: kako biti hrabar danas, na kojoj životnoj i sudbinskoj osnovi, na kakvoj živoj karti tvoje domovine? Jedinu moj odgovor je – biti tu!

Svoju poeziju nazivate – disajnom. Vi zaista živite svoju poeziju, poeziju vere i uznesenja?

▪ Najčešće je tako. Jer kako uostalom objasniti da sam za pedeset godina napisao i objavio samo tridesetak svojih pesničkih knjiga, a u poslednjoj deceniji svog života imam u rukopisu njih pedeset. Pitam se da li ja živim samo sopstveni život ili, kojim čudom, još nekoliko života svojih praroditelja i budućih potomaka, u vremenskom i kosmičkom smislu. Moje pesničko ja – žedno je i gladno tuđih životnih priča. Jedno ja – to je malo! Jedno ja – to sam samo ja.

Jedan ste od osnivača klokotrizma. Šta je od ovog književnog pokreta ostalo?

▪ Još kad smo artikulisali postojanje klokotrizma, krajem osme i tokom devete decenije prošloga veka, kazali smo istinu: „Klokotrizma je bilo oduvek”, „Mi smo deca crne rupe”. Kako da nestane to čudo? Kako da nestane Lepenski vir?

72

DOMETI

Kada su počele vaše književne veze sa rumunskim pesnicima, koje traju sve do danas?

▪ U strogo istorijskom smislu, mi smo započeli našu družbu još u prvoj polovini dvanaestog veka, kada je naš prvi pesnik Sveti Sava vozdigao manastire i s desne i s leve strane Dunava (od Mešića do Bazijaša), a sve je to nastavio otac Nikodim (Vodica, Tismana i još četrdeset hramova) i oni koji su došli sa prvim štampanim knjigama (blistavi primer našeg oca Makarija u Trgovištu) i svih onih koji su došli posle njih, uključujući tu i moju generaciju. Divno je i korisno da udruže svoje snove Njegoš i Eminesku, Vasko Popa i Đeo Bogza, Miodrag Pavlović i Đelu Naum, Stevan Raičković i Petre Stojka, Radomir Andrić i Nikita Stanesku, Srba Ignjatović i Marin Soresku... Zar nije čudesno kad umni esejista Euđen Simion napiše potresan esej o našem Jovanu Dučiću ili prozaik Dumitru Radu Popesku pravu odu našem kosovskom ciklusu, koji je već krajem devetnestog veka na rumunski jezik prepevao Mihaj Eminesku? (...)

Zoran Radisavljević, Politika, 30. 06. 2013.

73

DOMPETI

гордана манетић

дobar, бољи, најбољи

Маја 1945. године, холандски сликар Хан ван Мегерен (1889–1947) нашао се у животној опасности, а тек је био пре-турио Други светски рат преко главе. Оптужба против њега била је страшна: издао је свој народ. А зна се да је казна за овај злочин смрт.

Свако ће се запитати чиме је овај уметник, који се није мешао у ратне неприлике, заслужио да га назову издајником. Ову репутацију стекао је с тога што је 1942. године до тада непознато Вермерово платно *Христ и прељубница* продао рајхсмаршалу Херману Герингу и на тај начин отуђио део културног блага своје домовине. Трговачка трансакција донела је већ богатом Холанђанину 1,65 милиона гулдена, али и правично хапшење.

Шта је више незајажљивом сликару онда преостало него да се брани од страшних оптужби? И тако је Ван Мегерену главни адут у одбрани постало оно што би под другим околностима настојао да на сваки начин сакрије – признање да је фалсификовао слику и заправо преварио „великог љубитеља уметности”.

Требало је да прође неколико месеци како би Ван Мегерен завршио извесни тек започети фалсификат и тиме доказао своје умеће. Потом је, на опште задовољство, и реда ради, добио затворску казну од годину дана, чије је издржавање смрт објективно спречила.

Шта је била последица ових догађаја? Овај талентовани сликар постао је необично популаран а његове до тада не претерано омиљене слике добиле су на цени. Десио се још нешто. Домино ефектом, страх је протутњао кроз највеће светске музеје и галерије, не без разлога.

Покушајмо да се ставимо у положај историчара уметности, галериста и трговаца уметничким делима из тог вре-

мена. Они су, хтели-не хтели, морали себи поставити отрежњавајуће питање – кога је Ван Мегерен још намагарчио, то јест шта је још кривотворио овај, како ће се временом и показати, велики и плодни фалсификатор, један од највештијих у 20. веку.

Нешто слично урадио је један Енглец, неколико деценија касније, у истом варљивом веку. Био је то Ерик Хеборн (1934–1996), велика енигма и сјајан енглески сликар, најталентованији у својој класи на Краљевском колеџу и добитник енглеске Награде Рима, која му је донела двогодишњи боравак у овом центру уметности. Он је, након недовољног интересовања које је јавност показала за његово дело, подстакнут реаговањима, саветима, али и предлозима двојице дичних историчара уметности, израдио око хиљаду цртежа „по узору” на предлошке слика великих мајстора холандског, италијанског и немачког сликарства, њихове цртеже, скице и студије, а онда их легално, преко аукцијских кућа, пласирао у највеће музеје света.

7Б

Опчињен старим мајсторима, Хеборн је отишао вероватно најдаље у овој врсти посла. Знајући да је тешко тек тако изнети на светлост дана какво платно у уљу неког од њих и тврдити да је аутентично, иако није ни у једном каталогу, он је анализирао њихове цртеже и студије у оловци, тушу и угљену. Неуморно вежбајући, успео је да у потпуности овлада техникама и да уђе у начин размишљања људи од којих га дели неколико stoleћа. Уз неоспоран таленат, један од адута био му је тај што је схватио да су стари мајстори сваку студију главе и тела приказивали у пет положаја, те се није преварио да направи грешку. Био је толико добар да је већ постојеће, аутентичне скице и студије допуњавао новима, беспрекорним и логично проистеклим из ових постојећих. Због тога се, лично, није сматрао фалсификатором, већ вештим мајстором, што је у неку руку, и био. Његови почетни радови ове врсте носили су називе који би се могли превести као: „У част мајстора тог и тог”, док каснији заправо представљају слике рађене у маниру старих мајстора.

Временом су, једна по једна, „затурене и изгубљене” студије, скице и цртежи „срећним случајем” израђали из прошлости. Користећи папир из одговарајуће епохе, који би једноставно исецао из старих књига, као и правећи биљно мастило по старим рецептурама, Хеборн је, онако вешт и талентован, могао мирно да их прогласи за Рубенсове, Ван Дајкове, Мантењине, Короове, Пусенове, Тијеполове,

Пизанелове, Пармиђанинове, или оне Палме Млађег, па и Леонардове, да поменемо тек неколицину сликара које је „допуњавао”.

Из разумљивих разлога, такав папир морао се штедети, јер, ма колико човек био расипан у свакодневном животу, ова врста луксуза није му могла бити на дохват руке и у неограниченим количинама. Ту је Хеборн погрешно. Случајним поређењем два папира која су, спојена, очигледно некада припадала једном листу, а сада су на њиховим површинама били цртежи сликара из различитих епоха, видело се да ту нешто није у реду. Тако је траг експерте довео право до овог сликара, рестауратора и фалсификатора. Тада се клупко почело одмотавати.

Да би разумео овакве појаве, човек не може а да се не запита због чега тако талентовани сликари као што су Ван Мегерен и Хеборн нису изградили свој сопствени стил. Делује нам очигледно да је реч о недостатку инвенције, те да су обојица била технолошки и технички изванредно поткована, али да им је мањкала креативност. То је као када би, хипотетички речено, млади писац казао: „Погледајте моје еноклитике и проклитике, зарезе, глаголе и заменице! Они личе на Андрићеве. Зар нису изванредни?”, а да притом целину и суштину текста не узме у обзир.

Али, чињенице указују и на то да нас једносмерност у размишљању о овом феномену такође може навести на погрешан пут. Тако оба сликара имају нечег заједничког, иако су по много чему и различита. Неких симпатија за Ван Мегерена, шаљивчину, назови мудраца, не може бити. Уосталом, његова уља, која је приписао „младом Вермеру”, одбојна су и заиста се разликују од оригинала. Тај је уновчио своје умеће не може бити боље, и живео са својом младом супругом, глумицом, у раскоши, али је уложио живот у покушај да буде неко други. А дугогодишња употреба отровног формалдехида којим је учвршћивао текстуру својих дела и чинио их привидно старијим, уништила му је здравље. Његов мотив за бављење фалсификовањем прилично је јасан. С које год стране да осветлимо његов професионални развој, не можемо да се отлемо утиску да му је, упркос уметничким схватањима која је желео да брани, богаћење постало најважније.

Хеборну, са своје стране, богатство није било циљ, иако су му материјална добра донела лагоднији живот. Скромног порекла, он се, временом, преселио у Италију и закупио вилу „Сан Филипо”, са прекрасним, егзотичним вртом, ста-

рим сто педесет година, у којој је својевремено боравио и Пирандело. Вила се налазила у селу Антикколи Корабо, код Тиволија. Тамо је сместио своје колекције римских скулптура и библиотеку; ту је правио изложбе својих радова за пријатеље и организовао феште, ту је размењивао идеје са људима из уметничког света. Хеборн се дружио и са мештанима ове римске општине и као цењени суграђанин живео на начин ренесансног уметника и касније, када је прешао у стан у Трастевереу. Тамо је преводио Микеланђелове сонете на енглески и калиграфски их исписивао.

Али и надаље је Хеборн је мукотрпно радио и заиста се његов цртеж сродио са онима од старих мајстора. Његов пријатељ, сликар Алесандро Кокочински, овако је окарактерисао је његов рад: „Чудно, његово дело није било велико у ономе што је сам стварао, назовимо га ограниченим. Али када би му копије успеле, биле би изузетне. То заправо и нису биле копије, већ слике рађене 'у маниру' старијих уметника.”*

Ова врста настојања остваривала се кроз продубљене студије сликарства, упоран рад, као и познавање рестаураторског посла. Као и Ван Мегерен, Хеборн је био опчињен класиком. Обојица су желела да и сами понуде таква дела љубитељима сликарства, али овај покушај није произвео жељени ефекат. И обојица су се сударила са истим проблемом неуклапања у постојеће трендове.

Иако се одређени биографски подаци знају и често наводе, тешко је рећи када је код њих наступило разочарање, које је морало претходити њиховом осветољубивом доказивању. А оно је несумњиво. Због чега се њихова дела не могу поцени и слави приближити признатим и толико цењеним делима некадашњих епоха – запитала су се обојица. Надаље је свако кренуо својим путем, пошто им је сујету згодила отровна стрела, па су се отада, сваки на свој начин, понашали као ојађени и обесправљени бунтовници. Тако су се постепено с болесним задовољством препустили кривотворењу и његовим пропратним ефектима – Ван Мегерен бесомучном богаћењу, а Хеборн ликовану.

Осуђујући честу неоспорну сујету појединих експерата који се баве уметнинама и моћнике, те одбијајући да само буде извршилац наруџби и онај који је у ланцу продаје најмање плаћен, Хеборн је створио лични кодекс по коме никада није варао колекционаре-аматере, већ искључиво стручњаке. Тако је временом стекао многе непријатеље. Још кад је седамдесетих година дао интервју за би-би-си у коме

је извргао руглу поједине људе и отворено говорио о томе на који начин ради, Хеборн је изазвао огорчење галериста, кустоса музеја, историчара уметности, те трговаца уметничким делима. Документарни филм о њему направили су и Јапанци. Као да му је и све то било мало, објавио је и две књиге, једну аутобиографског карактера, „Рођен за проблеме”, и „Фалсификаторов приручник”, што је, свакако превршило чашу њиховог стрпљења. Упркос томе, Хеборн никада није био хапшен, ни у Италији, ни у Енглеској, а још мање му је запретила каква казна. Ово због недостатка доказа, како се објашњава, јер иако је отворено говорио о својим „допунама”, Хеборн није експлицитно наводио конкретне слике које је продао под именом неког старог мајстора. А заправо се на овај начин избегло веома непријатно суочавање са истином и надокнађивање штете.

Али, нешто се, ипак, морало догодити. Раног јануарског јутра 1996. године, један човек нађен је како разбијене главе лежи на уличном плочнику Антиколи Корада. Био је то Хеборн. Лекарни су интервенисали са великим закашњењем, те нису спасли „бескућника”, како су га проценили. Упркос сумњама, преовладало је мишљење да је била реч о несрећном паду при повратку из таверне. А пријатељ Кокочински, који је после два месеца посетио његову кућу, нашао је отворену и похарану. О овом догађају истрага није вођена. Тако се завршило Хеборново упорно изазивање судбине.

*

Упркос признањима која је стекао на студијама и крилима која је морао добити тиме што је био у стању да „допуњава” старе мајсторе, Хеборн је имао свест о своме месту у сликарству. Говорио је да му је скулптура најближа, а и пријатељи су тврдили да његова најбоља дела леже у тој области. Касније ће, у свом саблажњивом „Фалсификаторовом приручнику” из 1996. (што је доживео многа издања у свету, и из кога студенти данас уче) младима поручити ово: „У пракси, међутим, ови велики уметници (на пример Бројгел, Холбајн, Рембрант) сасвим су неподесни за потребе фалсификатора. Пре свега, они постављају нивое постигнућа далеко изнад наших скромних талената... Према томе, ако желите да цртате у стилу великих мајстора, након што сте проучили нечије најбоље цртеже, потражите његове ученике и следбенике, којима с правом припадате.”*

И Ван Мегерен је много више времена свог драгоценог живота провео у проучавању технологије старих мајстора него у тражењу сопственог израза. Упркос свим неправдама које нам живот не шаље без разлога, свако при здравој памети би помислио да би толики труд заиста био боље уложен у развијање личних моћи. Бити мајстор подразумева савршено овладавање техникама, али и тражење сопствених тема и мотива, те њихово прилагођавање духу времена. Због тога је, уместо нашег чуђења поступцима ових људи, можда занимљивије разматрати питање неуклапања појединаца у време у коме живе. Али, човек би помислио да данас у уметности има места за све идеје, а и за реализације, те да с великим трудом, свако може пронаћи своју публику и временом показати да му је гледиште исправно, или барем занимљиво.

Само наизглед тако и јесте. Још мање је чудно то што људи који постављају темеље новим покретима често не наилазе на разумевање својих савременика. То је разумљиво, јер нам треба времена да се навикнемо на нове и понекад необичне идеје и правце. Али шта је са онима који би да часовник помере уназад?

Сложићемо се да и то за уметника није добро. Па ипак, ако је неко спреман да на зид стави слику старог мајстора, и не смета му што самим тим изражава идеје из прошлог времена, зашто га онда не би занимала слична слика савременог аутора? Уосталом, и идеје онога што се назива модерном уметношћу старе су више од сто година. Тиме се поништавају приче о потреби за актуелношћу и ексклузивности садашњег тренутка.

У овој тачки не можемо а да не помислимо да на наше представе о уметности снажно утичу многе ствари које нису ни у каквој вези са њом. И као да Кантова дефиниција естетског, која нашем искреном дивљењу искључује жељу за поседовањем, пада у воду. У цену уметничког дела на аукцијама, на пример, итекако утиче питање власништва. Испада да је од суштинског значаја управо то ко је био претходни сопственик уметничког дела. Ово, ипак, не можемо тако лако разумети, нити оправдати. Рекло би се да је богатим људима уметност толико важна да им већ сам додир претходника улива страхопоштовање и да такорећи не смеју ни дисати пред каквом великом сликом уметника што је умро од глади и болести.

Због чега је тако често потребно да неко умре како би његова смрт загарантовала вредност његовог дела? Зашто је

легално да се посредници богате на туђем стваралаштву са којим немају никакве везе?

О томе се не говори, а уколико се нешто и каже, нема значаја, нити може утицати на след догађаја. Уосталом, и наша Милена Павловић Барили у концепту за једно ненаписано писмо рекла је следеће: „... неће ме бити, а сви ће хвалити моје јадне слике. Сви ће желети да их гледају, да их имају за себе, да их окаче у своје ходнике и у своје спаваће собе, изнад брачних кревета... Сви ће се отимати да их купе, по сваку цену. Неће ни питати за цену... За живота нису хтели да чују ни за једну моју цифру. А кад умрем, ниједна неће им бити превелика.”**

Очигледно да уметници не могу бити равнодушни пред оваквим испољавањем моћи. Зато можда и није толико чудно када се неко од сликара одлучи да нечасним поступцима постави ствари на своје место.

Парадоксално, испада да примери Ван Мегерена и Хеборна, иако нису поучни, могу бити од неке користи. Ево и како.

После непријатних догађаја у животима оба кривостворитеља, интересовање за ову делатност није спласнуло. Оно се наставило у још већој мери пошто је модерна уметност лакша за копирање и од многих мајстора нас дели мања временска дистанца.

У уметничким круговима сматра се да је 40 одсто дела на актуелном светском тржишту фалсификат. Управо с тога, можда се ипак нешто утешно и деси. Можда ћемо бити сведоци чуда које би могло да произиђе из ове непријатне ситуације? Можда ће купци, силом прилика, почети да се окрећу живим ауторима и купују њихова дела без страха да ће их неко преварити? Тиме би се потцењивачки однос према ствараоцима могао умањити.

*/ www.lucyvivante.net, („A Conversation with Alessandro Kokocinski about Eric Hebborn”, June 22, 2010), превод Г. М.

**/ Миленко Пајић: „Нова, меланхолична биографија Милене Павловић Барили”, Сомбор, часопис „Домети” бр. 152–155, стр. 28.

Гордана Малетић рођена је у Београду 1952. године. Дипломирала је на Филолошком факултету у Београду на групи за југословенску и општу књижевност. Пише за децу од 1982. године. Објавила је тридесетак књига. Најважнији књижевни жанрови у којима се огледа су: кратка прича, приповетка и роман. Објављује и поезију, путописе и разговоре с писцима, биографије. Критичар је дневног листа „Блиц”. Бави се превођењем. Као уредник у издавачким кућама „Књиготека” и „Евро-Ђунти”, приредила је велики број књига за децу и одрасле. Заједно са др Миодрагом Матицким, главним уредником, уређује годишњак „Даница за младе” Вукове задужбине.

Добитник је више домаћих награда, од којих је најзначајнија награда Змајевих дечјих игара *Раде Обреновић* за најбољи дечји роман године (*Витезови мачјег срца*). Њене књиге *Спасоносна одлука* и *Крађа винчанске фигурице* носе ознаку *White Ravens* као препоруку за читање и превођење Међународне омладинске библиотеке из Минхена.

У њен антологичарски рад спадају следећа дела: *Антологија српске басне*, *Антологија српске уметничке бајке*, *Антологија фантастичне приче за децу*, за коју је добила награду *Сима Цуцић*, затим *Антологија хумористичне приче за децу*, *Рецитаторска читанка* и *Антологија прича о животињама*.

Члан је Удружења књижевника Србије и Матице српске. Живи и ради у Београду.

иван негришорац

историографија и сазнање: Скица за портрет Василија Ђ. Крестића

Стара, античка поука гласи да је историја учитељица живота. Та изрека („Historia est magistra vitae”), међутим, не каже каква је та учитељица и какве су користи у погледу животних сазнања која од ње стичемо. Лако се можемо сложити да и код историографа, као и код учитеља од којих смо учили прва слова и прве лекције о животу и свету, и начин мишљења, као и начин излагања, и непосредни ефекти сазнајног процеса могу бити веома различити. Од неких историографа (као и од учитеља) можемо се научити мноштву занимљивих чињеница, а да при том не успемо да стекнемо баш најбољу представу о томе шта је од суштинске а шта од споредне важности. Од неких, опет, добијамо заплетена објашњења у којима увиди нису најјасније вербално изложени, чак и кад се учини да је мисао ваљано вођена. Од неких, надаље, стичемо сазнања која, без обзира на овакву или онакву занимљивост, ипак не померају суштински нашу слику догађаја, епохе и света које описују.

Василије Ђ. Крестић је, по свему, права супротност овом, управо описаном, хипотетичком портрету и фотороботу једног могућег историографа. Крестић је историограф који нас учи неким изузетно важним, суштинским истинама српске историје. Он, осим тога, све то чини на начин савршено јасног и прегледног излагања, насталог као последица дугог и мукотрпног пробијања кроз тмушу лажи, полуистина и мистификација које се плету око истраживане историјске стварности. Коначно, његова сазнања битно померају слику догађаја, појава и личности којима се бавио, а интерпретативна перспектива и моћна аргументација коју он нуди је таква да би то морало да изазове све оне који мисле другачије. Историографија Василија Ђ. Крестића представља велики сазнајни резултат чије вредности су у струци довољно јасно перципиране, али које би тек требало да буду чвршће

уграђене у шири простор друштвене мисли, а поготово практично-политичке делатности.

Крестићев историографски рад изузетно је широко постављен и веома обиман. Реч је, просто казано, о плодном истраживачу, а резултати његовог рада испољавају се у неколико основних области. У свима њима Крестић је остварио изузетно вредне научне резултате. Као научник који своја историјска сазнања гради на строгој критици извора, он је велику пажњу посветио архивским истраживањима и – било ауторски или коауторски – објављивању непознате или недовољно познате грађе. У тој грађи налазе се драгоцене извори сазнања о, примера ради, историји Србије у XIX веку, о њеним међународним односима и унутрашњој ситуацији (*Протокол кнеза Милоша Обреновића 1824–1825*, Београд 1973; *Србија и ослободилачки покрети на Балкану од Париског мира до Берлинског конгреса [1856–1878]*, Београд 1983; *Југословени и Русија*, Београд 1989; *Програми и статуту српских политичких странака до 1918. године*, Београд 1991; *Записници седница Друштва србске словесности*, Београд 2011), као и извори сазнања за историју пречанских Срба (више него драгоцене књига *Грађа о Србима у Хрватској и Славонији*, Београд 1995; потом *Леци на српском језику [1848–1849]*, Нови Сад 1998; *Досије о генези геноцида над Србима у НДХ*, Нови Сад 2009). У том контексту изузетно су важна и мемоарска дела која је Крестић приређивао (Владимир Јовановић, *Успомене*, Београд 1988; Симо Поповић, *С краљем Николом из дана у дан [1916–1919]*, Београд 2002; Тодор Стефановић Виловски, *Мемоари*, Нови Сад 2010), као и запостављена или чак прогањана дела попут *Меморандума САНУ* (Београд 1995), *Магнит кримена* Виктора Новака (Јагодина 2011) или *Историографских списа* Јаше Томића (Нови Сад 2007).

Своју пуну научну делатност Василије Ђ. Крестић је започео поготком у само средиште проблема који се најдиректније тиче положаја српског народа унутар Хабзбуршког царства, а који је касније имао снажних рефлекса на судбину Срба и у временима после пропасти тог царства. У свом докторату *Хрватско-угарска нагодба 1868. године* (Београд 1969) Крестић разматра један од кључних догађаја који сведочи о кризи и преустројавању Аустријског царства по моделу дуалне монархије, у чијем склопу су и Хрвати и Срби тражили специфичне облике обезбеђења сопственог положаја кроз договоре и уговоре са Угарском као другим

чланом државног поретка. Из ових докторандских истраживачких увида уследиће замашан, изузетно богат Крестићев историографски рад који ће се разгранати у више праваца и више научних жанрова.

У читавом низу краћих расправа, а изложених у књигама тематски обједињених радова, Крестић је систематски истражио природу српско-хрватских односа, те положај ова два народа у Аустријском и Аустроугарском царству, као и у заједничкој држави Јужних Словена. У тим студијама (*Српско-хрватски односи и југословенска идеја 1860–1873*, Београд 1983; *Српско-хрватски односи и југословенска идеја у другој половини XIX века*, Београд 1988; *Из историје Срба и српско-хрватских односа*, Београд 1994) указао се јасан профил и целокупна сложеност српско-хрватских напетости, у којем се утврђује представа о Србима као реметилачком фактору унутар Аустријске царевине и као главном противнику који спречава реализацију њених интереса на Балкану. Истовремено се прогон, етничко чишћење и геноцид над Србима показују као константна и јасна намера хрватског национализма, те стално искушење којем су широки слојеви хрватског народа, у одређеним историјским приликама, веома лако подледали.

Колико се права природа српско-хрватских односа скривала и како се веома тешко долазило до суштинских увида, Крестић је анализирао на примерима неколико српских врхунских стваралаца из различитих области. Тако је у књизи *Знаменити Срби о Хрватима* (Нови Сад 1999) описао успоне и падове у разумевању ових односа код Илије Гарашанина, Јована Суботића, Светозара Милетића, Јована Јовановића Змаја, Јакова Игњатовића, Димитрија Руварца, Јована Скерлића, Слободана Јовановића и Јована Дучића. Због изградње двосмисленог и веома комплексног односа, те фалсификовања политичке стварности и сачињавања лажног имица, Крестићу је нарочито био занимљив случај бискупа Јосипа Јураја Штросмајера, човека који се најчешће приказивао као заштитник југословенских идеја, али којег треба видети, пре свега, као заступника идеје хрватства на нежнији и дискретнији начин од отворених хрватских националиста. Такву, сасвим нову слику овог важног протагонисте хрватске и југословенске политике Крестић је изложио у књигама *Бискуп Штросмајер у светлу нових извора* (Београд–Чачак 2001) и *Бискуп Штросмајер: Хрват, великохрват или Југословен* (Јагодина 2006). После ових истраживања

више није могуће градити једнострану и неутемељени југославистички мит о познатом ђаковачком бискупу.

Своје краће расправе о проблематици српско-хрватских односа и о специфичностима унутрашњег устројства Аустријског царства Василије Крестић је умео да изложи и у оквирима тематски усмерених, а доста сажетих расправа на одређене теме. У том смислу, веома је важна и у практично-политичком смислу изузетно поучна студија *Геноцидом до Велике Хрватске* (Нови Сад–Београд 1998): ова књига је написана да на малом броју страница изложи генезу геноцидне идеје и њене практичне ефекте, а ту идеју су хрватски националисти јасно дефинисали као руководно начело за коначно решење српског питања на тлу Хрватске, тј. за елиминацију Срба са овог простора. Из сличних разлога засебно је објављена као мања књига, заправо нека врста плакете под насловом *Хрватске претензије на Војводину и Босну и Херцеговину од 1848. до данас* (Београд 2012); у тој књизи је описан континуитет хрватских политичких идеја и њихове трајне амбиције усмерене ка освајању и оних територија на које немају готово никакво било историјско било етничко право. Обе ове, доиста танушне, али богато информативне књиге је, рекло би се, Василије Крестић написао и објавио превасходно зато да би читаоци са не много напора и мало читања стекли велике сазнајне користи. Тиме је историчар пошао у сусрет оним читаоцима који нису људи из струке него припадају широкој читалачкој популацији.

Тема српско-хрватских односа је, дакако, најпотпуније изложена у великој историографској синтези *Историја Срба у Хрватској и Славонији 1848–1914*. (Београд 1991). У тој књизи су пажљиво описани политички процеси који су у Хрватској и Славонији доводили до све веће маргинализације српског народа, као и до све изразитијег поступка дискриминације којим се њихова природна брига о сопственим интересима све више проглашавала реметилачким фактором и непосредном сметњом не само за хрватске интересе него и за очување Аустријског царства, тачније, за његове освајачке, империјалне амбиције. Такав начин мишљења о Србима као сметњи постао је у потоњим временима доминантно заступљен и омиљен код хрватских националиста који су, инсистирајући на свом „хисторијском државном праву” и заступајући идеју једног јединог политичког народа на оцртаном државном тлу, радикално оспоравали право Србима да елементарно опстану на простору Хрватске и Славоније.

86

ДИПЛОМАТИЈА

Опстанак Срба на хрватском простору могућ је само уз услов денационализације и губитка свих културолошких особености, те уз потпуну асимилацију, или, пак, физичку елиминацију са поменутог простора. Не треба ни напомињати да би бар део тог политичког простора, по много чему, могао и морао бити крајње проблематичан и споран, али је хрватски национализам себе јачао тиме што је редовно своје интересе удевао у мисионарске намере Ватикана, у империјалне амбиције Аустроугарске и Немачке, а у новије време и читавог западног блока и НАТО пакта. Отуда су хрватски злочини геноцида и етничког чишћења редовно миноризовани и постепено брисани из памћења, а починиоци се никада до сада нису систематичније суочили са пуним санкцијама за почињена недела. То је доследно изведено и на Хашком трибуналу као политичком суду који треба да насилно успостави пожељне размере злочина и казни унутар укупне укрштенице балканских постсоцијалистичких сукоба.

Друга, такође крупна тема Крестићевог историографског рада тиче се положаја српског народа на простору угарског дела Аустројског царства. Та тема је потпуно природно и присно повезана са питањем српско-хрватских односа, јер су оба ова народа настањивала простор обележен амбицијама угарске политичке мисли да право политичког народа припадне само Мађарима, а да други народи буду маргинализовани и, по могућству, сасвим уклоњени из сфере равноправних политичких чинилаца. Како је реч о веома сложеном питању, њиме се Крестић бавио веома дуго, а успутно је обављао крупне истраживачке послове.

Својеврсном припремом овог подухвата, али и обликом заснивања једног засебног, важног сегмента историјских истраживања, можемо сматрати студију *Историја српске штампе у Угарској 1791–1914*. (Нови Сад 1980): са овом студијом Крестић је, настављајући Скерлићеве пионирске радове, започео детаљно истраживање штампе као незаобилазног извора историјских сазнања. Потпуније обједињавање радова који се односе на положај српског народа у Угарској аутор је обавио у књизи *Из прошлости Срема, Бачке и Баната* (Београд 2003). Потом је, бавећи се Јашом Томићем, приредио његове сабране историографске списе (Нови Сад 2007), те објавио студију *Јаша Томић: политички портрет* (Нови Сад 2006). Све те важне радове Крестић је уградио у своју најновију књигу *Срби у Угарској 1790–1918*. (Нови Сад 2013), бриљантну историографску синтезу која се складно

допуњује са студијом *Историја Срба у Хрватској и Славонији 1848–1914*. Ове две студије, слободно можемо закључити, представљају сами врхунац Крестићеве историографије и богато извориште драгоцених сазнања до којих је овај научник дошао, обарајући многе митове, разграђујући разноврсне конструкције и мистификације, те раскивајући окове предрасуда.

Василије Ђ. Крестић је две крупне, а прилично болне теме српске историје, теме које се тичу опстанка српског народа на средњоевропском геополитичком простору, обрадио на изузетно убедљив и осмишљен начин, са импресивном научном утемељеношћу и чињеничном заснованосту. Када се томе дода и податак да је он један од кључних учесника национално изузетно важних пројеката попут *Енциклопедије Југославије*, *Меморандума САНУ*, шестотомне *Историје српског народа*, *Енциклопедије српске историографије*, па све до *Српског биографског речника* и *Српске енциклопедије*, онда се лако може сагледати колико су Крестићеве доприноси широки, обухватни и поступно развијани, али доследни.

Уз то, важно је констатовати и да је реч о аутору бритког пера и сјајног полемичара који се одлучно борио за историографске истине до којих је постепено дошао (видети *Досије о генези геноцида над Србима у НДХ*, Нови Сад 2009). И у неким другим жанровима, рецимо у интервјуима, он је кроз разговоре с новинарима стрпљиво излагао и образлагао своје увиде (Милош Јефтић, *Исповести Василија Крестића*, Београд 2001; В. Ђ. Крестић, *Историчар у времену преломних и судбинских одлука*, Нови Сад 2011), па отуда одиста импресионира колико је Крестић настојао да и људима изван струке образложи важност сазнања до којих је дошао.

Најважнији Крестићеве доприноси научном сазнању и националној самосвести усмерени су ка описивању историјских процеса дугога трајања. Истражујући Аустријско царство XIX и почетка XX века, он је детаљно описао процесе у релативно раној фази настанка, али те процесе можемо и морамо пратити још од ранијих епоха па све до дана данашњег, укључујући и оне фазе када су ти процеси долазили до свога пароксизма. Тако је, примера ради, Крестић са сјајном подробношћу описао настанак геноцидних намера хрватског национализма у односу на Србе, а описом настанка идеје ми ћемо и сами лако уочити све развојне фазе тог процеса. Тај се политички програм потпуније почео обликовати од 60-их година 19. века; идејно је довршен у вре-

ме Првог светског рата; акутни геноцидни облик испољио је током Другог светског рата, а брутални процес етничког чишћења довршен је у постсоцијалистичким ратовима на тлу разорене СФР Југославије. Цео циклус програмиране елиминације Срба са простора Хрватске биће завршен не само када жртве буду заборављене, него и кад се утврди наводна и искључива српска кривица за све што се у овим догађајима збивало. Отуда задатак за све самосвесне Србе јесте да се такав заборав и пасиван прихват кривице спречи пуном научном аргументацијом.

С обзиром да је реч о процесима који се брижљиво прикривају, а у то прикривање је уложена огромна пропагандна машинерија, силни државни апарати најјачих земаља света и посебне институције попут Хашког трибунала, Крестићева сазнања су више него драгоцене. Она имају функцију не само да нас опомену на оно што се у прошлости дешавало, него и да опомену на оно што ће у будућности бити реалан и опасан изазов са којим се српски народ мора суочити. Са историјом дугог трајања догађаји теку тако да сасвим бледи питање личне одговорности за овакав или онакав ток ствари. Говорећи о томе једним другим поводом, Фернан Бродел се запитао: „Зар она не ограничава (не кажем укида) како слободу тако и одговорност људи? Јер они и не стварају баш историју, већ је она та, она нарочито, која њих ствара и самим тим их ослобађа кривице.” (Фернан Бродел, *Идентитет Француске*, превео Владимир Павловић, ЦИД – Филозофски факултет, Подгорица–Никшић 2010, стр. 793) У таквим процесима чини се да постоји нека надлична и над-колективна воља која одлучује о току историјских процеса, па зато томе не може и не треба ни да се стане на пут. Другим речима, намеће се мутна идеја да постоје неки виши разлози због којих Србе треба увек оптерећивати комплексом кривице, а најпозданији пут за реализацију злочиначких намера је да управо они сами, Срби, почну тако да мисле. Такви процеси трају већ вековима, а у времену у којем живимо они се драматично интензивирају, па је управо данас суштински важно питање: хоће ли ти процеси најзад почети да се заустављају и сузбијају или ће сами Срби поклекнути и почети да се коначно нуде као жртве?

Српски интелектуалци који, данас и овде, нису спремни да се суоче са овим драматичним питањима, постају саучесници у никада објављеном, али непрестано спровођеном рату против српског народа. Повремено трагични исходи

тога рата јасно доказују да постоји не само почетна идеја о томе шта чинити са Србима него је та идеја јасно операционализована и преведена у низ стратешко-тактичких поступака које морамо добро упознати да бисмо их знали колико-толико успешно неутралисати. За почетак би било довољно да бар на најодговорнијим местима у држави и друштву елиминишемо све облике наивности (о класичном издајству, па и отвореној корупцији и да не говоримо), јер они имају непријатну и страхотну цену у погледу укупне судбине српског народа.

Отуда Крестићеве књиге не треба да читају само људи из струке и фаха него и сви други који се занимају за историју и њене тајновите путеве. Без Василија Ђ. Крестића и његових историографских сазнања, данас и овде, никако не би ваљало, а ми бисмо као народ остали наивно стадо, погодно за будуће жртвене обреде. Са Крестићевим сазнањима није баш сигурно да ћемо те обреде успети да избегнемо, али имамо услова да порастемо и сазремо до нивоа који пружа наду за будућност. Због тога свака сугестија која налаже да се прећуте и из видног поља елиминишу Крестићеве увиди садржи јасан став о неопходности успављивања Срба и припреме за нека страшна догађања. Уколико хоћемо да водимо дијалог са светом и поготово Европом, то не можемо и не смемо чинити уз услов одбацивања драгоцених увида наше историографије. Управо обрнуто, на сазнања наших историчара морамо се ослањати и суочавати их са увидима који нам долазе из других националних, политичких и културних центара.

Крестићева сазнања су подоста горка, понекад крајње сурова, али је још суровија стварност коју он описује. Истина о тој суровој стварности делује ипак отржењујуће и благотворно, јер на том сазнању можемо градити програме наше не само одбране него и поступног укључења у заједнице у којима се активно решава питање наше колективне судбине. За тако нешто неопходна су нам не само поуздана научна сазнања него и идејна визионарност, политичка луцидност и организациона ефикасност. За почетак читајмо историографе какав је Василије Ђ. Крестић! Тако ћемо разумети како историја, одиста, јесте права учитељица живота!

(Прочитано на представљању књиге *Срби у Угарској 1790–1918*. у Матици српској, 26. новембра 2013. године)

михајло пантућ

ПИСМО СА ДНА*

[Са вером у причу]

Један од првих мојих објављених есеја био је о Вељку Петровићу, тачније речено, о његовој антологијској раванградској причи „Буња”. Тај оглед, настао на основу студентског рада, прочитан најпре на скупу посвећеном Вељку Петровићу у ондашњем Удружењу књижевника Србије, изашао је у сомборским *Дометима* број 28. за 1982. годину. Још памтим журбу са којом сам поцепао поштанску омотницу посланог ми часописа, нестрпљив да што пре угледам свој текст; реч је, верујем да многи од вас то знају из сопственог искуства, о узбуђењу објављивања првих радова које осећа сваки млади писац, са вером да ће се у наредних пет минута пошто његово име буде отиснуто на хартији, свет из корена променити, и да ће општи живот однекуд, неком неименљивом магијом, потећи у најбољем могућем правцу. Наравно да неће, али наречена илузија, упркос таквом сазнању, никада до краја не напушта сваког човека који чита и пише.

Данас, док пред вама примам ово мени важно и драго признање, утолико драже што се прикључујем низу мојих узоритих претходника, све од реда значајних српских приповедача, досећам се да то некадашње узбуђење које прати публикавање било чијих раних радова, а што с временом природно слаби, ево, после тридесет и кусур година – као да се тиме затвара некакав невидљив, но неумитан круг – бива замењено новим, снажнијим осећањем – право његово име је радост! – због добијања признања за писање прича. Тај посао је, ако је то посао, а не нешто више и ирационалније од других свакодневних човекових радњи (јер је и причање прича, у основи, свакодневни ритуал, присетите се увече, док спуштате главу на јастук, колико сте прича претходног дана испричали, чули, прочитали, послали, разменили), како год, тај посао, ако је то посао, на српском језику незамислив је без онога што

91

ДОМЕТИ

нам је Вељко Петровић оставио у наслеђе, не само да бисмо се трајно опомињали тога писца, јер су приче, нажалост, и непролазни епитаф људске пролазности, него да бисмо помоћу њих боље и дубље видели и разумели свет, који би без приче и причања, то ми сада шапуће Иво Андрић, био пусто и незанимљиво место.

Дужу, коначну верзију помињаног раног есеја о Петровићевом несрећном јунаку др Стипану Паштровићу објавио сам, годинама касније, у књизи *Модернистичко приповедање*, у целини посвећеној рађању модерне српске приче, при чему сам Вељка Петровића, са добрим разлозима и аргументима, видео као претечу те модерности, па сам у закључку написао и ово: „Предосећајући захтеве духа новог времена, и сам његов самосвесни представник (о чему сведочи и његов чланак о модернизму из 1910. године), Вељко Петровић је пригушио, мада не увек и не сасвим, потребу сувишног, анахроног надовезивања на своје књижевне претке, суздржано проговорио језиком и поступком наступајућег доба, и између конвенционално схваћеног, ситничавог реализма и модернизоване реалистичке нарације одабрао ово друго.” То је, одмах да речем, већ на својим почецима знао и сам, још млад писац Вељко Петровић; генерације тумача српске приповедне уметности, од Јована Скерлића до Славка Гордића, увек изнова су потврђивале и оснаживале ту аутореклексију, то пишчево виђење, са јасном улогом и још јаснијим циљем, сопственог језичког прегнућа: „Моје су новеле прва психолошка анализа модерне српске душе, у овом прелому прелаза из епохе у епоху (...) покушај да се наша новелистика извуче из балканског етнографског запећка на сунце европско”, пише, тек наизглед самозаљубљено, али заправо самоуверено, и одрешито, са оном сигурношћу која му је по снази дара природно припадала и била својствена, већ увелико потврђени тридесетогодишњак Вељко Петровић у једном писму Јовану Дучићу из 1914. године. На то важно писмо је својевремено скренуо пажњу рано отишли наш пријатељ Радивој Стоканов, најзаслужнији за установљење Вељкових дана и Вељкове голунице, кога, не само зарад тих заслуга, нипошто не треба предати заборавау.

„Конзервативан и, однекуд, свечано-патетичан у нашим представама, Вељко Петровић је модернија појава у нашој књижевној мисли него што се обично верује” – не тако давно приметио је Славко Гордић, свакако најбољи савремени познавалац Петровићевог обимног приповедачког, песничког, есејистичког, епистоларног и енциклопедичног опуса. Таква

представа о конзервативном Петровићу плод је чињенице да је у међувремену, за пола века од пишневог одласка, књижевно клатно отишло у другом правцу, а не последица деловања дубинских ознака Петровићевог дела, које, ма како да га усвајамо, тумачимо и вреднујемо, почива на једном темељном, непроменљивом принципу, на – треба ли то уопште тако гласно рећи – тврдој и непоколебивој вери у причу. Све друго подложно је релативизацији, проблематизацији, интерпретацији, ...цији, ...цији, ...цији, али *вера у причу*, то никако и нипошто не, јер без приче и изван приче нема ничега и нема никога. Зато је Вељко Петровић писац утемељења, попут још неколико њему сличних из претходних и потоњих времена. У тој безрезервној вери у причу, а волео бих да ово разумете не као егоцентричност него као управо петровићевску самоувереност једног скоро шездесетогодишњака, видим тачку сагласја, између свих оних којима је прича испред свега осталог, па и између Вељка Петровића и онога што сам пишем, а то је, као и у његовом случају, у области прозе, само и једино прича, пре свега прича, искључиво прича. И, после свега – опет прича.

Али, за разлику од Петровића, ја, нажалост, или на срећу, зависи како се гледа, не знам ни шта је јасна улога ни јасни циљ мога приповедања. Не мислим да је то тако услед – далеко било! – неке моје конфузије, напротив, цео живот дао сам систематичном проучавању књижевности и мишљењу о њој, већ је томе узрок конфузија нашег доба, времена у којем течемо своје земаљске дане. У том добу, да се разумемо, прича и даље постоји, грана се, шири, извикује на трговима и шапуће у собама, али се њена супстанцијалност, њен стварни смисао, онај који није дим и пена, налази пред тешким искушењем, добро де, не искушењем краја, већ искушењем проналажења новог лика, можда оног са Вероникиног рупца, можда неког другог, ко би то могао знати – хоћу да кажем да се данас пише из најдубљег онтолошког незнања, а зарад освајања знања које нам се, сва је прилика, никада неће указати у пуном светлу, већ само по рубовима неке жељене, ненаписане, магичне приче какву слутимо и не престајемо да јој стремимо. На питање једног мог радозналост студента, који и сам пише: – А како и одакле, ви, заправо, професоре, пишете? – одговорио сам, без размишљања, по сили прве речи која је хтела из мене: – Па са дна, млади колега.

– Како то мислите? – узвратио је он новим питањем, разговор о писању увек је само отварање питања, која се слажу једна преко других, остајући без одговора, јер друкчије не

93

ДОМШОД

може бити, нити иде, сви одговори су условни, недовољни, орочени, крајње индивидуални: – Како то мислите, са дна?

– Хм, тако лепо – у трену је навирао мој одговор, градио се кроз мене, некако преко мојих рационалних овлашћења, а слично је и у истинском правом писању, у којем тек наслућујемо о чему бисмо и зашто говорили; почнемо од нечега, од неког плана, а када тај план удахне ваздух и прокмечи, он се отме као сваки живи створ и даље тера по свему, онако како се њему хоће и како мисли да треба. Из чега следи да писац од моје сорте пише тако што изневерава сопствени план, тако што се удаљава од њега, и сам ишчекујући шта ће му описана језичка метаморфоза и метемпсихоза донети, али, како год да се узме, без тога почетног плана, који ће писац изневерити и који ће изневерити писца никако не бива, нити иде. – Не умем ништа паметније да вам кажем, млади колега, увек пишем приче тако што посегнем на дно себе, спустим се до најдубље тачке, описао сам то у причи „Вондер у Берлину”, и гробем прстима, надајући се да ћу чути некога ко је отишао дубље од мене и како у моје дно куца као о своју таваницу, и да ћу у том стругању замрачене нутарње празнине нахватати бар мало талоба, мало божанске мане, мало црнила испод ноката; из тога хумуса, из тог чистог, готово нематеријалног преостатка живљења, потекне или не потекне, зависи од случаја до случаја, бистра вода приче.

– А... да – каже тај мој даровити, паметни студент. – Значи тако, разумем. – Ма, није важно да ли разумете, важно је да и ви у себи пронађете неко подесно, изворно место, после се већ некако одмотава, само од себе, по сили језика, искуства, мисли, знања, маште, опажаја, ожиљака, епифанија и сам ђаво ће се досећати од чега све још, том каталогу краја нема, као ни самој причи, што је знао, да, да, за разлику од мене, у *тврдој вери* више него добро знао и то нам знање писаним тестаментом својих књига оставио и онај чију *голубицу* данас са радошћу примам – човек поносног држања, испуњене судбине и сугестивне, непролазне приче, раванградско-сомборски господин, именов Вељко Петровић.

* Михајло Пантић је добитник Књижевне награде „Вељкова голубица” за 2014. годину.

Ову беседу је одржао 16. децембра 2014. у Сомбору, који трен после по пријему награде у свечаној сали Жупаније.

Награду му је уручио Владимир Јерковић, директор Градске библиотеке „Карло Бијелички”, која је организатор манифестације „Вељкови дани”.

марија јефтимијевић михајловић

романи петра сарића у књижевној
традицији косова и метохије

Поетика књижевности стваране на српском језику на Косову и Метохији током двадесетог века, у великој мери условљена је разумевањем дијахронијског континуитета у коме је духовно, културно и историјско наслеђе, с мањим или већим осцилацијама, чинило основну поетичку парадигму те књижевности. Књижевну традицију ове српске покрајине карактеришу успони и падови, прекиди и поновни почети. Почетак и прве деценије прошлог века обележило је утемељење те традиције, пре свега приповедачке, чији су аутори (Григорије Божовић, Јанићије Поповић и Зарија Р. Поповић) своје књижевно стваралаштво темељили на духовности, националном идентитету и доживљају човека у историји. Два светска рата прекинула су тај поетички континуитет, отварајући истовремено могућност за нове и другачије путеве испитивања и трагања у литератури.

Књижевност стварана на српском језику након Другог светског рата била је под великим утицајем владајуће политичке идеологије и тај утицај је био јачи и очигледнији у јужној српској покрајини него у другим крајевима тадашње Југославије. Политички и друштвени преображаји у јавном животу најјасније су се одразили на књижевни живот и промене унутар њега, али чини се нигде тако снажно као на територији Косова и Метохије. Последице су биле двоструке: с једне стране, дошло је до изолованости ове књижевности од књижевности матичне државе; с друге стране, таква изолација је развила одређене поетичке специфичности литературе стваране на српском језику.

Српски књижевници, пре свега прозни, окрећу се новим тематско-мотивским и културолошким садржајима ради успостављања нове духовне климе братства и јединства (која никада стварно није до краја заживела), и уместо свом,

окрећу се културном миљеу својих сународника и у њима проналазе извор мотива. Тај заокрет ка „туђем” био је изражен нарочито у прози, док је поезија успела да задржи одређену независност у књижевности ове покрајине. Поезија је имала наглашен национални садржај и као основно поетичко и идеографско чвориште – Косовски мит и косовско опредељење, и то на начин како га је описао и Зоран Мишић у есеју „Шта је то косовско опредељење”, као пре свега духовно и песничко опредељење.¹

То је својим песничким ангажманом најбоље показала читава плејада косовскометохијских песника, од Даринке Јеврић, Лазара Вучковића, Радослава Златановића, Радосава Стојановића, Радомира Стојановића, Ратка Поповића, Стоиљка Станишића и других. У поезији ових песника утемељен је један нов поетички дух заснован на сакралном и световном наслеђу, историјској прошлости и митским поетским идејама, али је такав поетички дух негован у српској песничкој традицији далеко пре ове генерације косовскометохијских песника.

Традиција неговања прозе, нарочито приповетке, настављена је и у послератним годинама, у стваралаштву Вука Филиповића, Пере Стефановића, Божидара Милидраговића и других, али по први пут српски књижевници свој таленат опробавају у најсложенијој жанровској прозној форми – роману.

Док је српски роман на подручју централне Србије доживљавао бурну еволуцију, почев од романа модерне краја XIX и почетка XX века, преко авангардног, поставангардног и егзистенцијалистичког романа, до новог романа средином века и постмодернистичког романа последње четвртине века, роман се на Косову и Метохији тек зачињао као прозна форма. Појава романа на овим просторима везана је тек за 1957. годину (*Трагови* Вука Филиповића), у време када је ова жанровска врста већ доминирала у матичној књижевности. Општи је утисак да роман нигде није био тако чврсто везан и условљен владајућом политичком и духовном климом, која је пропагирала идеју братства и јединства, истовремено потирући српске духовне корене из којих су поникла најбоља остварења у историји српске књижевности. Таква политичка и књижевна атмосфера највећим делом је и ограничила уметничке домете романа као форме на овим

1 Зоран Мишић, *Критика песничког искуства*, Српска књижевна задруга, Београд, 1996, стр. 246.

просторима који је од самог појављивања био у квалитативном и квантитативном смислу у сенци песничке традиције.

Међутим, упркос тешким околностима по српску књижевност и културу, поједини даровити књижевници почињу да се опиру наметнутом моделу мултинационалности и мултикултуралности. Вишегодишња репресија и тенденциозна маргинализација српске културе и духовности створиће код српских књижевника отпор и пробудити националну свест и савест, заспалу током година комунистичке владавине.

Већ почетком осамдесетих година јављају се романи модернистичке провенијенције у којима проблеми и питања која муче човека савременог доба заузимају централно место: питање смисла људске егзистенције, његовог положаја у свету свеопштег зла, узалудност и апсурдност сваке борбе (романи Јована Сарића, Ратка Поповића, Аца Ракочевића). На овим тематским и метафизичким постулатима успостављала се, најпре несвесно а затим и свесно, веза и контекст са романом матичне књижевности Србије. Прослава шест векова од Косовске битке, 1989. године, заувек је окренула токове српске косовскометохијске књижевности. Писци се окрећу себи, свом националном етиму, потврђујући и подсећајући на корене свог националног и културног идентитета, своје духовности и своје историје.

Утемељивачем модерног српског романа на Косову и Метохији сматра се Петар Сарић (1934, Бањани, Црна Гора), који је свој литерарни ангажман, али и живот, везао за просторе Косова и Метохије, јер и данас, за разлику од многих у изгнанству и расејању, живи и ствара у Штрпцу, на Брезовици. Он се сматра „стожером савремене српске прозе на Косову и Метохији” чија је улога у утемељењу романа као форме изузетно значајна. Аутор је шест романа неједнаког обима, али и неједнаке уметничке вредности: *Велики ахавски трг* (1972), *Сутра стиже Господар I и II* (1979), *Дечак из Ластве* (1986), *Петруша и Милуша* (1990), *Страх од светлости* (2005), *Сара* (2008) и *Митрова Америка* (2012).

Ушавши у књижевност најпре као песник, Петар Сарић је свој литерарни израз веома рано уобличио и идентификовао у форми романа. Његова остварења надовезују се на линију стваралаштва Михаила Лалића, Миодрага Булатовића, Григорија Божовића, Пере Стефановића и Вука Филиповића. У том смислу, значајне су везе које је успоставио са литерарном традицијом, паралелно градећи аутен-

тичан књижевни дискурс. Његове романе карактерише патријархално-етичка и хуманистичка свест, модерна психологија ликова, оплемењена лексиком завичајних Бањана.

Првим романом *Велики ахавски трг* Сарић је наставио филозофска разлагања о оним темама за којима је почео да трага још у поезији. Зато је овде применљива позната теза да писац током целог стваралаштва пише једну једину књигу.

Велики ахавски трг је тематска и сужејна есенција свих Сарићевих каснијих романа. Он је „шифра тумачења” свих његових будућих романа, етимон помоћу којег се може пратити процес генерирања Сарићевих поетских идеја. У том смислу, он се може схватити као *основица*, а остали романи као његове *изведенице*.

У овом невеликом делу Сарић је литерарно обухватио скоро све теме којима ће се бавити касније, иако је за разлику од каснијих романа, формиран у оптици фантастичног реализма, обојен надреалистичким визијама и апокалиптичним сликама ишчекивања коначног нестанка свакога и свачега.

Јунаци романа, међу којима не постоји ни један једини централни лик, јесу прототипови будућих Сарићевих романа. Они су растразани између сила Ероса и Танатоса, у власти разуздане путене страсти до линија родоскрвнућа, мотива нарочито коришћеног у каснијим романима *Дечак из Ластве*, *Петруша и Милуша*, *Сутра стиже Господар* и *Сара*. Писац нарочито апострофира лик пале жене, који касније варира и обогаћује.

Велики ахавски трг је у књижевној критици оцењен различито – од критиковања стила, тематике и неостварености идеје алегоријског романа, до оцене да је то изузетно иновативан и модеран роман. Он је алегорија о имагинарном граду Ахаву, „чардаку ни на небу ни на земљи”, који у многоме подсећа на наше градове на југу Србије и с простора Косова. Овим романом Сарић је учинио искорак напред у темама српске прозе на Косову и Метохији, али и у примењеном приповедачком поступку. У томе је његов највећи успех. Роман обилује фантастично-алегоричним елементима и њиме се актуелизују вечна питања смрти и апсурда, питања о смислу отпора апокалиптичним претњама.

Романом *Сутра стиже Господар* Сарић чини изврстан заокрет у свом стварању. Исприповедан у реалистичком маниру, он обухвата традиционалну патријархалну црногорску заједницу тридесетих година XIX века из пиш-

чевог завичајног краја Бањани. Тема обрађена овим романом је *свевремена* и *свепросторна*, јер је жеља за влашћу и господарством присутна од постанка света, свуда и на сваком месту. Овим романом Сарић је показао слику правог деспота оличеног у лику Господара, али слику поданика и њихову немогућност да носе „терет слободе”, о чему је писао и Достојевски у „Легенди о Великом инквизитору”, у *Браћи Карамазовима*.

Сутра стиже Господар најављује и неке нове теме које ће Сарић проблематизовати у следећим остварењима *Дечак из Ластве* и *Петруша и Милуша* (тема инцестуозности). Овај роман се може сматрати не само најуспелијим Сарићевим остварењем (без обзира на то што је за неке касније романи био награђиван престижним књижевним наградама), већ је достигао висок домет у српској књижевности Косова и Метохије, па и шире. Зато је и назван „првим правим датумом косовског романа”.²

Дечак из Ластве је један „уклети универзум”, прича о изолованом свету једног црногорског села и њена два житеља – мајке и сина. Овај роман, према периодизацији коју је начинио Драгомир Костић,³ припада *артистичком периоду*, и та се тврдња темељи на неколико вредних запажања. Писан у духу егзистенцијалистичког романа, он апострофира апсурд и бесмисао човековог постојања, као и узалудности сваке борбе. Дотичући се граничних тема литературе (инцеста), и служећи се и суровим, небрушеним, на моменте ласцивним језиком, Сарић је, међутим, умногоме умањио утисак доброг кратког романа дубинског психолошког профилисања личности мајке и сина. У митској атмосфери, Сарић приповеда о једној скоро нестварној, паралелно постојећој цивилизацији, о мистерији међуљудских односа, отвореније и непосредније него у претходним романима. Необична композиција романа – уметање цртежа у текст, додатно усложњава метафорички подтекст књиге.

Прожимање реалистичког и магијског карактерише готово све Сарићеве романи. У роману *Петруша и Милуша*

2 Даница Андрејевић, *Портрети косовских писаца*. Јединство, Приштина, 1988, стр. 193.

3 Драгомир Костић разликује три периода у развоју српског романа на Косову и Метохији: 1) *традиционалистички* (Вук Филиповић, Данило Николић и рана остварења Божидара Милидраговића), 2) *модернистички* (Пера Стефановић, Миленко Јефтовић, Петар Сарић) и 3) *артистички* период (Божидар Милидраговић, Радосав Стојановић, Ацо Ракочевић), (Драгомир Костић, *Савремена проза на Косову и Метохији (1945–2000)*, Институт за српску културу – Приштина, Лепосавић, 2002).

реалистичко и магијско постоје истовремено и паралелно, допуњавајући се и међусобно објашњавајући: реалистичко је приповедање мајке Петруше; магијско и фантазмагорично доминантни су у причању ћерке Милуше. Две потресне животне приче испричане су у првом лицу, у наизменичним контрастираним поглављима (непарна поглавља чине мајчину причу, а парна ћеркину). Када се на крају ове две паралелне приче стопе у једну линију, затвара се судбински круг два несрећна живота. Овим романом Сарић наставља ону линију српске књижевности која је проблематизовала снагу греха и злочина, вруће крви и незадовољене путености, попут Боре Станковића у *Нечистој крви* и Иве Андрића у *Аникиним временима*.

Краћи роман *Страх од светлости* преставља увод у нови роман Петра Сарића *Сара*, којим је аутор досегнуо „магични реализам”. *Сара* се може окарактерисати као литерарно-психолошка студија, као прави породични роман у коме се слика деоба браће Вукотића. Сара је вишедимензионалан лик, грађен по узору на фаталне жене светске литературе, али је њена посебност садржана у њеној узвишености, њеној *лепој души* која је чини изузетним женским ликом српске литературе.⁴ Низом метапоетских асоцијација и слика Сарић је створио изузетан роман богате семантичке структуре и митског подтекста једне породичне историје. За овај роман добио је 2009. године награду „Меша Селимовић”.

Најновији роман *Митрова Америка* аутору доноси још једну престижну Просветину награду, којом је награђен 2012. године. Тиме је Сарић евидентно постао најнаграђиванији косовскометохијски романијер, из чега произилази – и најзначајнији.

Митрова Америка доноси новине у ову књижевност причом из дијаспоре – самоћом, тугом и жељом за повратком у матицу. Иако модеран у тематици, просторном и временском оквиру приче, овај роман, ипак, није успео да засени два његова такође велика остварења, *Сутра стиже Господар* и *Сара*.

За свако књижевно дело, а нарочито роман, може се рећи да трага за изворним садржајима човековог искуства и у складу са посебним законима своје технике и своје психологије „представља синтезу свести о човековом

4 Марија Јефтимијевић-Михајловић, „Мудрост, лепота, хармонија – о заснованости естетичког тумачења *Саре* Петра Сарића”, *Баштина*, свеска 32, Институт за српску културу – Приштина, Лепосавић, 2011, стр. 110.

положају у свету и смислу његовог деловања у историји”⁵ За разлику од историчара или социолога, на пример, писцу је дата могућност да изграђује властиту периодизацију историјских догађаја и властиту типологију духовних и моралних вредности. У тој креативној представи историјских збивања, био учесник или сведок збивања, човек се увек појављује „као целат или као жртва”, који у себи носи само личну драму, јер се у њему прелама драма читаве епохе или читавог људског рода. У том контексту, романи Петра Сарића могу се тумачити као попришта људских драма појединаца, али и попришта великих историјских збивања нашег народа. Иако везане за конкретно време и конкретан простор, ове драме су универзалне и вечне. Спајајући реалистичко и мистично, традиционално и модерно, прошло и садашње, лично и колективно, Сарић се остварује као романописац традиционалистичке провенијенције модернистичког сензибилитета. Зато је његово место и место његових романа у историји целокупне српске књижевности јасно дефинисано.

Развојни континуум Сарићевих романа важан је и за праћење историјског развоја српског романа на Косову и Метохији. Временски интервал од четрдесет година досадашњег рада овог ствараоца реципрочан је поетичким, историјским и аксиолошким метаморфозама ове прозне форме српске књижевности. Крећући се од класичног реалистичког духа приповедања са израженим осећањем поштовања традиционалних вредности нашег народа, преко модернистичког и артистичког промишљања смисла људске егзистенције, Сарић је „растао” ка савршенијем уметничком поступку, модернијим и актуелнијим темама, не губећи никада из вида традицију којој припада.

⁵ Никола Ковач, Простори романа, Јединство–Просвета, Приштина–Београд, 1991, стр. 9.

ИДМЕТИ

ДОМЕТИ

Марија Јефтимијевић-Михајловић рођена је у Косовској Митровици 1978. године. Ради у Институту за српску културу – Приштина са седиштем у Лепосавићу, као истраживач-сарадник у одељењу за књижевност. Ангажована је на пројекту *Духовне појаве и стваралаштво српског народа на Косову и Метохији од XV до XX века*, због чега се у највећем броју радова бавила проучавањем поезије и прозе књижевника са подручја Косова и Метохије.

Аутор је књига *Слика и идеја (поетика и критика)*, (Институт за српску културу – Приштина, Лепосавић, 2011) и *Миљковић између поезије и мита*, (Институт за српску културу – Приштина, Лепосавић, 2012).

Магистрирала је на Филозофском факултету у Косовској Митровици 2009. године, са темом *Поетика Бранка Миљковића*. Ради на докторској дисертацији *Стилско-тематска обележеја романа Петра Сарића*.

Живи у Косовској Митровици.

branko mikašinić

srbi krajišnici i njihova uloga u austrougarskoj vojsci kao istorijski okvir za roman miloša crnjanskog, seobe

Roman *Seobe* Miloša Crnjanskog i knjiga Đura Zatezala, *Mihajlo barun Mikašinić od Zmijskog Polja*, pružaju slikovit uvid u život Srba sredinom osamnaestog veka u Vojnoj krajini. Obe knjige osvetljavaju mnogostruke aspekte stradanja i borbe Srba u kontekstu istorijskih dešavanja u Krajini. Ključna dimenzija njihove borbe može se pronaći u ulozi srpskih oficira u austrougarskoj vojsci i njenim dejstvima u ovom delu Austro-Ugarske Monarhije.

Ljudsko „stradanje” često se može sresti u literaturi u okviru porodice, u profesionalnim relacijama, u verskim i političkim progonima, osnažujući ideju „seoba”, ili bekstva, kao konačni napor u cilju ostvarenja promene i sreće. Knjige Miloša Crnjanskog i Đura Zatezala oslikavaju stanje i položaj čoveka uopšte i potvrđuju značaj ovih tema u kontekstu savremenih dešavanja.

Proglašeno za jedno od najboljih dela srpske literature dvadesetog veka, remek delo Miloša Crnjanskog, *Seobe*, prevedeno na engleski, poseduje simboličnu, autentičnu i univerzalnu poruku koja važi u svakom vremenu. Kao što je naglasio engleski umetnik i pisac Džon Berger, *Seobe* predstavljaju „kvintesencijalno iskustvo našeg vremena”. Migracije su dramatično promenile ljudsku istoriju u smislu mešanja različitih naroda ili koegzistiranja i, tokom tog procesa, menjale običaje i navike, kao i samu civilizaciju. Crnjanski, koji je roman *Seobe* objavio 1929, kao da je, pišući o onome što se desilo u prošlosti, istovremeno predvideo i ono što će se desiti u budućnosti zato što je ljudska istorija, za Crnjanskog, beskrajni proces seoba.

Braća Vuk i Arandjel Isaković, u romanu *Seobe*, predstavljavaju dva različita personaliteta i dva različita pogleda na svet. Kao i baron Mihajlo Mikašinić u Zatezalovoj biografiji, Vuk

je takođe oficir u vojnom graničarskom puku, rodoljub i osoba spremna da se žrtvuje za srpski narod i za njegovu veru. Vuk i Mihajlo, zatečeni su na raskrsnici dve imperije; Austro-Ugarske u kojoj žive i Otomanske s kojom se graniče.

Vuk, komandant Slavonsko-podunavskog puka austrougarske vojske, sanja da se vrati u Srbiju oslobođenu od Turaka, dok se Mihajlo bori za srpska prava i preživljavanje u Krajini i želi da ostane gde jeste. Za Mihajla, Vojna krajina je njegova otadžbina i domovina, dok Vuk zamišlja i sanja, ako već ne može da se vrati u slobodnu Srbiju, da emigrira u daleku Rusiju gde bi mogao da sačuva svoju pravoslavnu veru i identitet. Za Vuka, Rusija je vizija spasenja, nasuprot Austro-Ugarskoj u kojoj su njegova vera i nacionalni identitet u stalnoj opasnosti.

Vukov brat, Arandel, predstavlja drugačiji pogled trgovca koji pripada novoj građanskoj klasi i ne želi da se vrati u Srbiju već da ostane uspešan poslovni čovek u Austro-Ugarskoj. Privržen prosvetiteljskoj Evropi, tom naprednom i civilizovanom kontinentu, Arandel vojsku i sve bazirano na veri i tradicionalnom životu smatra prevaziđenim.

U *Seobama*, braća Vuk i Arandel suočavaju se sa izborom da ostanu, što Arandel želi, i da izgube veru i identitet, ili da napuste Krajinu i odu u obećanu zemlju Rusiju za koju Vuk veruje da je jedino mesto koje može zamenti Srbiju.

Feldmaršal-poručnik, Mihajlo Mikašinović von Šlangenfeld, kako je već bio poznat i na vrhuncu karijere, sebe je prepoznao u sličnoj situaciji kao i dvojica protagonista u romanu *Seobe*. Istorijska ličnost, Mikašinović, predstavljen je u Zatezalovoj biografiji kao obrazovan i napredan Srbin koji je govorio nekoliko jezika i predstavljao srpsku elitu toga vremena. Iako je bio potpuno posvećen vojnom pozivu u službi carice Marije Terezije, Mikašinović je činio sve da u isto vreme pomogne svoj srpski narod. Kao i Vuk Isaković, glavni junak u romanu *Seobe*, Mikašinović je živio sredinom osamnaestog veka i učestvovao u borbama koje je Austro-Ugarska imperija vodila širom Evrope, a ne samo na granicama sa Otomanskom imperijom protiv koje je Krajina i uspostavljena.

Rođen u imućnoj porodici starog plemstva, Mikašinović je stekao obrazovanje na Vojnoj akademiji u Beču i, po završetku studija, pridružio se austrougarskoj armiji. Tokom svoje karijere dospeo je do čina feldmaršala-poručnika i do plemićke titule barona. On je bio prvi Srbin koji je dobio plemićku titulu barona, a da se prethodno nije odrekao svoje vere i prihvatio katolicizam. Ovo ističe habsburšku dilemu ispoljenu u balansirajućim potrebe

104

АДОНАТИ

za Srbima kao graničarima nasuprot pritiscima katoličke crkve da potisne pravoslavnu crkvu u okviru svojih granica. Iako je Mikašinović odbio da prihvati katoličanstvo, on je ipak dobio čin i plemićku titulu za izuzetne vojne uspehe.

U međuvremenu, Mikašinović je pomagao izgradnju srpskih crkava, kao što je činio i Vuk Isaković, mada je zbog svojih prosrpskih aktivnosti morao trpeti prekore sa dvora Marije Terezije. Kada je na Crkvenom saboru u Sremskim Karlovcima 1769. godine otvoreno stao na stranu svog naroda i umesto za austrijskog kandidata glasao za prosrpskog episkopa Danila Jakšića, usledila je osuda sa dvora Marije Terezije. Na kraju, bio je prisiljen da se penzionise i vrati u Beč gde je umro oslobođen svih iluzija. Baron Mikašinović je bio velika i, može se reći, tragična istorijska ličnost sa dubokim nacionalnim ubeđenjima i ugledom.

Sličnosti između Mihajla Mikašinovića i Vuka Isakovića zaslužuju pažnju: obojica su bili aktivni u austrougarskoj vojsci polovinom osamnaestog veka, kada se i odvija radnja u romanu *Seobe*; obojica su Srbi pravoslavne vere s visokim činovima u austrougarskoj vojsci; obojica su rodoljubi koji traže načine da sačuvaju svoj identitet, kao i identitet svog naroda; obojica su odbili da prihvate katoličanstvo i obojica su stradali zbog svojih napora da poprave položaj svog srpskog naroda.

U romanu *Seobe*, kao i u Zatezalovoj knjizi, *Barun Mikašinović od Zmijskog Polja*, nalazimo brojne sličnosti u ličnostima od kojih su neke i identične, kao što je srpski episkop Nenadović. Takođe, u obe knjige opširno se opisuje specifična prisnost između srpskih vojnih zvaničnika u austrougarskoj vojsci i članova austrougarske vojske i plemstva. Ove sličnosti uključuju i imena pukova koja, iako nisu ista, geografski se podudaraju, kao, primera radi, Karlovačko-varaždinski i Slavonsko-podunavski puk.

Kao i Vuk, Mihajlo se kretao i borio u sastavu pograničnih jedinica austrougarske vojske, u isto vreme braneći srpske interese. Od četrdeset članova u široj porodici Mikašinović, koji su imali visoke vojne činove, dvadeset ih je poginulo boreći se za interese Beča. Međutim, kao što je Vukov brat, Arandjel, bio trgovac u *Seobama*, tako su i Mihajlov brat i neki bliski rođaci bili trgovci i više usredsređeni na privatne poslove nego na nacionalna pitanja.

Mihajlov život, kao i Vukov, bio je tesno vezan za porodicu i za dve žene, mada se ne zna dovoljno o Mihajlovim suprugama osim da je njegova druga žena bila mlada i elegantna Ana, ćerka Mihajla Prodanovića, komandanta Brodskog puka, koji je takođe pripadao austrijskom plemstvu.

105

ALAMOD

Uz izvanredne opise teškog i suviše izazovnog vojničkog života u konfliktima duž evropskih granica, Crnjanski nudi briljantne opise likova, naročito Vukovog brata Arandela i žene Dafine, čija ljubavna veza s deverom Arandelom izaziva i ubrzava njenu preranu smrt usled komplikacija izazvanih trudnoćom. Neurotična i namučena žena, Dafina voli svog muža ali se oseća napuštenom i zapostavljenom i, kao takva, podleže bezobzirnim i upornim udvaranjima i opsesivnoj Arandelovoj pažnji. Njeno neverestvo uzrokovano je činjenicom da je uvek bila ostavljena da čeka, kao žena, svoga muža, a da ipak bude nemoćna da reaguje, kao što je naglasila Kejt Veb u svom prikazu 1994. godine u londonskom *Gardianu*.

U stvari, sva tri lika su opisana u stanju stalnog čekanja: Vuk je u stalnom iščekivanju, želeći prvo da okonča svoje pogranične prelaskе, premeštanja i borbe; Dafina čeka povratak svog muža; Arandel čeka razrešenje svojih životnih neprilika. U takvim okolnostima, kao jedino moguće rešenje za sva tri lika u romanu *Seobe*, nameće se bekstvo ili migracija – za Vuka, to bi bilo napuštanje vojničkog života i odlazak u Rusiju koju idealizuje, mada kao da sluti da se njegov san neće ostvariti; za Dafinu, raskid veze s deverom, a za Arandela – da na neki način pobegne od Vuka. U *Seobama* nijedan od likova ne uspeva da ostvari svoj cilj: Vuk ostaje u Srbiji, Dafina umire, a Vukov brat, Arandel, završava u Austriji.

Posle čitanja *Seoba* bivamo nadvladani osećanjem istinske tragedije, jer je sam roman iskazan u dramatičnoj formi koja sadrži potresnu priču čiji glavni junaci poseduju zlokobne crte i nedostatke u karakteru. I pored sumornih opisa životnih teškoća toga doba i loših životnih odluka glavnih protagonista, roman *Seobe* jeste delo epske lepote.

Zatezalova biografija o baronu Mikašinoviću, s druge strane, jeste delo zasnovano na dokumentarnoj građi koja zaseca u istorijsko tkivo razotkrivajući podatke iz života uglednih Srba u Austro-Ugarskoj imperiji toga vremena. U ovom slučaju, stvarnost je podjednako čudna koliko i fikcija, jer je i Mikašinovićev život pokazao i tragične i herojske aspekte. Jednom je Mark Tven zapazio da je „stvarnost čudnija od fikcije, jer fikcija mora da ima smila”, što stvarni život barona Mikašinovića donekle i potvrđuje.

Ako bismo se zapitali koju su poruku pisci ovih knjiga želeli da nam prenesu, kao i koja je poruka same istorije, mogli bismo lako da zaključimo da je sadašnjost posledica serije događaja iz prošlosti. Ovi događaji su bili često dirigovani od strane pojedinaца ili grupa povezanih zajedničkim interesom, proisteklim iz

nesrećnih okolnosti, u cilju poboljšanja svog položaja i društva kao celine.

Mada nije svako u mogućnosti da aktivno utiče na živote drugih ljudi, ipak ostaje mogućnost piscima da, prikazujući teškoće iz života svojih porodica kao i cele nacije, posluže kao inspiracija budućim generacijama u borbi i radu na popravljanju položaja čoveka uopšte.

Sa engleskog preveo: Dejan Stojanović

107

ДОМЕТН

мирослав радоњић

нушић наш насушни или: несумњиво лице

О 150-годишњици рођења Бранисла Нушића
(1864-1938-2014)

Пре извесног времена у листу *Данас*, објављен је текст новинарке Наталије Девић о *опелу српској култури*, у којем између осталог пише: „Вашар празнине у ком живимо почео је пре две и по деценије плански, не би ли се народ претворио у шупљоглаву, поводљиву масу којом се лако влада. Успело је. Лавина закотрљана тада, носи и даље све што је још преостало од културе. Спорадични културни инциденти више се не рачунају. Ево и зашто: анкета локалне смедеревске телевизије у недељи Нушићевих дана слика је опела упокојеној српској култури. Становници Србије не само што не знају најосновније, већ се више не стиде ни да признају колико их култура не занима. На једноставно питање: ко је Бранислав Нушић, одговор је – немам појма.

„Појма немам”, каже први, па други младић. „Јој, Каћа!” обраћа се девојка другарици, али јој ипак успева: „Писац?” „Браво!” водитељ је похваљује. Коначно је добио бар један приближан одговор. „А знаш ли нешто о њему?” „Па, неезнам. Имам обавезе. Спремам се да упишем приватни факултет”, објашњава девојка. „Јооој, па не зна ти то бака, срећо”, каже за њом госпођа, пензионерка. „То је онај познати сликар”, каже следећи, клинац, осми разред по слободној процени. „Сликар?” понавља водитељ. „Шалим се, песник”, одговара клинац. „И шта још знаш о њему?” „Знам да је живео тамо негде где је сад пекара Клас”, закључује клинац. „Песник”, одговара и момчић који ту стоји са још два вршњака. „А идеш ли да гледаш представе, сад, кад су Нушићеви дани?”. „Не! То ме уопште не привлачи”, јасан је момак.

Одговор је и у наредна два покушаја био исти: ни млада човек, ни млада жена, обоје у тридесетим, појма немају ко је Нушић. Епilog пролога звони попут последњег ексера у сандуку преминуле културе. „Знам да има његова школа. Његова биографија? Е то не знам. Али могу да ти нађем на интернету, па да ти пошаљем”, каже последњи саговорник водитељу.

Но, покушајмо да обрнемо ред вредности и да се данас, и овде, и још понегде, како је то умео да каже умни наш Душан Матић, уозбиљимо, јер после хиљада написаних страница и безброј књига, дакле, од писмених задатака, матурских и дипломских радова, преко мастерских, магистарских и докторских теза, чланака, есеја и зборника радова па све до сјајних, по акрибичности засад непревазиђених студија др Јосипа Лешића, једноставног назива *Бранислав Нушић – живот и дело* и др Миленка Мисаиловића *Комедиографија Бранислава Нушића*, тешко да се о Нушићу може говорити на било какав нов, други начин, па макар и онако вуковски, по принципу *то исто само мало друкчије*. Стога нам и не преостаје до да се овом приликом присетимо оних не много рабљених епизода из његова живота, које га неће квалификовати само синтагмама *једног од највећих српских комедиографа* или *хумористе без премца*, него, пре свега, као *несумњиво лице* нашег свеколиког позоришта и драматургије добростиво окренуто онима чисте душе, с једне, али и крајње сумњичаво за шићарцијске послове скоројевића, подвалација и малограђана у трци око власти, с друге стране.

ЗАНИМЉИВОСТИ ИЗ ГРАЂЕ ЗА ЖИВОТОПИС

Елем, у Нушићевој оставштини налази се и једна омања свеска тврних, црних корица, на којој је он, готово калиграфским рукописом написао *Књига прва*, вероватно желећи да у њој прибере грађу за свој животопис, који, попут онога у *Аутобиографији*, свакако не би био написан хумористички, већ с горчином и без осмејка на уснама. Прелиставајући ову свеску, већим делом неисписану, с мноштвом празних жутобелих листова, уз неке чисто фактографске белешке, али и сасвим интимне записе, наилазимо и на један узбудљив лaмент над властитим пореклом:

„Ја не носим своје презиме. То је презиме једног београдског бакалина, које је мој отац присвојио, немајући своје.

Ко ће све знати како ли сам се ја звао?

III

ДИПЛОМАТИЈА

И то је мало. Ја не знам ни шта сам. Балканац јесам свакако. Има у мени и арнаутскога, и влашкога, и српскога. Мајка ми је српскога порекла. Највише сам, дакле, Србин.”

И све то је тачно. Наиме, мајку његова оца Георгијаса, илити Ђорђа, прелепу Цинцарку Гочу, отео је девојком некакав Арбанас по имену Бело. У том дивљем браку, Гоча је зачала дете а разуздани, дивљи *качак* вратио је такву, бремениту, у село родитељима. Осрамоћена, она бежи од куће, најпре у Солун, у коме се 1822. године Георгијас родио, а потом са њиме, уз бројне муке и перипетије, око 1830. стиже у Београд у којем ће га прихватити, усвојити и у трговину упутити дорђолски трговац Герас Нуша. Најпре шегрт, па калфа, па свој човек, са самосталном радњом, Ђорђе ће оженити лепу Љубицу Каснар, девојку оштра и брза језика, и са њоме изродити петоро деце: Леонидиса, Константина, Ану, Алкибијадеса и Периклеса. Трећерођени син, а четврто дете Нушиних, Алкибијадес, родио се 8/20. октобра 1864. године, мењајући временом ово чисто и лепо јелинско име у Алкибијад и Алко, да би се, некако крајем осамдесетих, дефинитивно определио за његову српску варијанту: Бранислав Нушић.

Љубав према позоришту, чак опчињеност и занесеност њиме, заувек, за читав живот, Нушић је открио веома рано. Још у детињству. И оно ће постати и остати његова пасија и у буквалном и у пренесеном значењу те речи. Већ негде 1870, као директна последица оснивања Народног позоришта (тачније Српског краљевског позоришта), у свим крајевима Београда „где год је било деце у кући, а шупе у дворишту”, вели Нушић, „деца су организовала своје позориште и имитирала велике глумце”. Тако је било и на његовом Дорђолу, тако и са извођењем *Мејрима*, трагедије о безумној љубави Каурина Живана и Туркиње Мејрима, тада гласовитог драмског писца, „Шекспира српског”, Матије Бана, у којој је нежну и страсну Мејриму тумачио нико други до будући војник, војсковођа и прослављени војвода Степа Степановић.

Нешто, касније, током боравка у Смедереву, у које се породица Нушиних преселила, он ће имати прилике да гледа представе чувене путујуће трупе „Косово” глумца Михајла Димића, да у њима повремено статира, а касније да заједно са другарима и игра у њиховом декору, који су глумци, невративши новац позајмљен од старог Георгијаса Нуше, оставили у њиховој магази. Био је то повод да Нушић, по сећању, напише, најпре *Бој на Љубићу*, који је приказивала Димићева дружина, потом да се упусти у драматизације на-

родних песама и, коначно, да под јаким утицајем, како сам каже, Стерије и Косте Трифковића напише, у дванаестој години, своју прву комедију *Риђа брада*. Потом, повратком у Београд, он повремено наступа у представама ђачких дружина, игра у путујућој групи глумца Марка Суботића, да би као студент, са групом високошколараца-аматера, на сцени Народног позоришта у Београду, наступио у Шилеровом *Дон Карлосу*, Трифковићевом *Љубавном писму* и *Доктору Робину* Премареја, играјући улоге Дон Карлоса, Слуге Јована и Гарика. Дакле, главне.

ДОПРИНОС КЊИЖЕВНОСТИ И ПОЗОРИШТУ ЗА ДЕЦУ

О 150-годишњици рођења Бранислава Нушића свакако треба истаћи његов велики допринос и књижевности и позоришту за децу. Наиме, у жељи да љубав према својој деци Страхини Бану и Маргити, односно Гити, пренесе и на све друге велике-мале људе, он међу првима у нашој литератури пише комаде намењене најмлађима, (*Наша деца*, *Цицин рођендан*, *Један слободан школски час...*), а заједно са Михаилом Сретеновићем, тада познатим и популарним дечијим писцем, 1905. године, оснива у Београду прво позориште за децу у нас – Мало позориште, у коме, пун ентузијазма, пише, режира, слика декор, по потреби је и шаптач, чак сам диже и завесу. Мада кратковеко оно ће тридесетих година постати заметак чувеном „Рођеном позоришту”, а после Другог светског рата и Дечјег позоришту „Бошко Буха” (чија је прва и дугогодишња управница била Нушићева кћер Гита Нушић Предић), односно, претеча данашњем Малом позоришту „Душан Радовић” у Београду.

Из љубави према деци, Нушић је написао и хумористички роман *Хајдуци*. Полазећи од премисе да је „дечји смех највећи лек старости” он је у *Хајдуцима* испричао догађаје које је у своме детињству на Дорћолу, а затим у Смедереву, па опет у Београду, заиста и доживео, не желећи при том да буде педагог који ће доцирати и поучавати, већ пријатељ који ће децу забавити и насмејати.

Најзад, Змајев утицај, али и Војислава Илића, с којим је, иначе, друговао и позориштем се одушевљавао, неотклоњив је и у његовој поезији, како у раној лирици, тако, посебно, у сатиричној, па и оној чувеној песми *Погреб два раба*, због које ће постати један од најзнаменитијих кажњеника собе број 11 пожаревачког казамата.

НУШИЋ У ВОЈВОДИНИ
/У НОВОМ САДУ, СОМБОРУ/

Иначе, Нушић ће први пут доћи у Војводину и Нови Сад, и то у Српско народно позориште, 6. априла 1887, у друштву песника Драгутина Илића да би, уз бројне узванике, присуствовао свечаној прослави 25-годишњице његова рада и том приликом се упознао и спријатељио са угледним новосадским писцима и позоришницима: Антонијем Хаџићем, Миланом Савићем, Илијом Отђановићем Абуказемом и др.

Скоро двадесет година касније, после много перипетија, пожаревачког затвора, службе у дипломатији, управниковања у Народном позоришту у Београду те завидне књижевно-сценске репутације, пријатељ многих глумаца Српског народног позоришта, али и публике која га је одушевљено поздрављала на премијерама његових дела у Новом Саду, којима је лично присуствовао, осведочени сарадник листова, *Голуба*, *Невена*, *Јавора*, *Стражилова*, аутора двеју књига о Косову, што му их је објавила Матица српска у Новом Саду, 17. децембра 1903, на скупштини Друштва за Српско народно позориште Бранислав Нушић бива изабран за управника.

Дужност је примио крајем јануара, а 1. фебруара 1904, у пратњи др Лазе Станојевића, начелника Друштва за Српско народно позориште, допутовао у Сомбор да се сретне са ансамблом који је тамо био на гостовању. О овом сусрету са глумцима и Сомборцима анонимни извештач *Браника* забележио је: „У понедељак, 1. фебруара, опазило се пред подне испред српског православног општинског дома неко живље кретање. Чланови Народног позоришта, мушки и женски у гомилама по улици шетају, одборници позоришног месног одбора узмудвали се то тамо, то амо, некога изгледају, некога чекају. Кад загрмеше из даљине фијакери, то ти сви, и глумци и одборници позоришног одбора, поврвеше у општинску дворану. Мало постоја, ал’ ево ишчекиваних гостију. Др Лаза Станојевић, начеоник Друштва за Српско народно позориште улази с новим управитељем Браниславом Нушићем да га дружини и месном позоришном одбору прикаже. Дружина их обојицу са громогласним ’Живели!’ дочека. Сад се отвори читав низ званичних поздрава од стране месног позоришног одбора тако да је један другом грабио из уста речи, како би што лепше новог позоришног управитеља а тако чувена и духовита писца нам Бранислава Нушића што лепше и што китњастије поздравио. Господин Нушић може дочеком Сомбораца потпуно бити задовољан, а и ми с њиме исто тако.”

ИЗ

ДОМЕТИ

Искусан практичар и познавалац публике страсно се бацио на послове обнове помало поусталог ансамбла али и креирање репертоара, уносећи значајне новине. Радујући се „дивноме успеху који је господин Нушић постигао за кратко време”, Скуштина Друштва за Српско народно позориште организује у Новом Саду 7. фебруара 1905. велелепну прославу 25-годишњице његовог књижевног рада, која је обележавана и током гостовања Српског народног позоришта у Сремским Карловцима, Земуну, Панчеву, Сремској Митровици, Руми...

Међутим, Нушићев положај у СНП-у био је већ увелико пољуљан. Почетни успеси се нису поновили, јављају се први неспоразуми и сумње у исправност финансијског пословања, долази до раслојавања у трупи. После једног недовољно припремљеног и неуспешног гостовања, са делом ансамбла у Сарајеву, са олако потрошеним позоришним новцем и дефицитом од 3.500 круна, уз то оптерећен афером са двадесетдвогодишњом глумицом Јеленом Барјактаревић, којој је испуњавао све жеље и прохтеве, дозвољавајући јој чак и да позоришну гардеробу сматра својом, Нушић је, крајем августа 1905, схвативши да се више не може вратити у Нови Сад, како сам каже „пребегао преко Саве” у Београд. Међутим, неспретни управник, остао је и до данас најигранији писац на сцени нашег најстаријег професионалног позоришта. Наиме, од 17. марта 1890, када је први пут изведена у СНП-у његова *Протекција*, у режији Пере Добриновића, па све до недавно приказане *Госпође министарке*, у режији Радослава Миленковића и са Лидијом Стевановић у насловној улози, Нушићева дела доживела су преко стотину премијера, доказујући тиме потребу и позоришта и публике за његовим непресушним хумором. Дакле, она помало неспретна и не баш срећна управничка епизода брзо је заборављена.

На судбину Српског народног позоришта Нушић ће још једном битно утицати. Наиме, 1919/20. он је, као начелник Уметничког одељења Министарства просвете Краљевине Југославије, спровео етатизацију СНП-а, тј. претварање овог великог позоришта од друштвене позоришно-уметничке организације, коју су 1861. године основали представници српског народа у Аустро-Угарској, у државну установу, у складу са ситуацијом створеном после уједињења 1918. године и тенденцијама тадашњих владајућих кругова. Данас не може бити никакве сумње да је Нушић, с обзиром на положај

који је тада заузимао, био један од инспиратора етатизације, и да је она спроведена, највећим делом, према његовој замисли. Наиме, уз низ остварених привилегија, изнад свега самостално, а притом и мезимче народно, тада је ово ново-садско Позориште, уз сва друга у земљи, први и једини пут изгубило и своју националну одредницу у називу, брисањем речи *српско*.

ДЕЛОМ ПОТВРЂЕНО РОДОЉУБЉЕ

Било би, неозбиљно, а изнад свега нетачно, доводити ову административно-бирокаратску епизоду у везу са Нушићевим патриотизмом и родољубљем. Он их је небројено пута и исказао и доказао, борећи се пером, жешће него ико управо против власти, мастиљара, похлепе и глупости. Примера ради, ваља се подсетити да је Младотурски покрет, предвођен Кемалом Ататурком, из темеља уздрмао и обезглавио Порту. За Аустро-Угарску то је била дуго чекана прилика да без претходног обавештавања и споразума са великим силама, почетком октобра 1908, изврши самовољну анексију Босне и Херцеговине, изазвавши тиме велико огорчење пре свега Србије. У Београду се Нушић ставља на чело демонстраната, држи говоре код Споменика и Хотела „Москва”, уписује добровољце, захтева солидарност војске, упућује се у Народну скупштину, јашући на белом коњу. Знајући колико је моћна реч изговорена с позорнице, а инспирисан и понесен огорчењем народа, он је за само једну ноћ „уз много кафе и цигарета” написао историјски фрагмент *Хаџи Лоја*, и непосредно након београдске премијере (9. XII 1908), заједно с глумцем Милорадом Петровићем, путовао по Србији дајући представе и држећи свуда патриотске говоре. У Крагујевцу је, на пример, *Хаџи Лоја* приказиван с глумцима путујуће дружине Косте Делинија, као у биоскопу: од два сата после подне до једанаест сати ноћу, непрекидно, с пола сата паузе, како би једна публика напустила салу, а друга ушла. Тако је само у једном дану изведено девет представа; девет пута је говорио Нушић, девет пута је грмео Милорад Петровић: „У име Европе ми смо изгинули!”

ПОД ВЕЛОМ ТУГЕ, ОГОРЧЕЊА И САМОПРЕКОРА

Ништа му тих месеци није било тешко. Писаном речју, говором с позорнице, па чак и смехом, какав је био и његов политички кабаре *Европски конзилијум*, он тражи и налази најефикаснија средства да изрази свој и народни револт против освајачке политике Аустро-Угарске, тог „међународног гусара”. А онда, као у каквој античкој трагедији, долази до освете (наравно метафорички) те већ клонуле госпе Аустро-Угарске. Нушићев син јединац, осамнаестогодишњи Страхиња Бан умире тешко рањен, као добровољац српске војске, октобра 1915, у околини Пожаревца. Непосредно пред смрт, предосећајући крај, упутио је оцу опроштајно писмо:

„Драги Аго, Не жали за мене. Ја сам пао на бранику Отаџбине за остварење оних великих наших идеала које смо сви ми тако сложено проповедали 1908. године. Не кажем да ми није жао што сам погинуо, осећао сам шта више да бих могао будућој Србији корисно послужити, али... таква је судбина. Деда, мама и ти опростите ми. Гиту и Миму поздрави. Твој син Бан.”

Несрећан, скамењен, без суза, без сина, Нушић прати голготу свога народа, и преко Црне Горе и Албаније, постаје један од хиљада апатрида. У Француској, уверен, бар у почетку, да је писац-Нушић умро у њему заувек, тамо негде на пожаревачком ратишту, заједном са Страхињом Баном, потпуно престаје да пише. Међутим, дуг према сину и трагедији коју је доживео његов народ враћају га писању и он пуних пет година стрпљиво исписује сећања на '915, како ће дело и назвати, а на чијем самом почетку (објављеном 1921) стоји следећа посвета: „Место трошне камене плоче, сине, овом књигом туге и болова бележи ти отац гроб.”

Иако је после '915. Нушић написао неке од својих најбољих комедија (*Сумњиво лице*, *Госпођа министарка*, *Мистер Долар*, *Ожалошћена породица*, *Др*, *Покојник*) уз то и *Аутобиографију*, да поменемо само најзначајније, Страхињ-Бан је остао његова никад пребољена туга. – *Лађа тоне*, записао је, очајан, у црну свеску тврдих корица. – *Пао је велики црни облак, па све покрио и легао мрак на земљу. Ко зна да ли ће се још икад јавити сунце и да ли ће сванути дан?*

Недуго затим, Нушић ће још једном осетити огорченост, повређеност, незадовољство. Овога пута као писац и стваралац. Наиме, 1924. године, бирани су нови чланови Српске академије наука, а Нушић пунио шездесет година

живота. Потајно се надао да ће то бити разлог да буде абран међу бесмртнике. Међутим, није био чак ни формално предложен, а камоли кандидован.

Знајући колико га је ова неправда могла погодити, његова ћерка Маргита, Гита Предић, која је у то време живела на Бељу, покушала је једним нежним писмом да га утеши и охрабри. Дирнут њеном бригом, дубоко повређен, Нушић јој 1. марта 1924, упућује писмо, покушавајући да буде крајње објективан, што није било лако, према своме делу. (Писмо је, иначе, објављено тек после Нушићеве смрти.)

У потрази за разлозима Академије, академика и читаве наше културне јавности, он прво храбро и изузетно оштро осуђује себе и свој дотадашњи књижевни рад:

„Пре свега, ја сам много писао и брзо сам писао, те отуд у мојим радовима често има и површности, небрижљивости и алкавости. Мој хумор је лак, погдекад јефтин, не либећи се који пут ни порнографије. Ја немам дубине једног сатиричара; ја не умачем перо у крв која капље из друштвених рана, ја не видим људско зло и не узмахујем кнутом да га немилосрдно шибам. Ако се у својим радовима гдекад и приближим тези, проблему (драма), ја немам способности ни оператора ни аналитичара да појаву исцрпем и свестрано развијем, да уђем у суштину њену, већ преко потешкоћа претрчавам задржавајући се на спољној страни појаве, на ситуацији, интриги, анегдоти, искоришћујући ефекат и решавајући ствар пре технички но психички. Код комедије ја прибегавам лакшој њеној врсти, комедији нарави, избегавајући или немајући моћи да зађем и у комедију карактера, те према томе моје комедије не обећавају једну трајну вредност. Уопште, у литератури ја не претстављам једну велику, издвојиву фигуру која тражи свој посебан пиједестал да би се одвојила од множине које испуњавају простор између етапа у литератури.”

За крај своје одбране оставио је оне прекоре који за његов хумор тврде да није дубок и да нема снагу сатире која оштро засеца у све друштвене ране. У одговору Гити, који је нека врста његовог литерарног креда, па и његове поетике смешнога, он каже: „Ја признајем, ја сам хумориста а нисам сатиричар. Само ја не признајем да нисам извргао потсмеху и руглу све појаве нашега домаћег и јавнога живота које то заслужују. Ено мојих „Листића”, „Народног посланика”, „Сумњивог лица”, „Протекције”, „Света”, ено мојих безбројних прича у којима је исмејана људска сујета, лажно добротинство, полутанство, штреберство, у којима је на-

молована свим бојама наша бирократија и исмејана необузданим смехом наша администрација. Па, ипак, тај мој смех није горак, није жучан, није отрован. Ја волим људе и волим их баш са свим њиховим слабостима, и то ме ето спречава да будем немилостив. Ко чита какву моју причу где се смејем читавај слаботи, осетиће једновремено да ја симпатишем ономе коме се смејем и дотичем се нежно његове ране, бојећи се да му не изазовем бол. Ја волим људе и то је једна од мојих највећих погрешака у животу.”

ВЕРА И ПОУЗДАЊЕ У СУД ПУБЛИКЕ

Међутим, да би парадокс био већи управо те, 1924. године, са великом помпом, а на ползу и радост одушевљених гледалаца, живот, тај случај-комедијант, како би рекао Црњански, омогућио је Нушићу да лично провери своју популарност и код позоришне и код читалачке публике широм земље. Наиме, крајем новембра 1924. обележавана је у свим позориштима диљем земље 60-годишњица његова живота, од централне прославе у Београду до Скопља, Новог Сада, Загреба, Љубљане, Сарајева... што је Нушићу, не баш миљенику критике, дало право да самоуверено изјави: „Ја више волим суд публике, него суд критике, јер хумористички писци не траже да буду предмет дивљења већ хоће да их свет воли.”

А њега су, заиста, волели. Коначно, Српска академија наука је, истини за вољу, десет година касније, исправила давнашњу заблуду, не превид, и изабрала га једногласно у своје чланство. Том приликом, сада већ седамдесетогодишњак, у својој свечаној беседи, између осталог, рекао је и ово: „Мој поглед се и овога пута зауставља пред оном фотељом која већ од оснивања Академије стоји упражњена, а коју би, да је то временски било могуће, достојно заузимао отац наше драме, велики писац комедија Јован Поповић-Стерија.”

Одајући тиме пошту „вршачком усамљенику”, који у необделаној пустари српске комедије представља моћну фигуру, без претходника, без достојног савременика и без правог наследника, Нушић је говорио о свим недаћама и разочарањима Стеријиног живота, почев од неправди учињених му од стране власти и владара, па до тешкоћа његовог приватног живота, бранећи га истовремено од наглобрзих прекора учених да је био обичан подражавалац Молијера. – *Називајући га српским Молијером*, каже Нушић,

ми га узносимо. Јер ако бисмо његов однос према Молијеру упоредили са сателитом који по васионском закону прати једно веће тело, он од тога тела не позајмљује светлост, он има своју сопствену светлост, он је има у себи и даје је од себе. И као што је Ла Фонтен, пун дивљења за Молијера, написао епитаф који гласи: „Овде почивају Плаут и Теренције, па ипак Молијер”, могли бисмо и ми за Јована Поповића рећи: „Он је наш Молијер, па ипак Стерија.”

Говорећи о Стерији, Нушић је, у алузијама, наравно, говорио и о себи, о трагичној судбини хумористе који је најчешће непризнат дужан да се смеје ма и крвава срца. А његово незлобиво и већ давно рањено срце, и због прераног губитка сина, почело је све више да попушта. Прва озбиљна криза наступила је крајем 1936. године. Пребродивши је, бенакибовски и агински се ругао и смрти и новинарима који су из редакција са већ спремним некролозима, без имало такта, члановима Нушићеве породице умели да постављају и овак-ва питања: *Шта је? Када ће? Зар већ није? Знате ли да читав персонал и штампарске машине чекају?*

Незвана гошћа је убрзо дошла да му наплати рачун за ругалицу са њом.

Бранислав Нушић је умро у среду, 19. јануара 1938, у 12,30 сати, док је над Београдом и његовим дедињским домом, названим по њему од милоште Агана, падао густи снег.

УМЕСТО ЕПИЛОГА:

Остао је да живи и после смрти. Да се смеје и да нас засмејава.

Понекад са сетом у оку и сузом у грлу.

Али и да опомиње, као оно давно, у *Листићима* још, где вели: *Нешто, боже, мислим шта све није кадра политика да учини од људи, да их позавађа, да их отуђи, да их замрзи. Оно додуше и људи су кадри много штошта да учине од политике, као да саграде себи лепе куће, да оставе по коју парицу за дане кад се повуку са јавног поља и шта све још.*

Читајмо зато и враћајмо се што чешће Нушићу.

Јер, као што видимо, прошлост дуго траје и све се више опетује у времену садашњем.

владимир јерковић

проблем отелове трагедије

„Reputation is an idle
and most false imposition;
Often got without merit, and lost without deserving.”

(Iago, Act II, scene III)

William Shakespeare, Othello

УВОД

При речи о трагедијама Виљема Шекспира (Shakespeare, William) са поприличном сигурношћу се може рећи да су оне углавном романтичног типа. У односу на друге, такође класичне трагедије, разликују се по томе што је у њима видна изражајнија слобода маште и релативно чиста драматуршка обојеност, будући да су и писане у форми позоришних комада.

Познато је да Шекспир пише слободним стилем, те да на веома лак начин у суморност и тугу једне трагедије успева да инкорпорира чак и хумористичне елементе, те да као особит драматичар веома прецизно разрешава проблеме јединства радње, времена и места. Како је био свестан да одрживост једног драмског дела изискује нешто што се сматра органском целином, Шекспир је својом виртуозношћу успевао да мање важне секвенце подреди важнијима, без обзира на то колико би радња неког од његових дела била разграната.

Главни уметнички облик којим се Шекспир изражава је стих, мада не треба занемарити ни чењеницу да он у уметничке сврхе употребљава и прозу. Будући да је тзв. јампски десетарац, који је кориштен у трагедијама сасвим природан на енглеском језику, у Шекспировом раду не можемо приметити никакву артифицијеланост дијалога и говора уопште. Такође важно је имати на уму и то да ритмичност говора у стиховима Шекспирових трагедија остаје перма-

120

ДОПЛАТИ

нентна, те да се читава фабула налази у широкој слободи преносности која је у зависности од мисаоног тока самога наратора. Фабулу за своје трагедије аутор „Отела” је узимао из књижевности на тај начин што је мењао појединости и што је причу прилагођавао своме науму. Тако је и „Отело” заснован на преузетој причи човека по имену Чинти, која је и представљала трагедију љубоморе испровоциране споља. Но, саму љубомору, која се, уистину, рађа из немоћи главног јунака, Шекспир своди на љубомору из самоодбране.

Уопштено говорећи, свака Шекспирова трагедија испрва почиње снажно и увек је у самом првом чину јасно ко је, какав је и какво место заузима у хијерархији драмских ликова. Нешто касније, а избегавајући вишеструки заплет или пак чешће неку сувише компликовану перипетију, Шекспир главног јунака ставља на муке, пред искушења, проблеме и непремостиве препреке, које су коначно и управо оно што само дело и чини трагичним. Таква концептуалност чини епилог Шекспирових трагедија коначно-трагичним. У таква „вртлог дешавања главни јунак трагедија често повлачи више актера, често нехотице и ненамеравајући”.¹

О ДЕЛУ

Иако написано још 1604. године, ово дело светски познатог драмског писца, песника, глумца, драматурга Виљема Шекспира није било објављено све до 1622. Основна тематика дела везана је за протагонисту Отела и неоправдан и незаслужен раст љубоморе у овога, иначе, племенитог актера који представља „Црнца”, једног изузетног и веома поштованог млетачког војсковођу, односно главног војног генерала.

Објекат његове нарастајуће љубоморе јесте супруга му Дездемона. Будући да искрена љубав којом је обавијена, Отелова и Дездеманина веза и брак јесу нешто представљено попут узвишене, племените и богоугодне везе једнога пара. Управо једна таква констелација и представља циљ, ништа мање него злом, поручнику Јагу који целим делом наводи Отела и врло умешно манипулише дефиницијом ситуације у којој год да се нађе, а све то у циљу разбијања како поменуте везе, тако и уништавању самога Отела.

Како Отело представља уваженог господина и поштованог војсковођу, за Јага константно представља непријатност и изазива љубомору, иако од самога почетка није

1 Ковачевић, И.; Костић, В.; Перваз, Д.; Фрајнд, М. (1991) *Едиција стране књижевности-Енглеска књижевност*, Свјетлост: Сарајево, стр. 58.

довољно познат конкретан, или непосредни, директни мотив Јаговог злог делања. Јасно се да видети да услед сумње да је Јагова жена Емилија била у наручју Црнца, узгред буди речено, потпуно неоснована, Отелов поручник, ношен ветровима љубоморе и зависти и ко зна којих још других неоправданих али свакако снажних мотива, производи и генерише оно једино што Отела може да уништи. Најпре због наивног и здравог односа према људима, а донекле и због сопствене лаковерности и спремности да верује Јагу, Отело бива мучен сумњом, мишљу о Дездемонином неверству. Оно што употпуњује Јагову злу заверу јесу и људи које он увлачи у сплет својих сплеткарија, а које ни на самоме крају не би биле у потпуности размршене да није Јагове жене Емилије, која открива потпуну истину.

Пошто Отело удави своју супругу, немоћан да се помири са истином у коју верује, тачније, у њу је убеђен, односно, након што и Јаго смртно рањава Емилију, а све се то дешава пред лицима уважених гостију из Млетака и самога Касија Михаила, иначе Отеловог дугогодишњег саборца и најбољег пријатеља, неколико часова пре него ли ће и Емилија да умре, чини се да такав расплет и не оставља места за друкчији, прави епилог, будући да су и један и други инкорпирани у исту завршну причу.

САДРЖАЈ ДЕЛА

Отело је поштовани и уважени генерал млетачке војске у којег се Венецијански Сенат узда и у чије способности има огромно поверење. Ипак, Отело је Маор, дакле црне је пути, те, осим осталог, и та чињеница у почетку има утицаја при доживљају необичности избора младе Дездемоне, ћерке сенатора Брабанција, која бира да се уда за Отела и која га искрено и свим срцем воли. На самоме почетку, Брабанцијо, ипак, износи ситуацију и проблем који га је задесио пред Сенат, где пред истим, обоје од заљубљених убедљиво и искрено изражавају љубав и бране право да она буде озакоњена, тачније призната, будући да су се њих двоје већ у тајности венчали. Сенат одобрава њихову везу, даје им легитимност, а један од присутних чак каже како „би ова прича освојила и његову ћерку”.² На концу овог чина отац Дездемонин се мири и прихвата избор који су презентовали Отело и Дездемона као један искрени, племенити и истински однос и

2 Shakespeare, William ed. Potter, N. (2000) Columbia University Press: New York, стр. 18.

везу мушкарца и жене који су заљубљени и воле се. Радња добија заплет након што Отело са супругом и војском оде на Кипар како би бранио то острво од напада Турака, али како снажна бура десеткује отоманску флотилу и поприлично зада проблема и самим Млецима читав сукоб бива избегнут. На острву, Отелов поручник Јаго манипулишући и лажне наде давајући Родеригу да ће овај узнатредовати у чин или чак задобити љубав Дездемонину, успева да употреби Родерига за низ радњи и сплетки које осмишља врло лукаво, често импровизујући, али пратећи линију завере у којој је он – Јаго, сам насупрот свих, а поготово Отела чије место жели, или бар да га Отело више не заузима. Јагова лукавост, препреденост, слаткоречивост и сналажљивост је изузетна што је јасно при ситуацијама када он комуницира час са ауторитетом Отелом, час са супругом која ништа не зна о подломе подухвату, час са Родеригом, или пак са осталим актерима драме. Најзад највећи Јагов успех бива бацање сумње, а нешто пре и љаге на име и понос Касија, десне руке Отелове, пријатеља и саборца, који бива наведен да се напије, чиме уследи туча са Родеригом, пропраћена типичним понашањем за пијаницу, никако долично таквом човеку какав је Касио. Покушавајући да откупи поверење и опрост од Отела који га укорава, Касио потпада под „саветовање”, и „помоћ”, превише „доброг” Јага, који га усмерава ка Дездемони као најбољем уточишту за његове молбе Отелу. Иако ничег нечасног између Касија и Дездемоне нема, а пошто се рубац, којег је поклонио супрузи Отелу, изгуби, Јаго потиче низ ствари које се рапидно одвијају. Разлог томе је између осталог неиздржива сумња и бол који изједају Отелу за којег се чини као да ни сам никада није веровао да се неко попут јединствене Дездемоне искрено могла заљубити у човека другог поднебља и расе. Он у потпуности прати правац којим га вешто наводи сам Јаго. При крају Отелу „почиње да не личи на генерала о којем сви најбоље причају да би потом разочарао и млетачке посланике Грацијана и Лудовика који на послетку бивају сведоцима трагедије”³ Након што преломи и учини како је наумио те усмрти гушењем своју супругу, у супружничку собу улази Емилија, која полако отплиће причу увиђајући и повезујући сазнања која су до тога тренутка свима била невидљива, недоступна и непостојећа. Ту, а пошто се открије зликовачки наум Јагов, исти убија своју жену, покушава бег, но бива ухваћен. Скрхан болом и соп-

3 Ковачевић, И.; Костић, В.; Перваз, Д.; Фрајнд, М. (1991) *Едиција стране књижевности-Енглеска књижевност*, Свјетлост: Сарајево, стр. 67–68.

твеном немоћи коју је доживео пред љубомором, тим „чудо-виштем”, Отело први међу најбољима одузима себи живот док приповеда о томе како је некада негде био усмртио некога. Присутни прихваћају чин прилично смирено – војнички, Јагу одређују робију и мучење и сама драма завршава том сценом.

ПРОБЛЕМ ОТЕЛОВЕ ТРАГЕДИЈЕ

Ма колико да се Јаго трудио да покуша да исценира, намести и у заблуду наведе Отела, он то није у стању све док то и сам Отело најзад не затражи. Према томе, Отелова сумња представља предиспозицију на коју зли Јаго рачуна. Као да та веза између Отела и Јага стоји управо у савршеном разумевању Отела од стране Јага и једном потпуном опозитном и наивном виђењу Јагових дела и речи од стране племенитог Отела.

Насупрот свему што сваки актер у делу чини искључиво зарад својих интереса, сви ликови сем Јага су племенитих и добрих намера. Управо таква околност не допушта ни једном од њих да на сву Јагову предусретљивост бар на трен погледају са сумњом и подозрењем, будући да се у том друштву војника и господе подразумева управо оно што свима, сем Јагу, јесте не само манир, него и наум и мотиви за све, осим за Јага, смерност, богоугодност и племенитост. Ако је Отело представљао врх тога друштва и најекспониранiji симбол свега тога што Јаго није и шта презире, сасвим је нормално што је он трн у Јагову оку. Касио Михаило, иако само инструментализован од стране Јага, ипак претеже на Отелову страну, те је ваљало и њега уништити.

Иако у потпуности свестан свега оног што по свом науму чини, Јагов лик, на самоме почетку отворено тенденциозно поставља базу онога што његов план треба да сачињава.⁴ Истина да Јаго признаје квалитете које племићки и узвишено носи Отело и људи који га окружују, али у одређеном моменту он разоткрива колико је сва та структура и те како рањива. Разлози рањивости су управо у савршености носиоца тих особина и квалитета које носе ови племићи и поштовани, уважени венецијански војсковође и центлмени. На истом месту ниче и онај будући експлоатисан квалитет слаткоречивости Јагове за коју нешто касније и сам Отело

4 Пухало, Д. (1963) Историја енглеске књижевности (од почетка 18. века), Научна књига: Београд.

признаје да звучи „попут речи некаквог учењака”.⁵ И ма колико се Јаго трудио, до реализације његовог наума не би дошло да нису постојали услови за пуцање веза међу људима, на које је он лично и неиздрживо страсно киван. Презрење које према њима дубоко у себи осећа, Јаго савршено успешно каналише и у релативно кратком периоду његова акција убира плодом. У овим иницијалним фантазијама Јаго врећа Отела називајући Црнца лаковерним „те га човек, може без муке, као магарца, да вуче за нос”.⁶ Последњи закључак а који се односи на ове стихове свакако сугерише да је основно и најснажније Јагово оружје: поверење које му поклањају сви који га окружују, а које он свесрдно експлоатише у свом злочиначком и подлачком науму.

У дуждевом обраћању лако је увидети, ретроспективно гледајући, како све оно што Отела чини поштованим и чиме изнова доказује и потврђује већ заслужено признање и част, све полако али сугурно пада у воду. Читав дијалог око легитимности везе Дездемоне и Отела мора бити прекинут будући да „блесак својих нових радости” мора да буде „засенчен овим нешто суровијим и немирнијим походом”.⁷

Иако до сукоба и борбе војски Отомана и Млечана није ни дошло, читава бура ипак ће бити пренета на један друштвени, међуљудски план, будући да је Дездемона пошла на пут за Кипар са читавом свитом и флотилом. Следом управо тих околности, ствари се постављају на своје место и почиње Јагова подмукла епизода да се све одвија под његовим личним уредништвом. Као да Јаго постаје онај који дефинише ситуацију, контролише осећања и усмерава сумње, да би најзад та сумња била један једини противник којег Отело није могао да савлада. Управо тако резонујући, Отело је јединог непријатеља имао само унутар самога себе и унутар сопствених размишљања и анксиозности, које, пошто су већ увелико начете, почињу да га облећу као рој пчела, стежући га једним нарочитим злом из Пандорине кутије, којем ипак није дорастао. У случају да му је и био дорастао, то би значило да није људско биће, јер управо у слабости пред искушењима човек заправо спознаје своју крхкост, ломљивост, несигурност и заблуду. Заблуда о којој је реч јесте вера у постојање лошег, али не и потпуна увереност да у њему исто тако егзистира и нешто друго а у потпуности чисто, невино, здраво,

5 Shakespeare, William ed. Potter, N. (2000) Columbia University Press: New York, стр. 30.

6 Ibid. стр. 37.

7 Ibid. стр. 50.

узвишено и у пуној вредности материјализовано као што је Дездемонино љубав према своме вољеном мужу.

ЗАБЛУДА И ЉУБОМОРА:

ОТЕЛОВ ЗЛОЧИН И/ИЛИ ОТЕЛОВА КАЗНА

Ако ишта и то већим делом ове драме прогања Отела, то је „рубац”. Рубац као доказ неверства Дездемониног јесте потврда Отелове слабости и несигурности у истину љубави коју су њих двоје имали. Овај доказ има више везе са Отеловом перцепцијом, која, у социјалном смислу, јесте прилично запуштена. Од самога почетка не даје одушка својој напетости. Његова сумња ствара немир, а доцније и неиздрживу параноју којој у попуности подлеже онога трена када диже руку на себе.

Отело сам аминује своје дело које је наумио да оствари а што његов лаконски – војнички карактер, дакако, ставља у први план. Његова одлучност подржава саму себе, што због увреде која му је начињена, наводним неверством, што због осећаја изневерености. Будући да је у ту љубав уложио све, он једноставно није ни могао да поверује да га сопствено уверење и чврстина карактера може тако изненада и тако лако издати и напустити. Шта више, потискујући га све више ка ивици амбиса у који ће љубавници заједно да оду, којима љубомора једног јесте сасвим довољна да у уобразиљи истогачини пакао од живота, тако да сав онај пакао након живота – у смрти, делује као олакшање.

Мотив „рупца”, попут паралолизма, престаје да буде нешто нехотично, случајно и постаје нешто *per se*, нешто чудовишно, нешто што се назива *поитенон*-ом, нечим промишљеним, ониме што се спознаје чистом мишљу. Према томе, овде јесте испредена једна прича која на концу говори о расуђивању, убеђењу, веровању као веома релативним и нестабилним категоријама мишљења, након чијег погрешног разумевања настаје осећај кривице, бол, грижа савести, али тек пошто истина буде обелодањена. А истина је једна и увек тешко доступна, тешко прихватљива, никада укроћена. „Рубац” као доказ Дездемониног неверства јесте потврда Отелове слабости и несигурности у предоци истине љубави какву су њих двоје имали.

ЗАКЉУЧАК

Артур Шопенхауер (Schopenhauer, Arthur) при речи о срећи, у своме делу *О срећи, љубави, филозофији и уметности*, истиче и ово: „Једна истина никада не може да обори другу, него на крају све оне морају да буду у складу, јер у очигледном, њиховој заједничкој основи, није могућа никаква контрадикција. Стога, ни једна истина не треба да се плаши друге. Превара и заблуда напротив морају да се плаше сваке истине.”⁸

Сматрамо да порука ових мисли може да се веже за трагичност избора који Отело чини. Његова трагедија произилази из крутости, искључивости, односно делом је проузрокована и нееластичношћу његовог војничког духа, она је и у немогућности да се супростави двома истинама. Једној очигледној и другој исто тако као и првој мање-више очигледној. Он важе истине и на моменте нема разумевања, тиме ни стрпљења за другу, тада тас пада и његова одлука је коначна. Брзина његовог расуђивања која пристаје уз оно ко је, чиме се бави и шта јесте и онога начина закључивања која су га одвела у многе бојеве и учинила победником, све то у овом случају није било од користи. Строгост коју захтева према другима у маниру и односу који влада у систему попут војничког, све је супротно ономе што треба да влада у односу који је изабрао. Отело не мора да реагује како то у овој драми и чини, али када је реч о једном апстрактном аспекту живљења – љубави, ту нема места за нестабилност и љубомору. Уколико до тога и дође, варљивост тренутног утиска, несталност свих ствари, краткоћа живота, празнина ужитка, промењивост среће, спадају у амбис људских стремљења. Све наведене ставке својом латентношћу прете да избију на површину свакодневице. Када се то догоди, настаје искључиво лична катастрофа.

Отелова трагедија јесте трагедија људских основа, темеља. Оно у шта се кунемо и што непобитно признајемо као фундамент наших живота остају да буду осећања и љубав. Управо у томе видимо универзалност и ванвременску вредност овога изузетно поучног Шекспировог остварења. С тога пред нама и даље стоји тај *Liberum arbitrum*,⁹ који нас једино може научити да остваримо *Nosce te ipsum*.¹⁰

8 Шопенхауер, А. (1999) *О срећи, љубави, филозофији и уметности*, Светови: Нови Сад.

9 *Liberum Arbitrum* (lat.), у преводу на српски језик: Слободна одлука.

10 *Nosce te ipsum* (lat.), у преводу на српски језик: Познај самога себе.

ЛИТЕРАТУРА:

Ковачевић, И.; Костић, В.; Перваз, Д.; Фрајнд, М.
(1991) *Едиција стране књижевности-Енглеска књижевност*,
Свјетлост: Сарајево.

Пухало, Д. (1963) *Историја енглеске књижевности* (од
почетка 18. века), Научна књига: Београд.

Shakespeare, William ed. Potter, N. (2000) Columbia
University Press: New York.

Шопенхауер, А. (1999) *О срећи, љубави, филозофији и
уметности*, Светови: Нови Сад.

stevan tontić

jedinstvo stradalničkih sudbina

Dušan Savić: *Porajmos; Laguna*, Beograd, 2013.

Poslije *Bečkog točka*, svog prvog romana sa temom izbjeglištva i rata iz devedesetih, Dušan Savić (1952) sada je zaronio u najmračnija zbivanja i prostore iz Drugog svjetskog rata čiji je simbol nacistički konclogor Aušvic. Književna, historiografska i publicistička djela o Aušvicu i holokaustu odavno već čine nepreglednu biblioteku, pa je svaka obrada te krajnje osjetljive tematike tim zahtjevnija i rizičnija. No, pošto se književno oblikovanje bilo koje životne ili istorijske teme ne zasniva samo na utvrđenim činjenicama, već, prije svega, na piščevoj imaginaciji, njegovom osjećanju duha datog vremena, karaktera važnih zbivanja i moći uvjerljivog predstavljanja ljudskih likova i njihovih sudbina, Aušvic i holokaust ne mogu biti zauvijek završena niti arhivirana priča.

U četvorodjelnom romanu *Porajmos* (na romskom: proždirači, tj. holokaust), Savić je ispričao tri priče (četvrta je data kao „pogovor” prethodnima), o tri različite porodice (jevrejskoj, romskoj i srpskoj) iz kojih će po jedan muškarac dospjeti u Aušvic. Najprije je to mladi arhitekta Oskar Baranon, sin bogatog sarajevskog bankara, koji će nakon stradanja porodice od ustaške ruke, biti odveden u Aušvic. Odatle će ga, nakon svih preživljenih užasa, spasti Nijemac koji ga je slučajno prepoznao i smilovao mu se, budući da je kao industrijalac bio prije rata u poslovnim vezama s njegovim ocem, pa tako i s njim samim. Druga priča odnosi se na Ciganina Ragiba Šehovića, muzikanta, koji neće preživjeti, svejedno što je kao umjetnik na violini uživao izvjesne povlastice i nadao se konačnoj milosti od svog zaštitnika koji će na kraju, prije no što stignu ruski vojnici, oslobodioci logoraša, ubiti i njega i sebe. A konobar, Savo Dragosavljević, preživjeće strahote logora zahvaljujući ponovo jednom dobrom Švabi. Nisu, dabome, svi Nijemci bili nacističke zvijeri.

Savić je uz upečatljive, često detaljne opise vladajuće atmosfere u logoru, opise tortura, ubijanja i slanja zatvorenika u gasne

komore krematorijuma, očito nastojao da „uravnoteži” sliku o Nijemcima, kao i o narodima iz kojih su potekla ova trojica nesrećnih zatvorenika iz Bosne. Sve te priče vješto je uvezao preko raznovrsnih, „unakrsnih” poznanstava ili sasvim neočekivanih, srećnih koincidencija – spas su donosili samo nevjerovatni „srećni slučajevi” – nastojeći da stvori izvjesno organsko jedinstvo stradalničkih sudbina, koje im je, zapravo, dala sama istorija.

Prikazujući pomamu zla u ljudima viđenim kao šrafčićima u velikom zločinačkom mehanizmu njemačkog nacističkog, ali i istovrsnog domaćeg, ustaškog režima, pisac je nalazio i primjere ljudske duševnosti i plemenitosti na svim stranama, posebno kod običnog, zlodjelima izloženog naroda. Recimo u liku Ciganke Crne, koja će primiti i tokom rata sačuvati jevrejsku djevojčicu, kćerku ubijenog bankara Baranona kod kojeg je Crna služila. Ta djevojčica potom će odrasti kod Savinih rođaka u Banjoj Luci, doktorirati u Beogradu na temu holokausta i na kraju se zaposliti u berlinskom Internacionalnom komitetu za Aušvic. Time je završen i posljednji, četvrti pripovjedni krug romana, u znaku konačnog trijumfa života i kakvogtakvog, bar subjektivnog i simboličnog zadovoljenja pravde. A to je ono što je pisac, koji je pomalo i moralist koji slijedi opšteljudske etičke imperATIVE, stalno imao pred očima.

Najjača mjesta Savićeve proze su živi („filmični”) i realistički opisi stradanja (čitalac gotovo stiče utisak kao da je sam autor preživio Aušvic), dobro uobličeni glavni, individualno posve različiti likovi, kao i slike porodičnih odnosa. Time se iskupljuju i ona mjesta u romanu na kojima, čini se, njegovi nevoljom pritisnuti junaci katkad suviše „filozofiraju” o prirodi ljudskog zla i svemu što uz njega ide.

Povremeno, pisac je davao glasa i svojoj „poetskoj žici” da bi tešku atmosferu romana donekle relaksirao. (Jedan od tih trenutaka je vanredno uspjela slika kada Ragib zamišlja kako se sama njegova sjenka izbavlja iz logora preskakanjem nesavladive žičane ograde.)

Savić se i ovim, tek drugim svojim romanom, potvrdio kao vrlo darovit i zanimljiv pripovjedač koji ne preza da se uhvati u koštac i sa najtežim temama. No, pošto je kasno počeo da piše, razumije se da će i dalje biti u prilici da usavršava svoj izraz i samu tehniku pripovijedanja.

30

АДМЕТИ

драгољуб д. гајић

ЗАПИСИ О КРАЈУ ДВАДЕСЕТОГ ВЕКА

Стојан Бербер: *Раванградски записи*, Градска библиотека Карло Бијелички и УГ Раванградско пролеће, Сомбор, 2014.

Реч раванградски у наслову овог дела књижевни топоним који је сковао Вељко Петровић указује да су записи настајали у Раванграду или да ће у записима бити речи о њему. Настајали су у Раванграду, али нису само о њему. Одредница раванградски, преузета из књижевности, треба да назначи да књига није плод књижевникове стваралачке маште, већ да је писац непристрастан записничар, који у свом граду бележи оно што се стварно догодило, пише о стварним људима и појавама у друштву и књижевности, бележи своја тумачења и размишљања, *записује* своја сагледавања појава и оставља истините трагове о виђеном и доживљеном.

На први поглед би се учинило да су „Раванградски записи” дневник, али нема дневничких записивања за сваки дан. У роману „Травничка хроника” један грађанин бележи догађаје у Травнику, а кад га пријатељ упита шта је записао последњих дана, одговорио је да није ништа забележио зато што се ништа важно није догодило. Тако поступа и Стојан Бербер, јер бележи догађаје и разговоре, пише о појавама књига и радова у часописима кад сматра да је вредно да се забележи. Данашњем читаоцу овакво његово опредељење делује врло далековидо јер му је повесница потврдила да је исправно поступио.

„Раванградски записи” нису ни аутобиографија иако у њима има много аутобиографске грађе, па ће будући проучавалац живота, рада и идејних стремљења овог аутора имати довољно грађе о широком спектру деловања и писања овог плодног писца и интелектуалца. Могло би се рећи духовитим Михизовим речима да су записи и *аутобиографија о другима*. У њима је много непознате грађе која ће помоћи у сагледавању деловања на књижевној сцени у Војводини.

Књига о којој је реч је својеврсна повесница – духовна повесница. Припадам старијој генерацији која је учила повесницу која је говорила о пресудној улози великих личности на стварање и ток повесничких догађаја, што је требало да учврсти велику повесничку улогу оног јединог европског фараона. У овој књизи откривамо духовне покрете, струјања различитих замисли, песме, романи, критике, разговоре и сукобе који откривају настајање нових духовних покрета који ће утицати на значајне повесничке догађаје. Тако смо овом књигом истовремено добили и нову врсту повеснице о духовним стањима и улози песника, писаца и критичара у покретању грудвица које су створиле лавину која је ништила све пред собом.

У Берберовим „Раванградским записима” постоји и приповедни слој. Има у њима сјајних анегдота које више говоре о времену него многи романи. Бахтин је рекао да хумор баца изненадно јарко светло на дотад притајену и непознату појаву или особину и снажно осветљава личност. Тако чине и Берберове анегдоте. Има у овој књизи и недовршених приповедака и грађе за романи. Понекад се учини да Бербер пише нову врсту приповедака и романа и да ће се можда у будућности тако писати.

Посебан слој у овој разноврсној књизи чине краћи есеји, критике и оцене књижевника и њихових књижевних остварења. Запис о делу Герасима Зелића је казан у неколике реченице. Он сведочи да Бербер уме врло промишљено и сведено да каже о књижевном делу. Овај запис као да је настао у духу са схватањима италијанских ренесансних естетичара да је *лепо оно чему ништа не можемо да додамо и ништа не можемо да одуземо*.

Пишући о Сеобама Милоша Црњанског, Милан Богдановић посебно издваја епизоду о пријему код царице у Бечу. Она ће при поздрављању рећи Вуку Исаковичу да је остарио, а он ће јој одмах узвратити да се збрчкала. Каже Милан Богдановић да је права штета што таквих епизода нема више у овом роману. У вези са Берберовом књигом рекао бих да је велика штета што и у његовим „Раванградским записима” нема таквих бисера какав је управо запис о Герасиму Зелићу.

Од записа о књижевницима из прошлости треба издвојити онај о Лази Костићу. У њему је Бербер посведочио дар за тумачење и оцењивање књижевности и овим записом се придружио све већем броју писаца о стваралаштву Лазе

132

ДОПЛАТИ

Костића. Каже се да је о Хамлету настало хиљаду студија, а Бербер је овим записом о Костићу увећао број радова о Лази Костићу, који ће бити песник са највише студија о песми „Santa Marija della salute”. Свака генерација има нешто ново да каже о Лази Костићу и тако допринесе свестранијем сагледавању песништва Лазе Костића.

„Раванградске записе” написао је интелектуалац високе моралне и повесничке свести. Бербер је као песник и записничар најпробуђенији део народа свестан своје обавезе као интелектуалац, стоји мало више на брегу и више види него онај под брегом. Он има чврсто изграђен и уграђен систем моралних вредности. Њега чине борба за слободу и одбрана човека и његовог народа од сваког зла и насиља, слобода стваралаштва, честитост писца и човека уопште, морална улога и обавеза песника и записивача да први проговори и укаже на све оно што угрожава човека. Бербер је и као она Ракићева јасика која трепери и кад нема дашка ветра. Из разговора, поступака или објављених радова откриће злослутне мисли које се претећи надвијају над његов народ. Његова морална свест је обликована у породици, на народном стваралаштву и на најбољим духовним узлетима српске књижевности. Многи потоњи догађаји, размишљања и закључци Стојана Бербера потврдиће да је био у праву, да је на време предосетио претње са далекосежним последицама, кад је у написима и разговорима показивао да га покреће увек будна и изострена морална свест да интелектуалац мора тако да поступа, да први види или наслутити и опасност и да брани човека.

Бербера на делање покреће и висока повесничка свест. Он је добро познавао догађаје од почетка 1941. године до краја века и зато је у њему врло осетљиво чуло за све опасности које прете његовом народу и зато се сматрао обавезним да на њих укаже, да делује на време и у времену у коме живи, да не буде само нем и беспомоћан посматрач.

Берберови записи су и драгоценост сведочанство за повесницу књижевности у Војводини у последње две деценије прошлог века. Тешко је замислити повесницу књижевности без сведочанстава у овој књизи.

„Раванградски записи” делом су и социологија књижевности, јер су у њима и сведочанства о односу писац-друштво, и писац-писац, писац и критика о положају часописа и књижевног стварања уопште.

Стил ових записа је посебан слој. Овде има довољно грађе за ненаписану повесницу стилистике. Бербер не упо-

требљава крупне и громопуцателне речи, не грди, не оптужује без убедљиве анализе, не употребљава познате обрте и фразе, не тежи изазивању неочекиваних обрта. Он прича врло смирено, пажљиво бира речи, настоји да причање о догађајима, људима и појавама буде тачно, уверен да ће тачност и прегледност казивања обезбедити занимљивост. А Бербер уме врло занимљиво да приповеда о разним темама, да се са лакоћом пребацује са теме на тему.

Пошто пише после догађаја, има времена да размисли, да продубљеније сагледа узроке и последице, па ће зато његова тумачења бити убедљива јер има времена да нађе праве речи, да изабере праву мелодију и ритам реченице. Отуда лакоћа у изражавању, без запињања и посртања, а без тих својстава нема добра писца и занимљива приповедача.

У овој својој књизи Стојан Бербер није само пажљив и проницљив посматрач, који уочава и оно што многи не би уочили и без чега би ова књига била много сиромашнија. И Бербер неувијено казује свој суд. Бербер је и учесник у разговорима и књижевним полемикама у којима се испољава као интелектуалац који зна своју моралну, повесничку и интелектуалну обавезу. Записи сведоче о разноврсности постојана деловања (не зове се случајно Стојан) дугогодишњег записничара наших нарави, поступака и подухвата, промашаја и недоследности. Ту се налази и грађа за типологију ликова, стварних и књижевних.

Слика о последње две деценије прошлог века је тако потпунија.

Тек време много чему даје част заслужену и право савршенство, рекао је Шекспир. Уверен сам да ће тек за тридесет или педесет година бити схваћено колико је грађе забележила ова књига. Ова књига заокружује књижевно стварање Стојана Бербера. Сведочи о постојану, деловању Стојана Бербера и разноврсним способностима у овој зрелој, слојевитој и занимљивој књизи, која је сведок једног времена и обухватна слика ствараоца.

тукомип петровић

УСМЕНО ПЕСНИШТВО У ОПУСУ ЗА ДЕЦУ И МЛАДЕ БРАНКА ЋОПИЋА

Снежана Шаранчић Чутура: *Бранко Ћопић – дијалог традицијом*, Међународни центар књижевности за децу Змајеве деचे игре, Нови Сад, 2013.

Монографија *Бранко Ћопић – дијалог с традицијом* која је пред читаоцем, резултат је проучене релевантне литературе и ауторове способности да предмет изложи јасно, повеже различита гледишта и пружи један интелигентан поглед. Органска повезаност, прегледност, садржајност, критичност и материјалне чињенице, чине рад самосвојним и, по свему, незаобилазним у даљим истраживањима опуса српског писца Бранка Ћопића.

Студија Снежане Шаранчић Чутуре обухвата теоријска полазишта, поетику усмене књижевности у делима за младе Бранка Ћопића, прозне жанрове усмене књижевности у опусу за децу овог писца, народна веровања и обичаје у контексту Ћопићевог стваралаштва, кратке прозне форме и усмену реторику, усмену поезију, анализу репрезентативних Ћопићевих дела и, на крају, закључна разматрања.

Природно је претпоставити да ова тема у науци о књижевности није била предмет проучавања са становишта теорије књижевности за децу. Реч је о Ћопићевом опусу који није лако разграничити на дело за децу и на дело, рогобатно казано, за одрасле, пунолетне читаоце. Снежана Шаранчић Чутура је, говорећи о Ћопићевом стваралаштву, показала да књижевност за децу и младе поседује релативну самосталност, властити звук и властиту поетику певања и мишљења. Реч је о књижевном варијетету који испуњава научне претпоставке као што су издвајање, систематизација и норме жанра са релативно утврђеним конвенцијама. Књижевност за децу и младе је животностварна и фактичка чињеница. Њен идентитет је, читамо на страницама студије, несумњив, иако баш и није најјасније у чему се он састоји, што се, уосталом, као констатација тиче књижевности уопште.

135

ДОМЕТИ

Изучавајући дело Бранка Ћопића у контексту усмене књижевне речи, ауторка на индиректан начин указује да је дете склоно аудитивном доживљавању изговорене речи. У поређењу са живим гласом, писана реч је за њега отуђен облик изражавања. Читање, наиме, не може да пружи све могућности дочаравања и дубоког проживљавања доживљаја као приповедање.

Чињеница је да је овај вид књижевне речи тле на коме је књижевност за младе изникла и у коме је она нашла свој изражајни нуклеус. Ауторка је показала сву сложеност веза између усмене књижевности и опуса за децу и младе Бранка Ћопића. Књижевност анонимног аутора је „стрма раван” која Ћопићевом приповедању даје замаха и илузију истинитости.

Полазећи од констатације да је усмена књижевност тематско-мотивски предложак, ауторка констатује да је Ћопић превасходно књижевник са именом народног писца у правом смислу те речи, аутор чија култура почива на природној једноставности и непосредности усмене књижевности.

Следећи естетичку традицију изван помодних струјања, покрета и нонсенсних вибрација, Ћопић се показује и као модеран стваралац. Међутим, његово дело не пати од вештине естетизовања, усиљених појединости, смелих и екстравагантних потеза, иако би се у њему нашли фрагменти примерени каквом ужем избору лепих састава.

Суштину бајке, као главне врсте народне приповетке, чини неприродно, наивно царство деचे душе, чаролија, магија, усаглашеност реалности и маште. Необично привлачна тема, ток догађаја без опсежних склопова, чудесна лакоћа и приступачност форме препоручује бајку као најодабранију дечу врсту, каже Снежана Шаранчић Чутура. Бајковит свет младо биће доживљава јединствено, не разликујући стварно и измишљено, моћ и немоћ. Нека врста надокнаде за недовољно рационално тумачење света, бајка учи младог човека да доброта и љубав надјачавају мржњу и завист, да сваки напор уроди плодом, да увек има наде и да се животне битке добијају борбама.

Ћопићу су привлачни српски јунаци и одличници њиховом необичном снагом, витештвом, истрајношћу, одлучношћу, сналажљивошћу, лукавством и спремношћу да погину за своју земљу и њену слободу. Косовски витезови у сјајном руху, на виловитим коњима, јуначка су песма за себе.

Народни песник је оживео Марка Краљевића, гневног осветника и кавгацију, Бошка Југовића са развијеним

барјаком, војводу Момчила „на крилатом коњу” и „сабљом са очима”. У сазвежђу јунака, Милош Обилић, честољубљем и подвигом, надвисује све јунаке; српски витез је оличење хероике и дате речи. Топићу је најближи јунак и бојнокопљаник – Марко Краљевић. Истинска снага, стас, бритка сабља којом сече главе, одело од коже и дивљих животиња, топузина, самур калпак; Маркова моћ да вуче коња за реп, убија јањичаре воловима, оре царске друмове или сече наковањ сабљом – све је то детету привлачно и смешно. Најпопуларнији и најомиљенији дечји јунак, показано је у студији, послужио је Топићу као уметничка инспирација.

Топић је стваралац магистралних дела која припадају дечјој и, подједнако, недечјој, великој књижевности. Руководен интересовањима и потребама малог читаоца, он замишљен свет преживљава и пројицира са дечје тачке гледишта. Српски песник и приповедач, истиче се у раду, поседује уметнички таленат, осећање за лепо, хуманост, фантазију, осећајни живот и постојану љубав према деци, без патоса и сентименталности. Поседовао је умеће акомодирања психофизичким способностима и хоризонту очекивања младог примаоца и неку врсту фамилијарности према њему.

Мајстор књижевне илузије, у најпотпунијем значењу дечји стваралац, Топић је, пише ауторка, имао своје читаоце и међу одраслима. Један од најбољих, можда најбољи српски дечји писац, Топић је врело и властиту поетску инспирацију налазио у облику и безмерју живота као „златној жици” и правој песничкој ковини. Окосница његовог богатог дела обухвата завичајно тле, звук, мелос и боје Босанске Крајине.

Топићеву литературу, налази Снежана Шаранчић Чутура, доминантно прожима хуманизам и ведрина, топла и неспутана емоционалност својствена усменој речи. Са смислом за епско-разгранато приповедање и живописну мисао, аутор посматра стварност превасходно са њене ведре стране. Слика човеков свет бистрим животним оптимизмом, оплемењује га топлим и питомим хумором. Тајна и шарм уметности је у хуморно игривој атмосфери натопљеној добротом и осећањем љубави.

Језик и стил усменог приповедача, документује ауторка у свом истраживању, референцијалан је квалитет који Топићевом опусу даје присност и топлину. Специфичним начином изражавања, чистим, вуковским језиком песник и приповедач је дочарао животну и колоритну стварност блиску младом адресату. Завичајан и крепак језик, самоникли

говорни израз, сочни и течни „дијалог с традицијом”, речитост и песнички ритам, подижу температуру казивања, банално преображавају у поетско, реално у иреално.

Стил обојен домаћим идомом, реченица лирична, дају Ђопићевој тексту локални колорит и пријатан и оптимистички тон.

Ђопићево дело потврђује парадоксалну чињеницу да у тексту створеном имагинацијом има верности и истине. Живим описом се преноси животна стварност у уметничку, употпуњава илузија и од визије стварају опипљиви предмети. Ђопићева уметност се заснива на збивању које оставља утисак истине, на фасцинацији која полупривиде представља као стварне, на представљању ствари које нису стварне као стварне. И читалац мали или одрасли, упркос свести да се ради о речи и омама, а не и природној, неизвештаченој стварности, подлеже једном илузорном уметничком склопу, и све прима као да је реч о „најкрвавијој” животној ствари.

Под Ђопићевим пером, констатује Снежана Шаранчић Чутуре, речи добијају живот а мисли се претварају у фасцинацију самосвојне реалности. Ауторова чаролијска употреба говора, инкантација, слат – она слаткоћа говора иманентна народном приповедачу – преносе у сферу емоционалног доживљавања, заносе и стварају варљиву поезију фатаморгане.

Књига професора Снежане Шаранчић Чутуре под насловом *Бранко Ђопић – дијалог с традицијом* представља дело од несумњиве научне вредности.

138

ДОПЛЕТИ

ЗАШТО СЕ ЗАШТО ЗАШТИ

Миодраг Петровић: *Ово је нешто што се не говори сваком; Прометеј*, Нови Сад, 2014.

У поднаслову песничке збирке Миодрага Петровића (1954, Лоћика код Јагодине; живи у Новом Саду) стоји: „Песме за децу и дорасле”. Песник у ствари каже да кандидати за читаоце могу бити, осим деце, и особе (сподобе) које нису само одрасле него и дорасле (у менталном смислу). Прва песма (чији наслов и збирка носи), „Ово је нешто што се не говори сваком”, има програмски карактер. Рекао би човек да песник полази од неке полемичке или превратничке идеје. Ако и није тако, сигурно је једно: сугерише се озбиљност и посвећеност поезији, што није мало. Осим тога, та песма је, и сама за себе, довољан разлог за читање.

Песник Петровић (једнако добар као и драмски уметник – глумац, првак Српског народног позоришта у Новом Саду) не крије амбицију да помера (или прескаче) границе песништва за децу, замишљене (чешће измишљене) границе, али то му није обавезан циљ. Он, једноставно, и кад мисли на децу као читаоце и саучеснике поезије, не пристаје на контролу или обуздавање песничке страсти, непреврелог мишљења и захуктале језичке игре. Са уводном песмом, у којој каже „Ово је песма / за песмине маме / и песмине тате”, највише је у дослуху најдужа песма (и једна од најлепших) „Јади младог песника”. Слатки песнички јади у вечној борби с речима, која није обична борба, него сложена игра смисла и бесмислица, трагања за изразом емоција, недомишљених наговештаја, стваралачка игра, то и нису јади. Та реч овде има комични призив, у њој је читава заврзлама чије (евентуално) разрешење води до одговора на безазлено дечије питање „Како је то бити песник?” Такав исход се наслућује већ у појединим строфама: „Речи брбљиве / и свадљиве / и горљиве / и горопадљиве” – „Црна земљо, / отвори се! / Напале ме моје речи” – „Али песма / инати се. / Међу речи / не

силази” – „Када речи / немуште су, / створене су / ко за песму”. А све строфе скупа творе немогућ песнички лавиринт из кога је ипак могуће изаћи.

Сличне муке стваралачког чина могу се наслутити и из неких других песама, које су кратке, језгровите, али не мање богате песничким недоумицама: „Чича мича”, „Зини да ти кажем”, „Уради нешто”, „Страшна прича”, „Шта смо учили у школи и шта је после било”, „Зашто и Зато” и др. Иако би се могло помислити да Петровић има помало презрив однос према песничкој традицији, првенствено оној „змајевској”, он се не одриче сопствених остварења на линији традиције. И те песме, у овој збирци, где уопште не штрче, на изванредан начин подразумевају описану „муку” стварања и изгарања за песму. Треба само пажљиво прочитати песме: „Немирак”, „Где си, коко”, „Раћа”, „Неколико отворених питања”, и још неке. У ширем контексту ове песничке теме могле би се наћи и песме „Моја сенка”, „Још нешто о сенкама” и „Нема”, у којима се преламају идеје о идентитету песничког субјекта. Те идеје су конкретизоване, на зрелији и сувислији начин у песми „Шприцер с Душком Радовићем”, која је можда у највећој мери упућена на *дорасле* читаоце.

Петровићева збирка, иначе, у тематском погледу садржи готово све што је блиско младом читаоцу и што се може прочитати и у књигама других песника. Не постоје „превазиђене” и „потрошене” теме. Разлика је, наравно, у песничком темпераменту и духовном потенцијалу сваког песника посебно.

Једна од незаобилазних тема је љубав. Петровић има неколико сјајних љубавних песама у овој књизи. Прва је „Девојче” у (за љубав прикладној) форми сонета. Узгред, у погледу форме све Петровићеве песме су углавном писане у слободном стиху (где, додуше, има и спонтаног римовања), осим два сонета! Други је „Шта нас то држи”, једна сасвим друкчија песма, која покреће озбиљна, егзистенцијална питања. Вратимо се љубавним стиховима. „Осмех” је једна од најјезгровитијих песама. У мало речи пуно емоција, блиско и деци и *дораслима*. Лепе су и песме: „Љубавна прича”, „Шта радиш у мају у хаљини од априла?”, „Дуга, Славица и ја”, „Помрачење сунца и месеца”, „Што ми кажеш нећу” и др.

Из тематског круга тзв. песама о животињама (које код Миодрага Петровића имају неко шире значење од те уобичајене одреднице) издвајамо неке: „Мачак Звонко”, „Песма о неписменом мишу”, „Ручак са Теом”.

Већина песама (без обзира на тему) зрачи ведрином, с мало хумора и доста духовитих језичких обрта. Тога има и у поменутиим песмама, али и у другим, које не сврставамо у тематске кругове. На пример: „Ђорђе”, „Мере владине и чоколадине”, „Чекалица”, „Дрозд”, „Не руши гнезда ластина”, „Пред мапом света”, „Министарство пчела”, „Кад киша не би падала” и др.

У једном сегменту ове збирке, песник се (чини се, на први поглед) превасходно обраћа *дораслим* читаоцима. То су оне ангажоване, чак сатиричне песме. Већ је поменута песма (сонет) „Шта нас то држи”. Озбиљна питања покреће и песма „Зашто космос убрзава”. „Порука НАТО-у и америчкој администрацији” одлична је сатирична песма, а сатиричним набојем одликују се и песме „Опет овим светом влада нека хуља”, „Председник”, „Шта сам рекао, реко”, „Ој, Дунаве, дођоше” и још неке. Ако одрасли (дорасли) не разумеју, млади ће разумети сигурно, и размислиће о њима.

Уз све поменуте квалитете песничке збирке Миодрага Петровића треба поменути и истаћи маштовитост и језичку искривачу игру. Добри примери за илустрацију могу бити песме: „Врба”, „Повеља”, „Свилосок”, „Нема” и „Зашто и Зато” (где је песник коначно нашао нову риму *машти*: Зашто се Зашто *зашти*?).

Па, шта је урадио Миодраг Петровић? Је ли испунио наша очекивања после оне уводне (програмске) песме? Углавном, јесте. Он заправо и не мисли (за себе) да је неки велики „иноватор”. Рецимо то једноставније. Ова књига је добар спој традиционалног и новог у српској поезији за младе читаче, под условом да се не потенцирају границе између тзв. поезије за децу и тзв. поезије за одрасле. И одрасле.

Шта је стварно ново, већ је речено. Да поновимо најважније: нова је свака нова добра песма. И нов је очајнички апел песника да се читају (и слушају) песме. Да их читају и деца и одрасли. И одрасли!

alen bešić

šapat umjesto vriska

Maja Erdeljanin: *Der Дневник, KOV, Vršac, 2013.*

Žanrovski neuhvatljiva proza Maje Erdeljanin, jezički hibridnog naslova *Der Dnevnik*, predstavlja vješto građen melanž dnevničko-putopisnih zapisa o gradovima i predjelima današnje Njemačke i jednog rasnog pripovjednog teksta, filmičnog i eruditnog u isti mah, sa pasažima prožetim istančanom psihologizacijom i britkom ironijom, teksta reminiscentnog, domašanog, slikovitog... Ukratko, koliko iskrenog toliko i autentičnog, što su kvaliteti koje je možda najteže dosegnuti u svakom umjetničkom iskazu. Nadovezujući se na poetičke i imaginativne koordinate prethodne svoje putopisne avanture po Francuskoj, *La razglednicu*, Maja Erdeljanin, slikarka po primarnoj vokaciji, potvrđuje se kao autorka izuzetne pripovjedačke i jezičke kulture, izbrušenog stila i fascinantnog osjećaja za slikovit, upečatljiv detalj.

Suočavajući se sa imagološkim dilemama, stereotipima nas o Drugima i Drugih o nama, naratorica *Der Dnevnika*, razgrće i srađuje palimpsestne istorijske slojeve nekadašnjeg Berlina, Drezdena, Trećeg Rajha... sa onim hladnoratovskim, a onda ta „nekad i nekad” upoređuje i promišlja sa svojim „sad”, koje je impregnirano posredovanim predstavama iz književnosti, filma, slikarstva. Pri tome je njena pripovijest faktički utemeljena, sa mnoštvom istorijsko-geografskih i kulturoloških podataka, a opet i suptilna, melanholična i proživljena dok iznosi svoju najintimniju priču. Autorka se, naime, u ovoj zamamnoj knjizi pokušala približiti vječitom idealu putopisne književnosti: izrazu u kojem se dovodi u vezu istraživanje svijeta sa istraživanjem sebe. Biti brutalno iskren prema sebi, i moći se posmatrati sa ironičnim, čak ciničnim odmakom, nadvladavajući svoj ego, omogućuje putopiscu da sa čistine introvertnosti poštenije sudi o prostoru i kulturi u kojoj se obreo. Otuda će pismo Maje Erdeljanin u čitaocu istančanijeg duhovnog sastava povremeno zatreperti rezonancama zebaldovske inspirativnosti. Jer ima tu tematizacije etike i estetike sjećanja, fenomena postsjećanja takođe,

142

ДОМЕТТИ

ličnih i nacionalnih trauma, kako njemačkih tako i srpskih, koje se na izvjestan način ogledaju jedne u drugima: „Isto onako kako je Srbija trpela u poslednjih 20 godina zbog svog marketinga, tako je i Nemačka bila obeležena poslednjih 60”, napisace ona na jednom simptomatičnom mjestu, da bi već u sljedećim redovima razbila baštinjenu šablonizovanu predstavu o Drugome i kroz lični, emotivni susret sa njim, shvatila da se njemački jezik, nekoć za nju „jezik bespogovornih naredbi”, najednom kroz usta voljenog bića i djece očituje kao „samo jezik, koji čak može i meko da zazvuči”.

Maja Erdeljanin u ovom beskompromisnom i toplom dnevniku, zebaldovski šapuće o onome o čemu su drugi vrištali. Dok se suočava sa spomenikom Jevrejima nastradalim tokom Drugog svjetskog rata, ona doživljava gotovo epifanijsko iskustvo spoznaje iskonskog, gotovo metafizičkog zla i ništavnosti ljudskog bića, ali isto tako postaje svjesna frivolnosti i opasnosti kulture zabavljanja, holivudizacije, lažne sentimentalnosti... Balansirajući vješto između istine i fikcije, ona dovlači prošlost u sadašnjost, ne dozvoljavajući joj da se banalizuje, ili ako već mora da se to desi, onda bar da ima nešto od vorholovskog kiča i humora dostojnog Gruča Marksa. Ili, možda prije, jednog Boba Kaufmana, koji bi, siguran sam, slično naratorci *Der Dnevnika*, dok se penje stepeništem Rajhstaga, opsesivno razmišljao o tome „na kom su stepeniku postavljali Hitlerovu binu”, kao da mu od toga život zavisi.

40

1974

2014

горана копоран

библиографија домета 2004-2014

Часопис за културу *Домети* навршио је четири деценије постојања. Први број објављен је 17. октобра 1974. године и у континуитету излази до данас.

Традицију обележавања сваке десетогодишњице чине библиографије Домета за период претходне деценије. До сада су, у оквиру редовних бројева, објављене: *Библиографија Домета са именским регистром 1974–1984*, *Библиографија Домета са именским регистром 1984–1994* и *Библиографија Домета са именским регистром 1994–2004*, које је израдио Иван Ковач.

Значајан допринос часопису дао је и Бранко Јокић. Његова *Библиографија часописа Домети (1–131)* спада у ред специјалних и исцрпних библиографија, које имају за циљ библиографски попис свих прилога објављених у једној периодичној публикацији, у временском периоду од 1974. до 2008. године.

Библиографија *Домета 2004–2014* има 578 јединица у којима су наведени сви елементи потребни да се опише библиографска грађа. Грађа је поређана азбучно, по презименима аутора. У оквиру ауторства библиографске јединице су ређане хронолошки, а затим по наслову. Код колективног ауторства одредница се води на првог аутора. За прилоге који нису потписани, или су потписани иницијалима, утврђена имена су наведена у угластој загради, као и непагиране стране.

Уз библиографију урађена су три регистра: Регистар аутора књижевних прилога, Регистар приређивача и Регистар преводилаца. Имена у регистрима везана су за број библиографске јединице у којој се налазе.

Задржавајући из традиције оно што приличи сваком времену, *Домети* се, у новим околностима, четврту деценију за редом, дограђују савременим облицима и вредностима.

АЈЗЕНХУТ, ФРАНЦ

1. Писма са путовања / Франц Ајзенхут ; приредила Радмила Марковић . – Год. 33, бр. 124–125 (2006), стр. 87–96.

* Текст лат . – Библиографске референце уз текст.

АНДРИЋ, РАДОМИР

2. Интервју / Радомир Андрић . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 36.

* Зајед. ств. насл.: Песме Коњовићу . – Радомир Андрић, *Исто и обрнуто*, „Унирекс”, Београд–Подгорица, 1988, стр. 97–98 . – Белешка о аутору на крају броја.

3. Пред сликом Милана Коњовића / Радомир Андрић . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 37.

* Зајед. ств. насл.: Песме Коњовићу . – Радомир Андрић, *Рујно*, Ужице, Кадињача, 1994, стр. 66 . – Белешка о аутору на крају броја.

АНЂЕЛКОВИЋ, МИРЈАНА

4. И сенка има своје тело : Женски ликови у прози Драгомира Попновакова / Мирјана Анђелковић . – Год. 35, бр. 132–133 (2008), стр. 37–49.

* Текст лат.

5. Иза завесе / Мирјана Анђелковић . – Год. 36, бр. 136–137 (2009), стр. 145–148.

* Приказ књиге: Радован Поповић: Живот без лажи, Београд, 2008.

6. Једанаеста господинова заповест / Мирјана Анђелковић . – Год. 37, бр. 140–141 (2010), стр. 150–152.

* Текст лат . – Приказ књиге: Милена Шурјановић: Једанаеста заповест, Нови Сад, 2008.

7. Родитељи у српском песништву / Мирјана Анђелковић . –

Год. 38, бр. 144–147 (2011), стр. 164–173.

* Приказ књиге: Раша Перић: Родитељка–мајка у српском песништву; родитељ–отац у српском песништву, Сремски Карловци, 2010.

АНТОЛОВИЋ, МИХАЕЛ

8. Појмовно дефинисање Европе / Михаел Антоловић . – Год. 31, бр. 118–119 (2004), стр. 83–89.

* Текст лат . – Приказ књиге: Волфганг Шмале: Историја европске идеје, Београд, 2003.

9. Допринос српској историографији / Михаел Антоловић . – Год. 32, бр. 122–123 (2005), стр. 109–114.

* Приказ књиге: Ђорђе Ђурић: Српски интелектуалац у политици, политичка биографија Јована Жујовића, Београд, 2004.

10. Стопити живот са историјом / Михаел Антоловић . – Год. 32, бр. 120–121 (2005), стр. 115–123.

* Приказ књиге: Лисјен Февр: Борба за историју, Београд, 2004.

11. Срби и идеологија либерализма / Михаел Антоловић . – Год. 33, бр. 126–127 (2006), стр. 113–120.

* Приказ књиге: Бранко Бешлин: Европски утицаји на српски либерализам у XIX веку, Нови Сад, 2005.

АРСИЋ, МИЛОШ

12. Неспokoј и–опомена / Милош Арсић . – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 124–126.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Немогућа транзиција : Четири виђења изложбе Андреја Тишме *Немогућа транзиција* (Нови Сад–Лондон–Београд), 2006.

АРСИЋ ИВКОВ, МАРИНКО
13. Три кратке приче и њихова поетика / Маринко Арсић Ивков . – Год. 32, бр. 120–121 (2005), стр. 30–35.

* Текст лат.

БАБАГАП, АНДАБЕЛ

14. Мајка своје мајке / Андабел Бабагап ; певала Аудабе Бабагап ; превео Техран Халиловић . – Год. 33, бр. 126–127 (2006), стр. 22–23.

* Текст лат . – Надређ. ств. насл.: 43. београдски међународни сусрет писаца 27. септембар – 4. октобар 2006.

БАБИН, РАДОМИР

15. Роман метафора (Бошко Крстић: Водолија, *Каирос*, Сремски Карловци, 2000) / Радомир Бабин . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 85–87.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Трагом суботичких сенки.

БАБИЋ, САВА

16. Лаза Лазић, песник (I) / Сава Бабић . – Год. 32, бр. 122–123 (2005), стр. 14–37.

17. Лаза Лазић, песник (II) / Сава Бабић . – Год. 33, бр. 124–125 (2006), стр. 36–59.

18. Драмски писац или романсијер, свеједно / Сава Бабић . – Год. 33, бр. 126–127 (2006), стр. 44–51.

19. Вељко Петровић и његови преводи с мађарског језика / Сава Бабић . – Год. 35, бр. 134–135 (2008), стр. 33–58.

* *Вељкови дани*, Сомбор, 11. октобар 2008 . – Библиографске референце уз текст.

20. Са пучине / Сава Бабић . – Год. 37, бр. 142–143 (2010), стр. 7–49.

21. Двадесетим веком јашу коње упоредо – Ш. Марай и Б. Хамваш / Сава Бабић . – Год. 38, бр. 144–147 (2011), стр. 41–56.

22. Са пучине / Сава Бабић . – Год. 39, бр. 148–149 (2012), стр. 54–93.

БАРТОК, БЕЛА

23. Будимпештанско предавање / Бела Барток ; превео с мађарског Сава Бабић . – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 97–108.

БАТУРАН, АНТОНИЈЕ

24. Без наслова / Антоније Батуран . – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 8.

* Зајед. ств. насл.: Лирски квартет из дијаспоре.

25. Гусле / Антоније Батуран . – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 7–8.

* Зајед. ств. насл.: Лирски квартет из дијаспоре.

26. Дисидентска песма / Антоније Батуран . – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 7.

* Зајед. ств. насл.: Лирски квартет из дијаспоре.

27. Урвеник / Антоније Батуран . – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 7.

* Зајед. ств. насл.: Лирски квартет из дијаспоре.

БАТУРАН, РАДОМИР

28. Дамарице зла / Радомир Батуран . – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 10–11.

* Зајед. ств. насл.: Лирски квартет из дијаспоре.

29. Јури хонда / Радомир Батуран . – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 11–13.

* Зајед. ств. насл.: Лирски квартет из дијаспоре.

30. Кућо моја оронула / Радомир Батуран . – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 11.

* Зајед. ств. насл.: Лирски квартал из дијаспоре.

БЕКИЋ, ТОМИСЛАВ

31. Ми и Томас Ман : осврт на рецепцију његовог дела код нас / Томислав Бекић . – Год. 32, бр. 122–123 (2005), стр. 67–79.

*Текст лат . – Овај текст је скраћена верзија предавања одржаног 25. октобра у Гете–Институту у Београду поводом 150-годишњице рођења и 50-годишњице смрти Томаса Мана . – Библиографске референце уз текст.

32. Писма Милана Ђурчина Васи Стајићу / Томислав Бекић . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 73–79.

* Библиографске референце уз текст.

БЕЛЕСЛИЈИН, ДРАГАНА

33. Who's that writin? / Драгана Белеслијин . – Год. 36, бр. 138–139 (2009), стр. 123–128.

* Приказ књиге: Драшко Ређеп: Српски север, Београд, 2009.

34. Лексикон учења о самоубиству / Драгана Белеслијин . – Год. 37, бр. 142–143 (2010), стр. 131–135.

* Приказ књиге: Данило Кабић: Читање Достојевског – самоубиство, Нови Сад, 2009.

БЕЛИ МАРКОВИЋ, РАДОВАН

35. Жалостно јесење : Приказање у пет (не)дејствија / Радован Бели Марковић . – Год. 38, бр. 144–147 (2011), стр. 7–14.

* Садржај: Еклер-депеша, Белог орла крилата сенка, Премда сам више очекивао, Док је гроф Дули пушио без речи, Пред огледалом.

БЕНЦЕ, ЕРИКА

36. Историјска позадина аутобиографије : О роману *Модификације* Јаноша Херцега поводом стогодишњице рођења (1909–2009) / Ерика Бенце . – Год. 36, бр. 138–139 (2009), стр. 42–47.

* Текст лат.

БЕРБЕР, СТОЈАН

37. Лазар Секулић у Овчем пољу / Стојан Бербер . – Год. 32, бр. 122–123 (2005), стр. 38–44.

* Из романа *Зебња*.

38. О Мирослављевом Таси Харачлији / Стојан Бербер . – Год. 33, бр. 126–127 (2006), стр. 77–83.

* Надређ. ств. насл.: Златни век Мирослава Јосифа Вишњића.

39. Сомборски записи (одломак) : Веља Суботић, Вера и Бошко Вребалов, Чаршијска прича, спортске игре, *Домети*, ДКВ, Енциклопедија Војводине, *Сомборске новине*, Докторска дисертација, Хируршки блок, Лаза Костић / Стојан Бербер . – Год. 35, бр. 132–133 (2008), стр. 67–92.

* Библиографске референце уз текст.

40. Сомборски записи / Стојан Бербер . – Год. 38, бр. 144–147 (2011), стр. 89–107.

* Из већег рукописа *Сомборски записи* . – Библиографске референце уз текст.

41. Биста / Стојан Бербер . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 34–35.

* Зајед. ств. насл.: Песме Коњовићу . – Белешка о аутору на крају броја.

42. Лаза Костић и песма *Santa Maria Della Salute* / Стојан Бербер . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 197–198.

* Уводно слово на манифестацији *Дан Лазе Костића* у Сомбору.

43. Осенчавање пријатеља / Стојан Бербер . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 113–116.

* Беседа на промоцији у Сомбору, 26. марта 2013.

44. Добрица Ћосић у Сомбору (одломак из рукописа мемоарске прозе) / Стојан Бербер . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. [105]–117.

БИКИЦКИ, МИЛАНА

45. Моја сећања на песника Борислава Милића / Милана Бикицки . – Год. 33, бр. 124–125 (2006), стр. 80–85.

БОГНАР, ЗОРАН

46. Васко Попа и његови орфејски наследници / Зоран Богнар . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 129–130.

* Текст лат . – Реч на уручењу награде Васко Попа, 30. јун 2014, Вршац.

БОГОЈЕВИЋ, ДЕЈАН

47. Бакарни знак / Дејан Богојевић . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 19.

* Зајед. ств. насл.: Бакарни знак.

48. Иза угла / Дејан Богојевић . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 20.

* Зајед. ств. насл.: Бакарни знак.

49. Лого ненаписане приче / Дејан Богојевић . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 19–20.

* Зајед. ств. насл.: Бакарни знак.

50. Прича пронађеног медаљона / Дејан Богојевић . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 18–19.

* Зајед. ств. насл.: Бакарни знак.

51. Просечени вртлог маштовске / Дејан Богојевић . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 41.

* Зајед. ств. насл.: Песме Коњовићу . – Белешка о аутору на крају броја.

БРАНКОВ, ЋЕРЋ

52. Ловочувар / Ћерђ Бранков . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 10–17.

БРКОВИЋ, МИРЈАНА

53. Топла, блага светлост љубави / Мирјана Брковић . – Год. 31, бр. 118–119 (2004), стр. 71–74.

* Приказ књиге: Милана Бикицки: Живот и стваралаштво Јована Бикичког, Нови Сад, 2003.

54. Приповетке Павла Марковића Адамова / Мирјана Брковић . – Год. 33, бр. 124–125 (2006), стр. 119–124.

* Приказ књиге: Павле Марковић Адамов: Приповетке, писма, Нови Сад, 2005.

БРКОВИЋ, СВЕТИСЛАВ

55. Епосни дух / Светислав Н. Брковић . – Год. 32, бр. 120–121 (2005), стр. 38.

* Зајед. ств. насл.: Зона : сладак укус баналности.

56. Зона / Светислав Н. Брковић . – Год. 32, бр. 120–121 (2005), стр. 36.

* Зајед. ств. насл.: Зона : сладак укус баналности.

57. Мука мука / Светислав Н. Брковић . – Год. 32, бр. 120–121 (2005), стр. 38.

* Зајед. ств. насл.: Зона : сладак укус баналности.

58. Око чесме – дан послуже / Светислав Н. Брковић . – Год. 32, бр. 120–121 (2005), стр. 39.

* Зајед. ств. насл.: Зона : сладак укус баналности.

59. Пикарке / Светислав Н. Брковић . – Год. 32, бр. 120–121 (2005), стр. 36.

- *Зајед. ств. насл.: Зона : сладак укус баналности.
60. Поклон / Светислав Н. Брковић . – Год. 32, бр. 120–121 (2005), стр. 37.
- *Зајед. ств. насл.: Зона : сладак укус баналности.
61. Примицање сврдла / Светислав Н. Брковић . – Год. 32, бр. 120–121 (2005), стр. 37.
- *Зајед. ств. насл.: Зона : сладак укус баналности.
62. Сјеверни свијет / творчев лед/ Светислав Н. Брковић . – Год. 32, бр. 120–121 (2005), стр. 39.
- *Зајед. ств. насл.: Зона : сладак укус баналности.
63. Хљеб и бресква / Светислав Н. Брковић . – Год. 32, бр. 120–121 (2005), стр. 38–39.
- *Зајед. ств. насл.: Зона : сладак укус баналности.
64. Цигани из Омољице / Светислав Н. Брковић . – Год. 32, бр. 120–121 (2005), стр. 37.
- *Зајед. ств. насл.: Зона : сладак укус баналности.
65. / Ноћ до јутра / Светислав Н. Брковић . – Год. 32, бр. 120–121 (2005), стр. 39–40.
- *Зајед. ств. насл.: Зона : сладак укус баналности.
66. Арлекин / Светислав Н. Брковић . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 8.
- * Зајед. ств. насл.: Призори.
67. Дан / Светислав Н. Брковић . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 9.
- * Зајед. ств. насл.: Призори.
68. Зорац / Светислав Н. Брковић . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 7.
- * Зајед. ств. насл.: Призори.
69. Крет / Светислав Н. Брковић . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 8.
- * Зајед. ств. насл.: Призори.
70. Лавеж / Светислав Н. Брковић . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 7.
- * Зајед. ств. насл.: Призори.
71. Настаном / Светислав Н. Брковић . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 9.
- * Зајед. ств. насл.: Призори.
72. Он-игра / Светислав Н. Брковић . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 9.
- * Зајед. ств. насл.: Призори.
73. Он-игра / Светислав Н. Брковић . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 9.
- * Зајед. ств. насл.: Призори.
74. Он-игра / Светислав Н. Брковић . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 9.
- * Зајед. ств. насл.: Призори.
75. Стид / Светислав Н. Брковић . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 8.
- * Зајед. ств. насл.: Призори.
76. Цвркну–цвркут / Светислав Н. Брковић . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 7.
- * Зајед. ств. насл.: Призори.
- БРУЈИЋ, ЂОРЂЕ**
77. Материја сна / Ђорђе Брујић . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 36.
- * Зајед. ств. насл.: Материја сна . – Белешка о писцу.
78. Повратак након прве похаре / Ђорђе Брујић . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 36–37.
- * Зајед. ств. насл.: Материја сна . – Белешка о писцу.

79. Ријеч и ја / Ђорђе Брујић . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 38.

* Зајед. ств. насл.: Материја сна . – Белешка о писцу.

80. Сасвим обична улица / Ђорђе Брујић . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 37–38.

* Зајед. ств. насл.: Материја сна . – Белешка о писцу.

81. Улица за самоћу / Ђорђе Брујић . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 35–36.

* Зајед. ств. насл.: Материја сна . – Белешка о писцу.

БУКАЈ, ХОРХЕ

82. Љубав је слепа и лудост је увек прати / Хорхе Букај ; превела с шпанског Александра Коларић . – Год. 37, бр. 142–143 (2010), стр. 78–79.

* Белешка о аутору преводиоца.

83. Желим / Хорхе Букај ; препев са шпанског Александра Коларић . – Год. 39, бр. 148–149 (2012), стр. 94.

* Зајед. ств. насл.: Желим.

84. Желим да научим / Хорхе Букај ; препев са шпанског Александра Коларић . – Год. 39, бр. 148–149 (2012), стр. 95.

* Зајед. ств. насл.: Желим.

БУЛГАКОВ, МИХАИЛ

85. Будуће перспективе (Цртице) / Михаил Булгаков ; превео с руског Милан Чолић . – Год. 35, бр. 134–135 (2008), стр. 7–9.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Фељтони . – Грозниј, Грозни, 13. (26) новембар 1919.

86. Навика / Михаил Булгаков ; превео с руског Милан Чолић . – Год. 35, бр. 134–135 (2008), стр. 13–14.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Фељтони . – Кавкаске новине, Владикавказ, март, 1920.

87. Омајерхолдовани Оњегин / Михаил Булгаков ; превео с руског Милан Чолић . – Год. 35, бр. 134–135 (2008), стр. 15–17.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Фељтони . – Красниј перец, Москва, 3. фебруар 1923.

88. Трговинска ренесанса (Москва почетком 1922. године) / Михаил Булгаков ; превео с руског Милан Чолић . – Год. 35, бр. 134–135 (2008), стр. 17–20.

* Зајед. ств. насл.: Фељтони . – Москва, Москва, 14. јануар 1922.

89. У кафани (Цртице) / Михаил Булгаков ; превео с руског Милан Чолић . – Год. 35, бр. 134–135 (2008), стр. 10–13.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Фељтони . – Кавкаске новине, Владикавказ, 18. јануар 1920, бр. 5.

90. Успомена / Михаил Булгаков ; превео с руског Милан Чолић . – Год. 35, бр. 134–135 (2008), стр. 20–24.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Фељтони . – Железнодорожњик, Москва, 1924, бр. 1–2.

ВАРГА, СИЛВИЈА

91. Вртлог дубина / Силвија Варга . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 67.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Две песме.

92. Мантра / Силвија Варга . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 67–68.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Две песме.

ВАСИЋ, ЗЛАТКО

93. Дотичем ствари / Златко Васић . – Год. 33, бр. 124–125 (2006), стр. 33–34.

* Зајед. ств. насл.: Партија шаха.

94. Мале ствари / Златко Васић . – Год. 33, бр. 124–125 (2006), стр. 32–33.

* Зајед. ств. насл.: Партија шаха.

95. Партија шаха / Златко Васић . – Год. 33, бр. 124–125 (2006), стр. 34–35.

* Зајед. ств. насл.: Партија шаха.

ВАСИЋ, РАСТКО

96. Das war der schoenste tag in seinem leben / Растко Васић . – Год. 31, бр. 118–119 (2004), стр. 14–19.

* Текст лат.

97. Ђепфелд код Дорослова / Растко Васић . – Год. 36, бр. 136–137 (2009), стр. 161–163.

* Приказ књиге: Душанка Трајковић : Ђепфелд – некропола старијег гвозденог доба код Дорослова, Сомбор, 2007.

ВАСИЋ-КАНАЧКИ, МАРИЈА

98. Минимализам слуха / Марија Васић-Каначки . – Год. 38, бр. 144–147 (2011), стр. 87.

* Зајед. ств. насл.: Три песме.

99. Увек / Марија Васић-Каначки . – Год. 38, бр. 144–147 (2011), стр. 87.

* Зајед. ств. насл.: Три песме.

100. Утонуће / Марија Васић-Каначки. – Год. 38, бр. 144–147 (2011), стр. 87–88.

* Зајед. ств. насл.: Три песме.

ВЛАЈЧИЋ, МИЛАН

101. Кишова родна кућа / Милан Влајчић . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 92–93.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Трагом суботичких сенки.

ВОЈВОДИЋ, МОМИР

102. Ноћ на Косову / Момир Војводић . – Год. 33, бр. 126–127 (2006), стр. 25–26.

* Текст лат . – Надређ. ств. насл.: 43. београдски међународни сусрет писаца 27. септембар – 4. октобар 2006.

ВРАНЕШ, БРАНКО

103. Концерт / Бранко Вранеш . – Год. 31, бр. 118–119 (2004), стр. 51.

* Зајед. ств. насл.: Концерт.

104. Људско / Бранко Вранеш . – Год. 31, бр. 118–119 (2004), стр. 52.

* Зајед. ств. насл.: Концерт.

105. Прозор / Бранко Вранеш . – Год. 31, бр. 118–119 (2004), стр. 51.

* Зајед. ств. насл.: Концерт.

ВУЈАЧИЋ, ИЛИЈА

106. Сведочења из прве руке / Илија Вујачић . – Год. 37, бр. 140–141 (2010), стр. 118–121.

* Зајед. ств. насл.: Ратна проза и сведочанство : Поводом новог издања књиге савременог српског писца Мирослава Јосића Вишњића *Ратна пошта и коментари* (Службени гласник, Београд, 2009), на десето-годишњицу бомбардовања, у књижари издавача 11. марта 2010. године говорили су М. Пантић, М. Рогановић, И. Вујачић и аутор . – Садржи и: реч Мирослава Јосића Вишњића.

ВУЈКОВ, ДАНИЦА

107. Стваралаштвом против заборава / Даница Вујков . – Год. 37, бр. 140–141 (2010), стр. 142–146.

* Приказ књиге: Мићо Цвијетић: У лепој домовини Лужичких Срба, Београд, 2009.

108. Узалудни послови (овога) света / Даница Вујков . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. [199]–201.

* Приказ књиге: Мићо Цвијетић: Узалудни послови, Смедерево, 2012.

ВУЧИНИЋ, ДАРИНКА

109. Нав / Даринка Вучинић . – Год. 33, бр. 126–127 (2006), стр. 26–27.

* Текст лат . – Надређ. ств. насл.: 43. београдски међународни сусрет писаца 27. септембар – 4. октобар 2006.

ВУЧИЋ, ЗОРАН

110. Плач песника над судбином света / Зоран Вучић . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 142–143.

* Приказ књиге: Раша Перић: Јаук васељене, Сремски Карловци, 2012 . – Белешка о аутору на крају броја.

ВУЧКОВИЋ, СИНИША

111. Нико се не враћа онакав какав је био (Одломак из романа) / Синиша Вучковић . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 65–74.

*Текст лат . – Белешка о аутору на крају броја.

ГАЗИ АТ-ТАДМОРИ, МОХАМЕД

112. Веома кратке приче / Мохамед Гази ат-Тадмори ; превео с арапског Мирослав Б. Митровић . – Год. 36, бр. 136–137 (2009), стр. 47–49.

* Садржај: Питања таме расу-та по снопу светлости, Сенка, Сан, Заблуда, Парк, Спавање, Серијал, Прозор, Збуњен, Слика . – Белешка о писцу и делу.

ГАЈИЋ, ДРАГОЉУБ

113. Успешно трагање за новим темама / Драгољуб Д. Гајић . –

Год. 31, бр. 118–119 (2004), стр. 90–92.

* Приказ књиге: Радмила Гикић-Петровић: У потрази за главним јунаком, Нови Сад, 2003.

114. Необично приповедање о необичном / Драгољуб Д. Гајић . – Год. 32, бр. 122–123 (2005), стр. 117–120.

* Приказ књиге: Драгомир Дујмов: Згужвано доба, Будимпешта, 2001.

115. Описи природе у лепој Јелени / Драгољуб Д. Гајић . – Год. 33, бр. 126–127 (2006), стр. 71– 77.

* Надређ. ств. насл.: Златни век Мирослава Јосића Вишњића.

116. Дело са значајем и значењем / Драгољуб Д. Гајић . – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 148–150.

* Приказ књиге: Василије Радикић: Дело и значење, Београд, 2006.

117. Вредна књига из наше прошлости / Драгољуб Д. Гајић . – Год. 35, бр. 134–135 (2008), стр. 153–155.

* Приказ књига: 1. Радмила Гикић Петровић: Дневник Анке Обреновић, Нови Сад, 2007. 2. Радмила Гикић Петровић: Ликови у дневнику Анке Обреновић, Нови Сад, 2007.

118. Глагољања зовомог Радована наречена Бели и к томе (од рођења) Марковић / Драгољуб Гајић . – Год. 38, бр. 144–147 (2011), стр. 31–36.

119. Размишљања о живима и о мртвима / Драгољуб Д. Гајић . – Год. 39, бр. 148–149 (2012), стр. 115–118.

* Приказ књиге: Маринко Арсић Ивков: Водич за онај свет, Београд, Нови Сад, 2011.

ГАТАЈАНЦУ, ПАВЕЛ

120. Америка / Павел Гатајанцу ; превод с румунског мр Михаела Лазовић . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 69.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
 Путујући ка Вршцу.

121. Балада / Павел Гатајанцу ; превод с румунског мр Михаела Лазовић . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 68.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
 Путујући ка Вршцу.

122. Јоан Флора и Никита / Павел Гатајанцу ; превод с румунског мр Михаела Лазовић . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. [67]–68.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
 Путујући ка Вршцу.

123. Путујући ка Вршцу / Павел Гатајанцу ; превод с румунског мр Михаела Лазовић . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 69.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
 Путујући ка Вршцу.

124. Резанци с маком / Павел Гатајанцу ; превод с румунског мр Михаела Лазовић . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. [67].

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
 Путујући ка Вршцу.

ГЛОБУС, АДАМ

125. Ојађен дом / Адам Глобус ; са белоруског превео Зоран Ђерић . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. [116]–119.

* Белешка о аутору.

ГОРДИЋ, СЛАВКО

126. О Милице Стојадиновић Српкињи / Славко Гордић . – Год. 38, бр. 144–147 (2011), стр. 22–25.

ГРДИНИЋ, НИКОЛА

127. Омладина и остарина /

Никола Грдинић . – Год. 35, бр. 132–133(2008), стр. 117–121.

* Библиографске референце уз текст . – Текст је ауторизовани транскрипт са представљања ме-моара др Николе–Нике Максимовића (1840–1907) *Гружани*, 2. књиге у едицији *Дометове библиотеке Сомборска баштина*, у Великој сали некадашње Жупаније у Сомбору, 8. јуна 2007.

128. Књижевни тезаурус (О енциклопедијским обрада-ма српских писаца Вељка Петровића) / Никола Грдинић . – Год. 37, бр. 140–141 (2010), стр. 38–49.

* *Вељкови дани*, Сомбор, 16. децембар 2009 . – Библиографске референце уз текст.

129. Проблем књижевноисториј-ске карактеризације дела Вељка Петровића / Никола Грдинић . – Год. 39, бр. 148–149 (2012), стр. 40–46.

* Библиографске референце уз текст.

ГУРЕВИЧ, АРОН

130. Зашто нисам византолог? / Арон Гуревич ; превео са енглеског Михаел Антоловић . – Год. 38, бр. 144–147 (2011), стр. 111–127.

* Белешка о писцу преводиоца.

ДАНОЈЛИЋ, МИЛУТИН

131. Плодови правремена / Милутин Лујо Данојлић . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 155–157.

* Приказ књиге: Петар Жарков: У поткровљу стиха, Београд, 2006.

132. Писмо маестру Коњовићу / Милутин Данојлић . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 34.

* Зајед. ств. насл.: Песме Коњовићу . – Белешка о аутору на крају броја.

ДЕЈАНОВ, БЕРИСЛАВ

133. Кртог / Берислав Дејанов . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 69–72.

ДЕСПОТОВИЋ, МИЛИЈАН

134. Омаж планети земљи / Милијан Деспотовић . – Год. 37, бр. 140–141 (2010), стр. 147–149.

* Текст лат . – Приказ књиге: Јевгениј Анатољевић Вјазанцев: Рођена звезда, Крагујевац, 2008 . – Библиографске референце уз текст.

ДИНЕСКУ, МИРЧЕ

135. 2482KM : илити Виртуелна Република ДУНАВ / Мирче Динеску и Геза Сеч ; превео с мађарског Сава Бабић . – Год. 35, бр. 134–135 (2008), стр. 95–101.

136. *ДЕЈАН Медаковић* Радивоју Стоканову . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 7–12.

* Садржи и: Реч Радивоја Стоканова по пријему награде *Дејан Медаковић* . – Белешка о аутору на крају броја.

ДИМИЋ, ЖЕЉКО

137. Маестро Коњовић у Карловцима снује / Жељко Димовић . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 40.

* Зајед. ств. насл.: Песме Коњовићу . – Белешка о аутору на крају броја.

ДОБНИК, ИВАН

138. Друга обала / Иван Добник ; превео с словеначког Душан Стојковић . – Год. 39, бр. 148–149 (2012), стр. 49–53.

* Белешка о аутору.

ДУГАЛИЋ, ЉИЉАНА

139. Ослушкивање дисања ума

: Ехо књиге Шум лишћа Лазе Лазића, доживљена као драгуљ наше књижевности / Љиљана Дугалић . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 20–22.

ДУДАШ, АНА

140. Живот иза жица / Ана Дудаш . – Год. 35, бр. 134–135 (2008), стр. 90–91.

* Текст лат. – Зајед. ств. насл.: Живот иза жица.

141. Молитва за (не)човека / Ана Дудаш . – Год. 35, бр. 134–135 (2008), стр. 89.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Живот иза жица.

142. Птица на бронзаној руци / Ана Дудаш . – Год. 35, бр. 134–135 (2008), стр. 90.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Живот иза жица.

ДУЈМОВ, ДРАГОМИР

143. Прича о кругу, жељи и речи / Драгомир Дујмов . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 36–41.

ДУРАНЦИ, БЕЛА

144. Зашто писци, а мање историчари уметности / Бела Дуранци . – Год. 35, бр. 132–133 (2008), стр. 96–102.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Милан Коњовић данас : Саопштења са представљања зборника разговора Милан Коњовић данас (Галерија *Милан Коњовић*, Сомбор 2007) у великој сали Жупаније у Сомбору, 28. јануара 2008, о стодесетогодишњици рођења сликара.

ДУРЈАН, ЛУДВИГ

145. Пет песама / Лудвиг Дурјан ; превео с руског Лука Хајдуковић . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 54–56.

* Текст лат . – Белешка о писцу.

ДУШАНИЋ, НАДА

146. Између прошлости и садашњости / Нада Душанић . – Год. 33, бр. 124–125 (2006), стр. 21–31.

* Текст лат . – Из романа *Кућа са друге стране*.

147. У духу овог града / Нада Душанић . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 75–76.

* Текст лат . – Белешка о аутору на крају броја.

148. Шта мушкарци желе (По Џулијану Барнсу са одјеком на Стевана Сремца) / Нада Душанић . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 77–88.

* Текст лат . – Белешка о аутору на крају броја.

ЂЕРИЋ, ЗОРАН

149. Конкретност бубри до апсурдних размера / Зоран Ђерић . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. [171]–176.

* In меморијам: Славомир Мрожек (1930–2013).

150. Ново песничко сведочанство / Зоран Ђерић . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 137–140.

* Приказ књиге: Јован Зивлак: Они су ушли у дом наш, Крагујевац, 2012.

ЂИДИЋ, ЉУБИША

151. *Берба светлости* Раше Перића / Љубиша Ђидић . – Год. 35, бр. 134–135 (2008), стр. 156–159.

* Раша Перић: *Берба светлости*, изабране песме, Мало Црниће, 2008.

152. Погрешна посета Милану Коњовићу / Љубиша Ђидић . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 32.

* Зајед. ств. насл.: Песме Коњовићу . – Белешка о аутору на крају броја.

ЂИЛАС, ГОРДАНА

153. Дубоко у нашим срцима / Гордана Ђилас . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 43.

* Зајед. ств. насл.: Северни ветар.

154. Панонско море / Гордана Ђилас . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 45–46.

* Зајед. ств. насл.: Северни ветар.

155. Праг / Гордана Ђилас . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 45.

* Зајед. ств. насл.: Северни ветар.

156. Свет, врелина нашег маја / Гордана Ђилас . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 43–44.

* Зајед. ств. насл.: Северни ветар.

157. Север/нико / Гордана Ђилас . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 44.

* Зајед. ств. насл.: Северни ветар.

158. Северни ветар / Гордана Ђилас . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 42.

* Зајед. ств. насл.: Северни ветар.

159. Сећање на нас / Гордана Ђилас . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 47.

* Зајед. ств. насл.: Северни ветар.

160. Слике у оку / Гордана Ђилас . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 46–47.

* Зајед. ств. насл.: Северни ветар.

161. У туђем сну / Гордана Ђилас . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 46.

* Зајед. ств. насл.: Северни ветар.

ЂОГО, ЛИДИЈА

162. Забран / Лидија Ђого . – Год. 35, бр. 134–135 (2008), стр. 30–31.

* Зајед. ств. насл.: Четири песме.

163. Распут / Лидија Ђого . – Год.

35, бр. 134–135 (2008), стр. 30.

* Зајед. ств. насл.: Четири песме.

164. Танац / Лидија Ђого . – Год. 35, бр. 134–135 (2008), стр. 31–32.

* Зајед. ств. насл.: Четири песме.

165. Тужбаљка / Лидија Ђого . – Год. 35, бр. 134–135 (2008), стр. 32.

* Зајед. ств. насл.: Четири песме.

ЂОРЂЕВИЋ, ДЕЈАН

166. Није лако / Дејан Ђорђевић . – Год. 35, бр. 132–133 (2008), стр. 17.

* Текст лат. – Зајед. ств. насл.: Четири песме.

167. Песма од глагола филозофирати / Дејан Ђорђевић . – Год. 35, бр. 132–133 (2008), стр. 17–18.

* Текст лат. – Зајед. ств. насл.: Четири песме.

168. Сањајте, љубите, певајте / Дејан Ђорђевић . – Год. 35, бр. 132–133 (2008), стр. 17.

* Текст лат. – Зајед. ств. насл.: Четири песме.

169. Уживо са трга / Дејан Ђорђевић . – Год. 35, бр. 132–133 (2008), стр. 18.

* Текст лат. – Зајед. ств. насл.: Четири песме.

170. Жеља / Дејан Ђорђевић . – Год. 39, бр. 148–149 (2012), стр. 47–48.

* Зајед. ств. насл.: Живимо у комадима.

171. Живимо у комадима / Дејан Ђорђевић . – Год. 39, бр. 148–149 (2012), стр. 48.

* Зајед. ств. насл.: Живимо у комадима.

172. Културна дешавања / Дејан Ђорђевић . – Год. 39, бр. 148–149 (2012), стр. 47.

* Зајед. ств. насл.: Живимо у комадима.

173. Можда спава / Дејан Ђорђевић . – Год. 39, бр. 148–149 (2012), стр. 47.

* Зајед. ств. насл.: Живимо у комадима.

ЂОРЂЕВИЋ, ЧАСЛАВ

174. Нацрт за једну феноменологију земље у делима Вељка Петровића и Бошка Ивкова / Часлав Ђорђевић . – Год. 35, бр. 132–133 (2008), стр. 25–36.

* *Вељкови дани*, Сомбор, 14. октобар 2007.

ЂОРЂИЋ, СТОЈАН

175. Најновија новела и давнашњи кратки роман П. Угринова / Стојан Ђорђевић . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 131–146.

* Приказ књиге: Павле Угринов: Зелено месо, догађаји без сврхе, Нови Сад, 2006.

ЂУГА, МИХАЛ

176. Вучја тама / Михал Ђуга ; са словачког превео аутор . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 137–138.

* Текст лат. – Зајед. ств. насл.: Праштање . – Белешка о аутору.

177. Јабука / Михал Ђуга ; са словачког превео аутор . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 134.

* Текст лат. – Зајед. ств. насл.: Праштање . – Белешка о аутору.

178. Нада / Михал Ђуга ; са словачког превео аутор . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 135–136.

* Текст лат. – Зајед. ств. насл.: Праштање . – Белешка о аутору.

179. Пепео / Михал Ђуга ; са словачког превео аутор . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 136–137.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
Праштање . – Белешка о аутору.

180. Пламен / Михал Ђуга ; са
словачког превео аутор . – Год.
40, бр. 152–155 (2013), стр. 136.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
Праштање . – Белешка о аутору.

181. Праштање / Михал Ђуга ; са
словачког превео аутор . – Год.
40, бр. 152–155 (2013), стр. 137.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
Праштање . – Белешка о аутору.

ЕЛ-ХАТИБ, АРИФ

182. Јао! / Ариф Ел-Хатиб ; пре-
вео с арапског Мирослав Б.
Митровић . – Год. 35, бр. 132–133
(2008), стр. 52.

* Зајед. ств. насл.: Кратке приче
. – Белешка о писцу преводиоца.

183. Лопта / Ариф Ел-Хатиб ;
превео с арапског Мирослав Б.
Митровић . – Год. 35, бр. 132–133
(2008), стр. 50.

* Зајед. ств. насл.: Кратке приче
. – Белешка о писцу преводиоца.

184. Пећина / Ариф Ел-Хатиб ;
превео с арапског Мирослав Б.
Митровић . – Год. 35, бр. 132–133
(2008), стр. 52–53.

* Зајед. ств. насл.: Кратке приче
. – Белешка о писцу преводиоца.

185. Срце и тањир / Ариф Ел-Ха-
тиб ; превео с арапског Миро-
слав Б. Митровић . – Год. 35, бр.
132–133 (2008), стр. 51.

* Зајед. ств. насл.: Кратке приче
. – Белешка о писцу преводиоца.

ЕРДЕЉАНИН, АНЂЕЛКО

186. Добростојно писмо /
Анђелко Ердџанин . – Год. 40,
бр. 152–155 (2013), стр. 208–210.

* Приказ књиге: Јован Дунђин:
Припомене, Нови Сад, 2013.

ЖАРКОВ, ПЕТАР

187. Је ли је то глас / Петар Жар-
ков . – Год. 32, бр. 122–123 (2005),
стр. 65–66.

* Зајед. ств. насл.: У мекоти длана.

188. Кошавом умотан / Петар
Жарков . – Год. 32, бр. 122–123
(2005), стр. 66.

* Зајед. ств. насл.: У мекоти длана.

189. У мекоти длана / Петар Жар-
ков . – Год. 32, бр. 122–123 (2005),
стр. 65.

* Зајед. ств. насл.: У мекоти длана.

190. Дубина душе / Петар Жар-
ков . – Год. 35, бр. 132–133 (2008),
стр. 62.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
Песме.

191. И корак засветли / Петар
Жарков . – Год. 35, бр. 132–133
(2008), стр. 64–65.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
Песме.

192. Из овог у онај трен / Петар
Жарков . – Год. 35, бр. 132–133
(2008), стр. 64.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
Песме.

193. Поглед у нигде / Петар Жар-
ков . – Год. 35, бр. 132–133 (2008),
стр. 63.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
Песме.

194. Росом заборава / Петар
Жарков . – Год. 35, бр. 132–133
(2008), стр. 63–64.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
Песме.

195. Стаклени мехур / Петар
Жарков . – Год. 35, бр. 132–133
(2008), стр. 62–63.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
Песме.

196. Уз покрет руку / Петар Жарков . – Год. 35, бр. 132–133 (2008), стр. 65–66.

* Текст лат. – Зајед. ств. насл.: Песме.

197. Импровизован лајт–мотив / Жарков Петар . – Год. 37, бр. 142–143 (2010), стр. 82.

* Зајед. ств. насл.: Песме.

198. Јесен у прозору / Жарков Петар . – Год. 37, бр. 142–143 (2010), стр. 84–85.

* Зајед. ств. насл.: Песме.

199. Кад шкрипну сенка / Жарков Петар . – Год. 37, бр. 142–143 (2010), стр. 81.

* Зајед. ств. насл.: Песме.

200. Линеарна метафора / Жарков Петар . – Год. 37, бр. 142–143 (2010), стр. 82–83.

* Зајед. ств. насл.: Песме.

201. Манастирска тишина / Жарков Петар . – Год. 37, бр. 142–143 (2010), стр. 83.

* Зајед. ств. насл.: Песме.

202. На мостићу / Жарков Петар . – Год. 37, бр. 142–143 (2010), стр. 81–82.

* Зајед. ств. насл.: Песме.

203. Пробуђен из сна / Жарков Петар . – Год. 37, бр. 142–143 (2010), стр. 83–84.

* Зајед. ств. насл.: Песме.

204. Уснулом бездушношћу / Жарков Петар . – Год. 37, бр. 142–143 (2010), стр. 84.

* Зајед. ств. насл.: Песме.

205. Фосфоресцентна тачка / Жарков Петар . – Год. 37, бр. 142–143 (2010), стр. 85.

* Зајед. ств. насл.: Песме.

ЖЕЉИ, ФЕРЕНЦ

206. Анализа дискурса и наратива / Ференц Жељи и Владимир Јерковић . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 88–98.

* Текст лат.

ЗЕЛИЋ, ПАВЛЕ

207. Чувар светиње / Павле Зелић . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 59–66.

* Текст лат. – Белешка о аутору.

ЗУБАЦ, ПЕРО

208. Страшно лице водолије / Перо Зубац . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 82–84.

* Текст лат. – Зајед. ств. насл.: Трагом суботичких сенки.

ИВАНИЋ, ДУШАН

209. Случај Мите Поповића / Душан Иванић . – Год. 31, бр. 118–119 (2004), стр. 75–82.

* Приказ књиге: Мара Кнежевић: Књижевно дело Мите Поповића, Сомбор, 2002.

210. Љепотица и звијер на балкану/међу Србима / Душан Иванић . – Год. 37, бр. 140–141 (2010), стр. 50–57.

* Библиографске референце уз текст.

211. Ка поетици Лазе Костића / Душан Иванић . – Год. 37, бр. 142–143 (2010), стр. 68–77.

ИВКОВ, БОШКО

212. Давни дани / Бошко Ивков . – Год. 38, бр. 144–147 (2011), стр. 15–16.

* Зајед. ств. насл.: Давни дани.

213. О даљинама / Бошко Ивков . – Год. 38, бр. 144–147 (2011), стр. 16–17.

* Зајед. ств. насл.: Давни дани.

214. О конкретним песмама / Бошко Ивков . – Год. 38, бр. 144–147 (2011), стр. 18–19.

* Зајед. ств. насл.: Давни дани.

215. О фебруарској песми / Бошко Ивков . – Год. 38, бр. 144–147 (2011), стр. 19–21.

* Зајед. ств. насл.: Давни дани.

ИГИЋ, РАЈКО

216. Има ли наде да у далекој будућности будемо упамћени? / Рајко Игић . – Год. 35, бр. 134–135 (2008), стр. 102–105.

* Текст лат. – Библиографске референце уз текст . – Садржи и: *Сахрана грофа Оргаза*, Ел Греко.

ИГЊАТОВИЋ, СРБА

217. Исповест бившег народног јунака у трамвају / Срба Игњатовић . – Год. 33, бр. 126–127 (2006), стр. 28–29.

* Текст лат. – Надређ. ств. насл.: 43. београдски међународни сусрет писаца 27. септембар – 4. октобар 2006.

218. Певање о устанку / Срба Игњатовић . – Год. 35, бр. 132–133 (2008), стр. 154–155.

* Текст лат. – Приказ књиге: Душан Чоловић: Уздарја, Аранђеловац, 2008.

ИЛИЋ, МИКИЦА

219. Болесни сан / Микица Илић . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 55–58.

* Белешка о аутору.

ИЛИЋ, МИРОСЛАВ

220. Нови Сад и духовна сценографија / Мирослав Илић . – Год. 38, бр. 144–147 (2011), стр. 161–163.

* Приказ књиге: Драшко Ређеп: *Скела мирује*, Вршац, 2011.

ЈЕЛИЋ, ДОБРАШИН

221. Прегршт Јерменије и Србије / Добрашин Јелић . – Год. 38, бр. 144–147 (2011), стр. 174–177.

* Приказ књиге: Бабкен Симоњан, Нови Сад, 2010.

ЈЕРОТИЋ, ВЛАДЕТА

222. Стваралаштво и духовност / Владета Јеротић . – Год. 35, бр. 132–133(2008), стр. 137–140.

* Приказ књиге: Марија Мон-тесори: *Упијајући ум*, Београд, 2006.

223. Прелазимо ли дозвољену границу? / Владета Јеротић . – Год. 36, бр. 138–139 (2009), стр. 117–121.

224. Молитва и/или психотерапија / Владета Јеротић . – Год. 38, бр. 144–147 (2011), стр. 107–110.

ЈОСИШ ВИШЊИЋ,

МИРОСЛАВ

225. Прича о ђуприји на Мостонги / Мирослав Јосић Вишњић . – Год. 32, бр. 120–121 (2005), стр. 7–23.

226. Приче из трапа / Мирослав Јосић Вишњић . – Год. 33, бр. 124–125 (2006), стр. 10–20.

227. Слово са посветом анђелу / Мирослав Јосић Вишњић . – Год. 33, бр. 126–127 (2006), стр. 69–71.

* Надређ. ств. насл.: Златни век Мирослава Јосића Вишњића.

228. Савремена српска приповетка / Мирослав Јосић Вишњић . – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 62–64.

* *Вељкови дани*, Сомбор, 14. октобар 2007.

229. Две књиге, сомборске, а српске / Мирослав Јосић Вишњић . – Год. 35, бр. 132–133 (2008), стр. 122–124.

* Изговорено на промоцији књига *Сомборске нити Лазе Костића* Милана Степановића и *Војка на друму* Радована Поповића, у Римској дворани Библиотеке града Београда, 22. новембра 2007.

230. Место и време / Мирослав Јосић Вишњић . – Год. 36, бр. 136–137 (2009), стр. 7–18.

231. Бачке воде у Савиним рамовима / Мирослав Јосић Вишњић . – Год. 38, бр. 144–147 (2011), стр. 37–39.

* Слово у Препарандији, Сомбор, 29. 3. 2011, на отварању изложбе *Равничарске воде* Саве Стојкова.

232. Барон из шарага (петља тридесет и девета) / Мирослав Јосић Вишњић . – Год. 39, бр. 148–149 (2012), стр. 21–39.

* Одломак из романа.

233. In memoriam, фрагменти о Радивоју (*утвара* и други послови) / Мирослав Јосић Вишњић . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 21–27.

* Белешка о аутору на крају броја.

КАИЋ, КАТАЛИН

234. Сазревање урбане културе I : (наставиће се) / Каталин Каић . – Год. 33, бр. 126–127 (2006), стр. 89–107.

* Текст лат . – Библиографске референце уз текст.

235. Сазревање урбане културе II / Каталин Каић . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 104–130.

* Текст лат . – Библиографске референце уз текст.

КАРАЋЕВИЋ, ЉУБОМИР

236. Драматизација читалачког искуства / Љубомир Караћевић . – Год. 39, бр. 148–149 (2012), стр. 119–122.

* Приказ књиге: Франц Кафка / Александар Гаталица: Процес : драма у два чина, Вршац, 2011.

КАТАНИЋ, КСЕНИЈА

237. Поема о земљи и рашћу / Ксенија Катанић . – Год. 35, бр. 132–133 (2008), стр. 145–148.

* Текст лат . – Приказ књиге: Бошко Ивков: Земља и рашће 7 – Читанка Војводине: предели и призори, бића и догађања, Нови Сад, 2006. и књиге: Бошко Ивков: Замља и рашће 8 – Читанка Војводине: предели и призори, бића и догађања, Нови Сад, 2007.

КЕКАНОВИЋ, ДРАГО

238. Осјечка прича са 7 фуснота / Драго Кекановић . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 39–51.

* Текст лат . – Белешка о писцу.

КЕЦМАН, ДАВИД

239. Маестро / осам (Сени Милана Коњовића) / Давид Кецман Дако . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 38–39.

* Зајед. ств. насл.: Песме Коњовићу . – Давид Кецман Дако, *Хор сенки*, Алфаграф, Нови Сад–Петроварадин, 2010, стр. 63 . – Белешка о аутору на крају броја.

240. Чезњом одбрањен живот : уз 90-годишњицу рођења сликара и скулптора Павла Блесића / Давид Кецман Дако . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. [97]–103.

* Текст лат . – Садржи и: Ликовна критика о делу Павла Блесића, из архиве уметника.

КОВАРЖ, МИРОСЛАВ

241. Рат је почео у Винтергартену... / Мирослав Коварж ; превео с чешког Милан Чолић . – Год. 37, бр. 140–141 (2010), стр. 81–94.

* Текст лат . – Белешка о писцу.

КОВАЧ, ИВАН

242. Библиографија Домета 1994–2004 / Иван Ковач . – Год. 31, бр. 118–119 (2004), стр. 95–123.

* Библиографија Домета 1994–2004.

243. Именски регистар / Иван Ковач . – Год. 31, бр. 118–119 (2004), стр. 124–127.

* Надређ. ств. насл.: Библиографија Домета 1994–2004.

КОВАЧЕВИЋ, БОШКО

244. Рушење стереотипа / Душко Ковачевић . – Год. 37, бр. 140–141 (2010), стр. 126–127.

* Текст лат. – Приказ књиге: Клан и банда од једног члана, Крагујевац–Нови Сад, 2008.

КОВАЧИЋ, БОЖИДАР

245. Из успомена / Божидар Ковачић . – Год. 32, бр. 122–123, стр. 93–104.

* Белешка Р. С. [Радивој Стоканов]

КОПРИВИЦА, БОЖО

246. Лепота медузе (Бошко Крстић: Сагмајсторова истрага, Каирос, Сремски Карловци, 2011) / Божо Копривица . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 94–95.

* Текст лат. – Зајед. ств. насл.: Трагом суботичких сенки.

КОРАЋ, ВЕСНА

247. Изгубљена имена историје / Весна Кораћ . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 52.

* Зајед. ств. насл.: Ван Гогове ливаде . – Белешка о аутору на крају броја.

248. Немани / Весна Кораћ . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 53.

* Зајед. ств. насл.: Ван Гогове

ливаде . – Белешка о аутору на крају броја.

249. Тигрица / Весна Кораћ . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 54.

* Зајед. ств. насл.: Ван Гогове ливаде . – Белешка о аутору на крају броја.

250. Чаша апсинта / Весна Кораћ . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 51.

* Зајед. ств. насл.: Ван Гогове ливаде . – Белешка о аутору на крају броја.

КОРДИЋ, МИЛОШ

251. И друге жуте кише / Милош Кордић . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. [13].

* Зајед. ств. насл.: Сан у јабуци . – Белешка о писцу.

252. Разок смака / Милош Кордић . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 14.

* Зајед. ств. насл.: Сан у јабуци . – Белешка о писцу.

253. Сан у јабуци / Милош Кордић . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 14–15.

* Зајед. ств. насл.: Сан у јабуци . – Белешка о писцу.

254. Чисто / Милош Кордић . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. [13]–14.

* Зајед. ств. насл.: Сан у јабуци . – Белешка о писцу.

КОСАНОВИЋ, ЈЕЛЕНА

255. Прилог проучавања романескне форме (фрагменти из обимнијег рада) / Јелена Косановић . – Год. 36, бр. 138–139 (2009), стр. 129–146.

* Приказ књиге: Нада Душанић: Кућа са друге стране, Београд, 2007 . – Библиографске референце уз текст.

КОСТИЋ, ЛАЗА

256. Santa Maria della Salute / Лаза Костић ; препев на италијански Драган Мраовић . – Год. 32, бр. 120–121 (2005), стр. 24–27.

* Текст лат.

КРСТИЋ, БОШКО

257. Лебамасти / Бошко Крстић . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 77–79.

* Текст лат . – Из књиге *Суботиче сенке* . – Зајед. ств. насл.: Трагом суботичких сенки.

258. Стари зец / Бошко Крстић . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 80–81.

* Текст лат . – Из романа Каштел Берингер . – Зајед. ств. насл.: Трагом суботичких сенки.

259. Суботица–Печуј / Бошко Крстић . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 88–91.

* Текст лат . – Из књиге *Легенда о чуварима азура* . – Зајед. ств. насл.: Трагом суботичких сенки.

КУБУРИЋ, ЂОРЂЕ

260. Бошко Крстић између романа и есеја / Ђорђе Кубурић . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. [71]–76.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Трагом суботичких сенки.

КУНШТЕК-УЗЕЛЕЦ, ДАРИО

261. Југ / Дарио Кунштек Узелац . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 53–54.

* Зајед. ств. насл.: Кад ја пођох . – Белешка о писцу.

262. Кад ја пођох / Дарио Кунштек Узелац . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 54.

* Зајед. ств. насл.: Кад ја пођох . – Белешка о писцу.

263. Песма за Гојка В / Дарио Кунштек Узелац . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 53.

* Зајед. ств. насл.: Кад ја пођох . – Белешка о писцу.

264. КЊИЖЕВНОИСТОРИЈСКА

мисао италијанског барока / [Matteo Peregrini], [Sforca Pallavicinio], [Emanuele Teseuro] ; приредила и превела Мирка Зоговић . – Год. 32, бр. 122–123 (2005), стр. 47–64.

*Текст лат . – Библиографске референце уз текст.

ЛАЗИЋ, ЛАЗА

265. Адађо / Лаза Лазић . – Год. 31, бр. 118–119 (2004), стр. 8–10.

* Зајед. ств. насл.: Адађо.

266. Жене / Лаза Лазић . – Год. 31, бр. 118–119 (2004), стр. 12.

* Зајед. ств. насл.: Адађо.

267. Impetus / Лаза Лазић . – Год. 31, бр. 118–119 (2004), стр. 11–12.

* Зајед. ств. насл.: Адађо.

268. Канал / Лаза Лазић . – Год. 31, бр. 118–119 (2004), стр. 11.

* Зајед. ств. насл.: Адађо.

269. Ноћ на селу, сећање / Лаза Лазић . – Год. 31, бр. 118–119 (2004), стр. 8.

* Зајед. ств. насл.: Адађо.

270. Од ткива страха / Лаза Лазић . – Год. 31, бр. 118–119 (2004), стр. 10.

* Зајед. ств. насл.: Адађо.

271. Пријатељу мој... / Лаза Лазић . – Год. 31, бр. 118–119 (2004), стр. 13.

* Зајед. ств. насл.: Адађо.

272. Сонет / Лаза Лазић . – Год. 31, бр. 118–119 (2004), стр. 12–13.

* Зајед. ств. насл.: Адађо.

273. Чижња / Лаза Лазић . – Год. 31, бр. 118–119 (2004), стр. 7–8.

* Зајед. ств. насл.: Адађо.

274. Елијаху, чувар јеврејског гробља / Лаза Лазић . – Год. 33, бр. 126–127 (2006), стр. 31–43.

275. Био сам тамо : (Насумични одломци из књиге сећања) / Лаза Лазић . – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 18–46.

276. Био сам тамо (II) / Лаза Лазић . – Год. 35, бр. 134–135 (2008), стр. 69–88.

277. Понирање у светлост детиње душе / Лаза Лазић . – Год. 36, бр. 138–139 (2009), стр. 147–150.

* Приказ књиге: Видосава Раич: Брежуљак детињства, Сомбор, 2009.

278. Био сам тамо (III) / Лаза Лазић . – Год. 37, бр. 140–141 (2010), стр. 14–37.

279. Кристали / Лаза Лазић . – Год. 39, бр. 148–149 (2012), стр. 7–21.

ЛАЛОВИЋ, ИВАН

280. Детаљ из *Грмеча* / Иван Лаловић . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 52–53.

* Зајед. ств. насл.: Суша душе . – Белешка о писцу.

281. Одбрани вино / Иван Лаловић . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 52.

* Зајед. ств. насл.: Суша душе . – Белешка о писцу.

282. Снег / Иван Лаловић . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 53–54.

* Зајед. ств. насл.: Суша душе . – Белешка о писцу.

283. Суша душе / Иван Лаловић . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 53.

* Зајед. ств. насл.: Суша душе . – Белешка о писцу.

ЛАНГ, ИРМА

284. Ликовни прилози у Зборнику *Милан Коњовић данас* : Педнаест графика Милана Коњовића / Ирма Ланг . – Год. 35, бр. 132–133 (2008), стр. 104–106.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Милан Коњовић данас : Саопштења са представљања зборника разговора Милан Коњовић данас (Галерија *Милан Коњовић*, Сомбор 2007) у великој сали Жупаније у Сомбору, 28. јануара 2008, о стодесетогодишњици рођења сликара.

ЛЕБОВИЋ, ЂОРЂЕ

285. Живети је понекад високо / Ђорђе Лебовић . – Год. 33, бр. 126–127 (2006), стр. 7–11.

ЛУДОШКИ, НАТАЛИЈА

286. Један аутопоетички есеј Младена Лесковца / Наталија Лудошки . – Год. 36, бр. 138–139 (2009), стр. 35–41.

* Библиографске референце уз текст.

287. Памћење–залог опстанка / Наталија Лудошки . – Год. 37, бр. 140–141 (2010), стр. 123–125.

* Приказ књиге: Гроздана Олујић: Гласови у ветру, Београд, 2009.

ЛУКАЧ, РАЈКО

288. Реликвијар за вријеме будуће / Рајко Лукач . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 211–213.

* Приказ књиге: Ковиљка Тишма Јанковић: Писмо Тари, Нови Сад 2013.

ЛУКОВИЋ, ПРЕДРАГ

289. Мудрост реке / Предраг Бајо

Луковић . – Год. 33, бр. 126–127 (2006), стр. 29.

* Текст лат . – Надређ. ств. насл.: 43. београдски међународни сусрет писаца 27. септембар – 4. октобар 2006.

290. Ужарени пејзаж / Предраг Бајо Луковић . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 39.

* Зајед. ств. насл.: Песме Коњовићу . – Белешка о аутору на крају броја.

ЉУБИЧИЋ, ЧЕДОМИР

291. Мисао у алаској мрежи / Чедомир Љубичић . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 55–66.

* Белешка о аутору.

МАНДЕЉШТАМ, ОСИП

292. Бокал / Осип Мандељштам ; препев с руског Светислав Травица . – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 71.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Вороњешке свеске . – Белешка о аутору.

293. Рим / Осип Мандељштам ; препев с руског Светислав Травица . – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 70–71.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Вороњешке свеске . – Белешка о аутору.

294. ***[Борове шумице то је закон...] / Осип Мандељштам ; препев с руског Светислав Травица . – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 67–68.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Вороњешке свеске . – Белешка о аутору.

295. ***[Волим ледена дисања...] / Осип Мандељштам ; препев с руског Светислав Травица . – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 68–69.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Вороњешке свеске . – Белешка о аутору.

296. ***[Дан је стајао на пет глава...] / Осип Мандељштам ; препев с руског Светислав Травица . – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 65.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Вороњешке свеске . – Белешка о аутору.

297. ***[Као дар закаснили по свему...] / Осип Мандељштам ; препев с руског Светислав Травица . – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 68.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Вороњешке свеске . – Белешка о аутору.

298. ***[Мој штиглицу, горе ми је глава...] / Осип Мандељштам ; препев с руског Светислав Травица . – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 66–67.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Вороњешке свеске . – Белешка о аутору.

299. ***[На мене се усмериле крушка и срезма...] / Осип Мандељштам ; препев с руског Светислав Травица . – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 72.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Вороњешке свеске . – Белешка о аутору.

300. ***[Нећу као брашњави лептир у белом...] / Осип Мандељштам ; препев с руског Светислав Травица . – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 66.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Вороњешке свеске . – Белешка о аутору.

301. ***[Преко домова, преко шума...] / Осип Мандељштам

; препев с руског Светислав
Травица . – Год. 34, бр. 130–131
(2007), стр. 66.

* Зајед. ств. насл.: Вороњешке све-
ске . – Белешка о аутору.

302. ***[Састојци су света дра-
гоцености...] / Осип Манделџштам
; препев с руског Светислав
Травица . – Год. 34, бр. 130–131
(2007), стр. 68.

* Текст лат. – Зајед. ств. насл.:
Вороњешке свеске . – Белешка о
аутору.

303. ***[Тамо у гори ленчари
идол, сваког дана...] / Осип
Манделџштам ; препев с руског
Светислав Травица . – Год. 34, бр.
130–131 (2007), стр. 67.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
Вороњешке свеске . – Белешка о
аутору.

304. ***[Уснама приносим то
зеленило...] / Осип Манделџштам
; препев с руског Светислав
Травица . – Год. 34, бр. 130–131
(2007), стр. 71.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
Вороњешке свеске . – Белешка о
аутору.

305. ***[Чујем, чујем рани лед...] /
Осип Манделџштам ; препев с ру-
ског Светислав Травица . – Год.
34, бр. 130–131 (2007), стр. 69.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
Вороњешке свеске . – Белешка о
аутору.

МАНДИЋ, ЗОРАН

306. Језик као роман, роман као
језик / Зоран М. Мандић . – Год.
33, бр. 124–125 (2006), стр. 105–
106.

* Приказ књиге: Миро
Вуксановић: Семољ земља: аз-
бучни роман о 909 планинских
назива; Београд, 2005.

307. Вечни говорник (есеј о
негацији негације) / Зоран М.
Мандић . – Год. 34, бр. 128–129
(2007), стр. 57.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
Маска.

308. Вођа (есеј о изгубљеном) /
Зоран М. Мандић . – Год. 34, бр.
128–129 (2007), стр. 57–58.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
Маска.

309. Љубав (есеј о опстанку) /
Зоран М. Мандић . – Год. 34, бр.
128–129 (2007), стр. 58–59.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
Маска.

310. Мајка (есеј о подвалама) /
Зоран М. Мандић . – Год. 34, бр.
128–129 (2007), стр. 59.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
Маска.

311. Маска (есеј о вечности) /
Зоран М. Мандић . – Год. 34, бр.
128–129 (2007), стр. 58.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
Маска.

312. Нећкање (есеј о зверима) /
Зоран М. Мандић . – Год. 34, бр.
128–129 (2007), стр. 59.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
Маска.

313. Самоубиство (есеј о (иза)
зову) / Зоран М. Мандић . – Год.
34, бр. 128–129 (2007), стр. 58.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
Маска.

314. Сан (есеј о фантастичној
зоологији) / Зоран М. Мандић
. – Год. 34, бр. 128–129 (2007),
стр. 58.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
Маска.

315. Тачка (есеј о означитељки) / Зоран М. Мандић . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 57.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Маска.

316. Седам малих бисера / Зоран М. Мандић . – Год. 36, бр. 138–139 (2009), стр. 151–154.

* Зајед. ств. насл.: Ленкин прстен.

МАРАИ, ШАНДОР

317. Из дневника (мини–профил) / Шандор Марай ; превео с мађарског Сава Бабић . – Год. 36, бр. 138–139 (2009), стр. 29–34.

* Белешке о писцу преводиоца.

МАРИЋ, ПРВОСЛАВ

318. Амбиси поништеног човека / Првослав Марић . – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 126–128.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Немогућа транзиција : Четири виђења изложбе Андреја Тишме *Немогућа транзиција* (Нови Сад–Лондон–Београд), 2006.

МАТЕЈИЋ, МАТЕЈА

319. Буђење / Матеја Матејић . – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 9.

* Зајед. ств. насл.: Лирски квартал из дијаспоре.

320. Законик / Матеја Матејић . – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 10.

* Зајед. ств. насл.: Лирски квартал из дијаспоре.

321. Либертивил / Матеја Матејић . – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 8–9.

* Зајед. ств. насл.: Лирски квартал из дијаспоре.

МАТИЋ, ЗЛАТКО

322. Песништво и вера / Златко Матић . – Год. 33, бр. 124–125, стр. 125–128.

* Приказ књиге: Раша Перић: Небесница (Свети у српском песништву), Петровац на Млави, 2005.

МАХФУЗ, НАГИБ

323. Приче из нашег краја / Нагиб Махфуз . – Год. 33, бр. 126–127 (2006), стр. 54–67.

МАШИРЕВИЋ, НИКОЛА

324. Успомене и цртице (Наставиће се) / Никола Маширевић . – Год. 38, бр. 144–147 (2011), стр. 129–152.

* Садржи и текст Радивоја Стоканова *Успомене и цртице Николе Маширевића алиас Никца од Билића*.

325. Успомене и цртице II (Свршиће се) / Никола Маширевић . – Год. 39, бр. 148–149 (2012), стр. 97–115.

326. Успомене и цртице III / Никола Маширевић . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 93–103.

* Белешка о аутору на крају броја.

327. У одбрану песника Лазе Костића : Једна затурена и забораваљена полемика / Никола Маширевић – Никац од Билића, Живомир Младеновић, Никола Милутиновић, Радивој Стоканов . – Год. 35, бр. 134–135 (2008), стр. 107–[152].

МАШИЋ, СЛОБОДАН

328. Враћање достојанства животу / Слободан Машић . – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 129–130.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Немогућа транзиција : Четири виђења изложбе Андреја Тишме *Немогућа транзиција* (Нови Сад–Лондон–Београд), 2006.

МЕДАН, МАЈА

329. Проблем субјекта у пес-

ништву Јована Зивлака / Маја Медан . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. [99]–109.

* Библиографске референце уз текст.

МИЛАНОВИЋ, ДУШИЦА

330. Ветрогон / Душица Милановић Марика . – Год. 37, бр. 140–141 (2010), стр. 63–68.

МИЛЕНОВИЋ, МИОДРАГ

331. Супротице Вељка Петровића / Миодраг Миленовић . – Год. 37, бр. 142–143 (2010), стр. 113–118.

МИЛИНЧЕВИЋ, ВАСО

332. Сарадња Лазе Костића у *Младој Србадији* (1870–1872) / Васо Милинчевић . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 104–111.

* Белешка о аутору на крају броја.

МИЛУТИНОВИЋ, ТАЊА

333. Добра / Милутиновић Тања . – Год. 37, бр. 140–141 (2010), стр. 95–96.

МИЋУНОВИЋ, РАДОМИР

334. Носиоци стабала / Радомир Мићуновић . – Год. 33, бр. 126–127 (2006), стр. 27.

* Текст лат . – Надређ. ств. насл.: 43. београдски међународни сусрет писаца 27. септембар – 4. октобар 2006.

МИХАИЛОВИЋ, ДРАГОСЛАВ

335. Мика Џован његовог живота / Драгослав Михаиловић . – Год. 36, бр. 138–139 (2009), стр. 7–24.

МЛАЂЕНОВИЋ, МИЛИВОЈЕ

336. Шпијунирање публице : прилог теорији и пракси позоришне рецепције / Миливоје Млађеновић . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 177–182.

* Текст лат.

МРАОВИЋ, ДРАГАН

337. Свети Никола је надахнуо превод песме Santa Maria della Salute / Драган Мраовић . – Год. 32, бр. 120–121 (2005), стр. 27–29.

* Надређ. ств. насл.: Santa Maria della Salute.

МУЖИЈЕВИЋ, БОРИСЛАВ

338. Поново нађен смисао : (О изложби Драгана Стојкова у Галерији Културног центра Лаза Костић у Сомбору, септембра, 2004) / Борислав Мужичевић . – Год. 32, бр. 122–123 (2005), стр. 121–125.

* Садржи и слику: Драган Стојков: Слика из циклуса Вера Павладолска.

НАСТЕВСКИ, АНАСТАС

339. Како се презиваш ако ти је име Марија / Анастас Настевски . – Год. 35, бр. 134–135 (2008), стр. 93–94.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Три песме.

340. Кућа / Анастас Настевски . – Год. 35, бр. 134–135 (2008), стр. 93.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Три песме.

341. Неко ново сутра / Анастас Настевски . – Год. 35, бр. 134–135 (2008), стр. 92–93.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Три песме.

НЕДИЋ, МАРКО

342. Иновативност прозе Радована Белог Марковића / Марко Неђић . – Год. 38, бр. 144–147 (2011), стр. 26–30.

НЕНИН, МИЛИВОЈ

343. Радивој Стоканов и Лаза Костић / Миливој Ненин . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 13–19.

* Библиографске референце уз текст . – Белешка о аутору на крају броја.

344. Фрушка Гора у преписци Илариона Руварца / Миливој Ненин . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 112–121.

* Библиографске референце уз текст . – Белешка о аутору на крају броја.

НИКОЛИЋ, ДАНИЛО

345. Дани без Стевана (записи) / Данило Николић . – Год. 37, бр. 142–143 (2010), стр. 51–61.

346. Две дивокозе и једна срна / Данило Николић . – Год. 37, бр. 140–141 (2010), стр. 7–13.

НИШОВИЋ, РАЛЕ

347. Сећање на уметника / Рале Нишовић . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 38.

* Зајед. ств. насл.: Песме Коњовићу. – Белешка о аутору на крају броја.

НОВАКОВИЋ, ДУШКА

348. Свет без хипокризије, освете, чемера и јада / Душка Новаковић . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. [131]–136.

* Приказ књиге: Зоран Богнар: Инсомнија, беле ноћи, Београд, 2013 . – Изговорено на уручењу награде Васко Попа, 30. јуна 2014, Вршац.

ОБРАДОВИЋ, БИЉАНА

349. Енергија за источну звезду падалицу / Биљана Д. Обрадовић ; препев с енглеског Биљана Д. Обрадовић, Јасна Манујлов . – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 13–14.

* Зајед. ств. насл.: Лирски квартет из дијаспоре.

350. Сломљена / Биљана Д. Обрадовић ; препев с енглеског Биљана Д. Обрадовић, Јасна Манујлов . – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 13–14.

* Зајед. ств. насл.: Лирски квартет из дијаспоре.

351. Цез јатра / Биљана Д. Обрадовић ; препев с енглеског Биљана Д. Обрадовић, Јасна Манујлов . – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 13–14.

* Зајед. ств. насл.: Лирски квартет из дијаспоре.

ОГАР-МУСУЛИН, БРАНКА

352. Повратак Карпатима / Бранка Огар-Мусулин . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 55–58.

ОСИЕ ЕНЕКВЕ, ОНУОРА

353. Беба за поглавицу бајо / Онуора Осие Енекве ; превод Надежда Обрадовић . – Год. 35, бр. 132–133 (2008), стр. 54–61.

* Текст лат . – Белешка о писцу.

ОЖЕГОВИЋ, САША

354. Опрости / Саша Ожеговић . – Год. 33, бр. 124–125 (2006), стр. 78–79.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Две песме.

355. У осмеху или оси пируете / Саша Ожеговић . – Год. 33, бр. 124–125 (2006), стр. 79.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Две песме.

ПАВЛОВИЋ, РАНКО

356. Тај вршак игле који испуњава васиону / Ранко Павловић . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. [139]–169.

* Белешка о аутору . – Изводи из критика о дјелу Ранка Павловића . – Био-библиографија . – Селективна библиографија.

ПАВЛОВИЋ-БАРИЛИ,
МИЛЕНА

357. Италијанске песме / Милена Павловић Барили ; са италијанског превео Никола Бертолино ; приредила Биљана Остојић . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 30–31.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: На кутку белог облака.

358. Слика / Милена Павловић Барили ; с француског превео Никола Бертолино ; приредила Биљана Остојић . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 32.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: На кутку белог облака.

359. Сабласт / Милена Павловић Барили ; с француског превео Никола Бертолино ; приредила Биљана Остојић . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 32–33.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: На кутку белог облака.

360. Француске песме / Милена Павловић Барили ; с француског превео Никола Бертолино ; приредила Биљана Остојић . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 31–32.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: На кутку белог облака.

361. Шпанске песме / Милена Павловић Барили ; са шпанског превео Радивоје Константиновић ; приредила Биљана Остојић . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 33–34.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: На кутку белог облака.

ПАДЕЈСКИ, ДАНИЈЕЛА

362. Скица за витраж / Данијела Падејски . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 42.

* Зајед. ств. насл.: Песме Коњови-

ћу . – Белешка о аутору на крају броја.

ПАЈИН, ДУШАН

363. Књига за читаоце свих узраста / Душан Пајин . – Год. 37, бр. 140–141 (2010), стр. 133–141.

* Приказ књиге: Добро-слав Смиљанић: Искушења у невидљивом (изабране песме), Краљево, 2009 . – Белешка о писцу у фусноти.

364. У ковитлацу времена / Душан Пајин . – Год. 37, бр. 142–143 (2010), стр. 86–90.

ПАЈИН, ОЉА

365. Хаику / Оља Пајин . – Год. 36, бр. 136–137 (2009), стр. 45–46.

366. Тренуци / Оља Пајин . – Год. 37, бр. 142–143 (2010), стр. 50.

ПАЈИЋ, МИЛЕНКО

367. Нова, меленхолична биографија Милене Павловић Барили / Миленко Пајић . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 16–29.

* Белешка о писцу.

ПАНГАРИЋ, ЗЛАТКО

368. Перпетуум мобиле / Златко Пангарић . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 48–52.

* Текст лат.

ПАНИЋ, ВЛАДИМИР

369. Лаза Костић и изумителна верност кистите / Владимир Панић . – Год. 37, бр. 142–143 (2010), стр. 103–111.

ПАНКОВИЋ, ДУШАН

370. О књигољубљу Лазе Чурчића / Душан Панковић . – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 133–136.

* Приказ књиге: Лаза Чурчић: Исходи и стазе српских књига 18. века, Нови Сад, 2006.

ПАНТИЋ, МИХАЈЛО

371. Субјективна азбука света / Михајло Пантић . – Год. 37, бр. 140–141 (2010), стр. 113–115.

* Зајед. ств. насл.: Ратна проза и сведочанство : Поводом новог издања књиге савременог српског писца Мирослава Јосића Вишњића Ратна пошта и коментари (Службени гласник, Београд, 2009), на десетогодишњицу бомбардовања, у књижари издавача 11. марта 2010. године говорили су М. Пантић, М. Рогановић, И. Вујачић и аутор . – Садржи и: реч Мирослава Јосића Вишњића.

ПЕРИЋ, РАША

372. Бувљак / Раша Перић . – Год. 37, бр. 140–141 (2010), стр. 14–16.

373. Гозба у Стапару / Раша Перић . – Год. 33, бр. 126–127 (2006), стр. 52.

* Зајед. ств. насл.: Две посвете.

374. Млади пламен / Раша Перић . – Год. 33, бр. 126–127 (2006), стр. 53.

* Зајед. ств. насл.: Две посвете.

375. Коњовићеве купачице / Раша Перић . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 33.

* Зајед. ств. насл.: Песме Коњовићу . – Белешка о аутору на крају броја.

ПЕТРОВИЋ, ТИХОМИР

376. Трезвена књига / Тихомир Петровић . – Год. 33, бр. 126–127 (2006), стр. 124–126.

* Приказ књиге: Богдан Тодоров: Безвезна трилогија, Београд 2006.

377. Поетика женског писма / Тихомир Петровић . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 82–87.

378. Галерија педагошког факултета – боја на сомборској културној палети : У сусрет 200-годишњици од оснивања прве српске Препарандије / Тихомир Петровић . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 131–137.

* Белешка о аутору на крају броја.

ПЕШИЋ, МИЛОСАВ

379. Балкан се безгрешно секса / Милосав Славко Пешић . – Год. 36, бр. 136–137 (2009), стр. 149–154.

* Текст лат . – Приказ књиге: Лариса Инић: Секс & провинција, Суботица, 2008.

ПИСАРЕВ, ЋОРЂЕ

380. Мистерија звана протокол живота : Време које прождире ствари или У кревету мога гроба / Ћорђе Писарев . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 110–112.

* Текст лат.

ПОГАЊ, МАРГИТА

381. Јован Јург, писац прве апатинске монографије / Маргита Погањ . – Год. 32, бр. 120–121 (2005), стр. 108–110.

* Текст лат.

382. **ПОГРЕБ** дра Лазе Костића . – Год. 37, бр. 142–143 (2010), стр. 91–102.

ПОПИЋ, МИЛЕНКО

383. Памтиш ли / Миленко Попић . – Год. 33, бр. 126–127 (2006), стр. 29–30.

* Текст лат . – Надређ. ств. насл.: 43. београдски међународни сусрет писаца 27. септембар – 4. октобар 2006.

384. Заувек закључан атеље / Миленко Попић . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 47–49.

* Текст лат.

385. Коњовићев монолог / Миленко Попић . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 42–43.

* Зајед. ств. насл.: Песме Коњовићу . – Миленко Попић, Спон-танист, Шумадијске метафоре, Библиотека града Београда – Библиотека Деспот Стефан Лазаревић, Београд – Младеновац, 2008, стр. 11 . – Белешка о аутору на крају броја.

386. Песме Коњовићу : у поводу сто година стваралаштва Милана Коњовића / увео и приредио Миленко Попић . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 29–31.

* Белешка о аутору на крају броја.

ПОПНОВАКОВ, ДРАГОМИР

387. Бошко Петровић изблиза / Драгомир Попноваков . – Год. 31, бр. 118–119 (2004), стр. 38–50.

388. Поезија прогицања и меланхолије / Драгомир Попноваков . – Год. 32, бр. 122–123 (2005), стр. 105–108.

*Приказ књиге: Светислав Травица: Монолог, Београд, 2004.

389. Ђорђе Сударски Ред, писац хуморне гериле / Драгомир Попноваков . – Год. 32, бр. 120–121 (2005), стр. 124–128.

*Приказ књиге: Ђорђе Сударски Ред: Најгоре приче, Нови Сад, 2004.

390. Виљушка / Драгомир Попноваков . – Год. 33, бр. 124–125 (2006), стр. 8.

*Зајед. ств. насл.: После откуцаја.

391. Гробље / Драгомир Попноваков . – Год. 33, бр. 124–125 (2006), стр. 8–9.

*Зајед. ств. насл.: После откуцаја.

392. Молитва / Драгомир Попноваков . – Год. 33, бр. 124–125 (2006), стр. 9.

*Зајед. ств. насл.: После откуцаја.

393. Родно село / Драгомир Попноваков . – Год. 33, бр. 124–125 (2006), стр. 7–8.

*Зајед. ств. насл.: После откуцаја.

394. Тужна кућа / Драгомир Попноваков . – Год. 33, бр. 124–125 (2006), стр. 7.

*Зајед. ств. насл.: После откуцаја.

395. Упутство / Драгомир Попноваков . – Год. 33, бр. 124–125 (2006), стр. 9.

*Зајед. ств. насл.: После откуцаја.

396. Шеретска записивања / Драгомир Попноваков . – Год. 33, бр. 124–125 (2006), стр. 117–118.

* Приказ књиге: Иван телечки: Опет молска мудровања (приче), Нови Сад, 2004.

ПОПОВ, ЧЕДОМИР

397. Секс на Мартинику или: Милош Црњански на путевима и беспућима XX века / Чедомир Попов . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 39–45.

398. Кад су сомборци били гужани / Чедомир Попов . – Год. 35, бр. 132–133(2008), стр. 109–116.

*Библиографске референце уз текст . – Текст је ауторизовани транскрипт са представљања мемоара др Николе–Нике Максимовића (1840–1907) *Гужани*, 2. књиге у едицији *Дометове* библиотеке *Сомборска баштина*, у Великој сали некадашње Жупаније у Сомбору, 8. јуна 2007.

ПОПОВИЋ, ЗОРАН

399. Позоришне разлике / Зоран Р. Поповић . – Год. 32, бр. 120–121

(2005), стр. 69–80.

* Текст лат.

400. Држање за ваздух / Зоран Р. Поповић . – Год. 35, бр. 132–133 (2008), стр. 149–153.

* Текст. лат . – Приказ књиге: Славомир Мрожек: У ишчекивању (по драми Пешице) ; адаптација и режија: Владимир Лазић, Позориште *Зоран Радмиловић*, Зајечар.

401. Добро дошли у савремен свет : (свакодневно позориште) / Зоран Р. Поповић . – Год. 36, бр. 136–137 (2009), стр. 102–105.

* Текст лат.

402. Неговано позоришно воће : 42. БИТЕФ: Облак фрагмената / Зоран Р. Поповић . – Год. 36, бр. 136–137 (2009), стр. 91–101.

* Текст лат.

ПОПОВИЋ-БЈЕЛИЦА, ЉУБИЦА

403. Музе Лазе Костића / Љубица Поповић-Бјелица . – Год. 32, бр. 122–123 (2005), стр. 115–116.

* Текст лат . – Приказ књиге: Иван Настовић: Анима Лазе Костића или Ленка Дунђерска, Нови Сад, 2004.

404. Поводом Теслиног јубилеја / Љубица Поповић-Бјелица . – Год. 33, бр. 126–127 (2006), стр. 121–123.

* Приказ књиге: Божидар Ковачек: Никола Тесла и Матица српска, Нови Сад, 2006.

405. Земља и рашће, поново / Љубица Поповић-Бјелица . – Год. 36, бр. 136–137 (2009), стр. 155–157.

* Приказ књиге: Бошко Ивков: Земља и рашће 9, Читанка Војво-

дине: предели и призори, Бића и догађања, Нови Сад, 2008.

ПРИЦА, ИВАНА

406. Окупљање у Сеници орхидеје / Ивана Прица . – Год. 31, бр. 118–119 (2004), стр. 20–33.

* Текст лат . – Библиографске референце уз текст . – Садржи и: 1. Vang Sidž – Lan ting предговор, уводни сегмент, отисак са камене плоче, из књиге Džao Mengfua (XIII век). 2. Čjen Gu (1508–1574) Ming dinastija, Окупљање у Сеници орхидеје, ручни свитак, туш и боја на папиру (детал), колекција Mors, датирано 1560. 3. Fan Ji (1658–71), Ćing dinastija, Прочишћење у Сеници орхидеје, ручни свитак, туш и боја на свили (детал), Музеј уметности, Кливленд, датирано 1671. 4. Пекинг, Забрањен град, Цветни врт, Сеница Прочишћења. 5. Речица плутајућих зделица–калиграфски знак.

ПРОДАНОВИЋ, ДРАГОЉУБ

407. Дух и бит Паноније : (Разговор са песником Лазом Лазићем) / разговор водио Драгољуб Продановић . – Год. 31, бр. 118–119 (2004), стр. 53–69.

ПУЈИН, ДУШАН

408. Булке / Душан Пујин . – Год. 36, бр. 136–137 (2009), стр. 20–21.

* Зајед. ств. насл.: Четири приче.

409. Руке / Душан Пујин . – Год. 36, бр. 136–137 (2009), стр. 19–20.

* Зајед. ств. насл.: Четири приче.

410. Тофија / Душан Пујин . – Год. 36, бр. 136–137 (2009), стр. 21–22.

* Зајед. ств. насл.: Четири приче.

411. Остаји / Душан Пујин . – Год. 36, бр. 136–137 (2009), стр. 22–23.

* Зајед. ств. насл.: Четири приче.

ПУСЛОЈИЋ, АДАМ

412. Уместо излагања на пленарној седници / Адам Пуслојић . – Год. 33, бр. 126–127 (2006), стр. 27.

* Текст лат . – Надређ. ств. насл.: 43. београдски међународни сусрет писаца 27. септембар – 4. октобар 2006.

РАДВОЉИНА, ИДА

413. Најстарија / Ида Радвољина ; превела с руског Вјера Зоговић . – Год. 36, бр. 138–139 (2009), стр. 74–94.

* Текст лат . – Белешка о аутору.

РАДИВОЈЕВИЋ, ДУШАН

414. Писци су опасни / Душан Радивојевић . – Год. 36, бр. 138–139 (2009), стр. 25–28.

РАДИСАВЉЕВИЋ, ЗОРАН

415. Лаза Костић није запросио Ленку / Зоран Радисављевић . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. [193]–196.

* Интервју с Пером Зупцем објављен у *Политици*, Београд 2. фебруар 2010.

РАДОВИЋ, ДРАГАН

416. Постмодерна као апокриф / Драган Радовић . – Год. 36, бр. 136–137 (2009), стр. 139–144.

* Приказ књига: 1. Сава Дамјанов: Апокрифна историја српске (пост)модерне–ново читање традиције II, Београд, 2008. 2. Проф. др Сава Дамјанов: Историја као апокриф – роман лакрдија или ти, по простом, безобразне приче, Зрењанин, 2008.

417. Стравне траве надрасле виле изданке / Драган Радовић.– Год. 38, бр. 144–147 (2011), стр. 185–187.

* Приказ књиге: Милорад

Стојковић, Недељко Богдановић: Мелеми горког сна, Ниш, 2011.

418. О Настасијевићу и Џунићу / Драган Радовић . – Год. 39, бр. 148–149 (2012), стр. 123–126.

* Приказ књиге: Биљана Мичић: Под језиком, над говором, Београд, 2010.

РАДОЈЧИЋ, САША

419. Милан Коњовић данас / Саша Радојчић . – Год. 35, бр. 132–133(2008), стр. 102–104.

* Зајед. ств. насл.: Милан Коњовић данас : Саопштења са представљања зборника разговора Милан Коњовић данас (Галерија Милан Коњовић, Сомбор 2007) у великој сали Жупаније у Сомбору, 28. јануара 2008, о стодесетогодишњици рођења сликара.

420. Рана историја херменеутике / Саша Радојчић . – Год. 36, бр. 136–137 (2009), стр. 24–44.

* Библиографске референце уз текст.

РАДУНОВИЋ, МИЛАН

421. Зло орање / Милан Радуновић. – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 67.

* Зајед. ств. насл.: Зло орање . – Белешка о аутору.

422. Чесма теразијска / Милан Радуновић. – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 67–68.

* Зајед. ств. насл.: Зло орање . – Белешка о аутору.

РАИЧ, ВИДОСАВА

423. Огледала, ветар, прозори / Видосава Раич . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 55–56.

* Белешка о аутору на крају броја.

РАМАДАНСКИ, ДРАГИЊА

424. Лепа Сомборкиња : (О једном портрету Милана Коњовића) / Драгиња Рамадански. – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 121–123.

* Текст лат. – Библиографске референце уз текст. – Садржи и: портрет.

РАСТОВИЋ, ИЛИЈА

425. Белине / Илија Растовић. – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 60–61.

* Текст лат. – Зајед. ств. насл.: Растанак.

426. Љубавно пијанство / Илија Растовић. – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 61.

* Текст лат. – Зајед. ств. насл.: Растанак.

427. Минијатуре / Илија Растовић. – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 60.

* Текст лат. – Зајед. ств. насл.: Растанак.

428. Растанак / Илија Растовић. – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 60.

* Текст лат. – Зајед. ств. насл.: Растанак.

РЕЂЕП, ДРАШКО

429. Име света и светлости – Дунав / Драшко Ређеп. – Год. 32, бр. 120–121 (2005), стр. 111–114.

* Приказ књиге: Дејан Медаковић: Дунав–река јединства Европе, Нови Сад, 2003.

430. Поуздано новосадско памћење / Драшко Ређеп. – Год. 33, бр. 124–125 (2006), стр. 113–116.

* Текст лат. – Приказ књиге: Донка Станчић: Нови Сад од куће до куће, Нови сад, 2005.

431. Необуздано посредовање / Драшко Ређеп. – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 147–151.

* Текст лат. – Говорено на промоцији књига Катарине Амброзић *Тајанствена уметност* и *Стијовић*, у Сомбору 19. новембра 2006.

432. Она наша панонска жабокречина : (Два писма Вељка Петровића, ламентације над критиком, антологијама и домајом, последња дрчност) / Драшко Ређеп. – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 73–[XCVI].

* Садржи и: факсимил писма Вељка Петровића Драшку Ређепу. – Садржи и: фотографије из албума: Вељко Петровић у Сомбору.

433. Сомбор, могућност сна / Драшко Ређеп. – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 137–140.

* Приказ књиге: Сомбор на длану, Нови Сад, 2006. – Изречено 24. априла 2007. године у Свечаној сали жупанијског здања на промоцији стручне монографије Сомбор на длану.

434. Преступи, моћни и утицајни / Драшко Ређеп. – Год. 35, бр. 132–133(2008), стр. 93–96.

* Зајед. ств. насл.: Милан Коњовић данас : Саопштења са представљања зборника разговора Милан Коњовић данас (Галерија Милан Коњовић, Сомбор 2007) у великој сали Жупаније у Сомбору, 28. јануара 2008, о стодесетогодишњици рођења сликара.

РЕМ, ВАЛТЕР

435. Мисао о смрти у немачкој поезији романтизма / Валтер Рем. – Год. 33, бр. 124–125 (2006), стр. 60–77.

* Текст лат. – Напомене. – Из:

Walter Rehm, Der Todesgedanke in der deutschen Dichtung vom Mittelalter bis zur Romantik, Darmstadt, 1967.

РИСОЈЕВИЋ, РАНКО

436. Жута лутка / Ранко Рисојевић . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 8–9.

* Зајед. ств. насл.: Сlike и осећајност времена.

437. Завршио послове / Ранко Рисојевић . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 9.

* Зајед. ств. насл.: Сlike и осећајност времена.

438. Заправо / Ранко Рисојевић . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 8.

* Зајед. ств. насл.: Сlike и осећајност времена.

439. Страст и писање / Ранко Рисојевић . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. [5].

* Зајед. ств. насл.: Сlike и осећајност времена.

440. Страх од писања / Ранко Рисојевић . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. [5]–6.

* Зајед. ств. насл.: Сlike и осећајност времена.

441. Сlike и осећајност времена / Ранко Рисојевић . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 6.

* Зајед. ств. насл.: Сlike и осећајност времена.

442. То / Ранко Рисојевић . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 6–7.

* Зајед. ств. насл.: Сlike и осећајност времена.

443. Сlike савременог театра апсурда / Ранко Рисојевић . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 7.

* Зајед. ств. насл.: Сlike и осећајност времена.

444. Три жеље / Ранко Рисојевић . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 7–8.

* Зајед. ств. насл.: Сlike и осећајност времена.

РИСТАНОВИЋ, ЦВИЈЕТИН

445. О стварности и причи о њој / Цвијетин Ристановић . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 202–207.

* Приказ књиге: Љубомир Зуковић: Неспokoјни покојник и друге приче, Бијељина, 2012.

РИСТОВИЋ, ЈЕВРОСИМА

446. Време / Јевросима Ристовић . – Год. 36, бр. 138–139 (2009), стр. 72.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Време.

447. Глас претворен у плен / Јевросима Ристовић . – Год. 36, бр. 138–139 (2009), стр. 73.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Време.

448. Зарасла у моје мисли / Јевросима Ристовић . – Год. 36, бр. 138–139 (2009), стр. 72–73.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Време.

РОГАНОВИЋ, МИЛОРАД

449. Речи везане у чворове / Милорад Рогановић . – Год. 37, бр. 140–141 (2010), стр. 115–118.

* Зајед. ств. насл.: Ратна проза и сведочанство : Поводом новог издања књиге савременог српског писца Мирослава Јосића Вишњића Ратна пошта и коментари (Службени гласник, Београд, 2009), на десетогодишњицу бомбардовања, у књижари издавача 11. марта 2010. године говорили су М. Панџић, М. Рогановић, И. Вујачић и аутор . – Садржи и: реч Мирослава Јосића Вишњића.

САВИЋ, МИЛАН

450. Сведочанство о последњој песми Лазе Костића / Милан Савић . – Год. 36, бр. 136–137 (2009), стр. 88–90.

* Библиографске референце уз текст.

САВИЋ, МИЛИСАВ

451. О краткој причи, кратко / Милисав Савић . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. [127]–128.

* *Вељкови дани*, у Сомбору, децембар 2013.

САНТОЛИКУИДО, АНА

452. Кафа / Ана Сантоликуидо ; превео Драган Мраовић . – Год. 33, бр. 126–127 (2006), стр. 23–24.

* Текст лат . – Надређ. ств. насл.: 43. београдски међународни сусрет писаца 27. септембар – 4. октобар 2006.

СВРКОТА, БЛАГОЈЕ

453. Немоћан сам да сакријем радост / Благоје Свркота . – Год. 36, бр. 138–139 (2009), стр. 156–158.

* Зајед. ств. насл.: Ленкин прстен.

454. Седам малих песама (Из књиге песама *Путовање у Мисир*, Клуб књижевника, ГКУД Ђока Павловић, Београд, 2009) / Благоје Свркота . – Год. 36, бр. 138–139 (2009), стр. 154–156.

* Зајед. ств. насл.: Ленкин прстен.

455. **СЕЋАЊА** на Вељка Петровића / приредила Марија Орбовић . – Год. 32, бр. 122–123 (2005), стр. 81–91.

* Библиографске референце уз текст . – Садржи и: 1. Петар Р. Трајковић: Поново у Раванграду. 2. Јанко Хркаловић: Предавање у књижари.

СИМИЋ, МИЛАН

456. Карлос Фуентес зна како

живети кроз сопствене ликове / Милан Р. Симић . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 89–91.

* Белешка о аутору на крају броја.

СИМОЊАН, БАБКЕН

457. Свето име Лим / Бабкен Симоњан . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 50–53.

* Белешке о писцу.

458. Бела ноћ / Бабкен Симоњан ; превео с јерменског Владимир Јагличић . – Год. 38, бр. 144–147 (2011), стр. 83–84.

* Зајед. ств. насл.: Прекинута молитва.

459. Гранчица / Бабкен Симоњан ; превео с јерменског Владимир Јагличић . – Год. 38, бр. 144–147 (2011), стр. 82–83.

* Зајед. ств. насл.: Прекинута молитва.

460. Море и сплавар / Бабкен Симоњан ; превео с јерменског Владимир Јагличић . – Год. 38, бр. 144–147 (2011), стр. 84.

* Зајед. ств. насл.: Прекинута молитва.

461. На мосту Риалто / Бабкен Симоњан ; превео с јерменског Владимир Јагличић . – Год. 38, бр. 144–147 (2011), стр. 82.

* Зајед. ств. насл.: Прекинута молитва.

462. Опрости, мајко / Бабкен Симоњан ; превео с јерменског Владимир Јагличић . – Год. 38, бр. 144–147 (2011), стр. 81.

* Зајед. ств. насл.: Прекинута молитва.

463. Прекинута молитва / Бабкен Симоњан ; превео с јерменског Владимир Јагличић . – Год. 38,

бр. 144–147 (2011), стр. 85–86.

* Зајед. ств. насл.: Прекинута молитва.

СОНДИ, ПЕТЕР

464. О филолошком сазнању / Петер Сонди ; превео с немачког Томислав Бекић . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 21–38.

* Текст лат . – Белешка о писцу.

СПАСОЈЕВИЋ, ДРАГОСЛАВ

465. Лек / Драган Спасојевић . – Год. 39, бр. 148–149 (2012), стр. 96.

* Зајед. ств. насл.: Три песме.

466. На ветру / Драган Спасојевић . – Год. 39, бр. 148–149 (2012), стр. 96.

* Зајед. ств. насл.: Три песме.

467. Одрицање / Драган Спасојевић . – Год. 39, бр. 148–149 (2012), стр. 96.

* Зајед. ств. насл.: Три песме.

СТАНИЋ, НАТАША

468. Аномалије / Наташа Станић . – Год. 37, бр. 142–143 (2010), стр. 63–64.

* Зајед. ств. насл.: Мултиверзум љубави.

469. Блистави град / Наташа Станић . – Год. 37, бр. 142–143 (2010), стр. 65.

* Зајед. ств. насл.: Мултиверзум љубави.

470. Док ходаш космичком стазом / Наташа Станић . – Год. 37, бр. 142–143 (2010), стр. 62.

* Зајед. ств. насл.: Мултиверзум љубави.

471. Кажем ти / Наташа Станић . – Год. 37, бр. 142–143 (2010), стр. 64–65.

* Зајед. ств. насл.: Мултиверзум љубави.

472. Не бој се ничега / Наташа Станић . – Год. 37, бр. 142–143 (2010), стр. 63.

* Зајед. ств. насл.: Мултиверзум љубави.

473. Понекад / Наташа Станић . – Год. 37, бр. 142–143(2010), стр. 66–67.

* Зајед. ств. насл.: Мултиверзум љубави.

474. Симетрична стварност / Наташа Станић . – Год. 37, бр. 142–143 (2010), стр. 64.

* Зајед. ств. насл.: Мултиверзум љубави.

475. Смисао / Наташа Станић . – Год. 37, бр. 142–143 (2010), стр. 65–66.

* Зајед. ств. насл.: Мултиверзум љубави.

476. У снегу будућности / Наташа Станић . – Год. 37, бр. 142–143 (2010), стр. 67.

* Зајед. ств. насл.: Мултиверзум љубави.

СТЕПАНОВИЋ, МИЛАН

477. Јубилеј великог учитеља : (250 година од рођења Аврама Мразовића) / Милан Степановић . – Год. 33, бр. 126–127 (2006), стр. 108–[112].

* Садржи и: Печат и потпис Аврама Мразовића.

СТЕПАНОВИЋ, РОДОЉУБ

478. Разговор са земљом / Родољуб Степановић . – Год. 32, бр. 122–123 (2005), стр. 11–13.

* Одломак из веће прозне целине *Разговор са земљом*.

СТОЈАНОВИЋ, ДЕЈАН

479. Уметник и растворена стварност / Дејан Стојановић . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 80–81.

* Текст лат . – Белешка о писцу.

СТОЈАНОВИЋ, МАРИЈА

480. Писац као књижевни лик / Марија Стојановић. – Год. 35, бр. 132–133 (2008), стр. 141–144.

* Текст лат . – Приказ књиге: Саша Хаџи Танчић: Меланхолија, Београд, 2006.

481. Разговор са Сизифом / Марија Деспотовић. – Год. 36, бр. 136–137 (2009), стр. 158–160.

* Приказ књиге: Милијан Деспотовић: Разговор са Сизифом, Београд, 2007.

482. Поезија дубоке мисаоности / Марија Стојановић . – Год. 37, бр. 140–141 (2010), стр. 153–154.

* Приказ књиге: Дејан Ђорђевић: Непростајање, Лесковац, 2008.

СТОЈАНОВИЋ, СЛАЂАНА

483. Просторна изукрштања и усложњења / Слађана Сл. Стојановић . – Год. 38, бр. 144–147 (2011), стр. 157–160.

* Приказ књиге: Часлав Ђорђевић: Отварање поетског простора, Београд, 2011.

СТОЈИЋ, ДАНКО

484. Лепота иреалног / Данко Стојић . – Год. 39, бр. 148–149 (2012), стр. 127–130.

* Приказ књиге: Александар Пирожков: Огледала душе, Београд, 2011.

485. Ка авангардном прозном изразу / Данко Стојић . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 139–141.

* Текст лат . – Приказ књиге: Срба Игњатовић: Проза промене деконструкција, конвенције и иновације у српској прози 1950–1990, Београд, 2012 . – Белешка о аутору на крају броја.

СТОЈИЧИЋ, ЂОКО

486. Штапом са Свете Горе / Ђоко Стојичић . – Год. 33, бр. 126–127 (2006), стр. 25.

* Текст лат . – Надређ. ств. насл.: 43. београдски међународни сусрет писаца 27. септембар – 4. октобар 2006.

СТОЈКОВИЋ, ДУШАН

487. Лирски путописи душе / Душан Стојковић . – Год. 33, бр. 124–125 (2006), стр. 107–112.

* Приказ књиге: Зоран М. Мандић: Нестварни штафелај, Пожаревац, 2005.

488. Пуни видици лирског / Душан Стојковић . – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 141–147.

* Приказ књиге: Срба Игњатовић: Слепи путник, Београд, 2007.

489. Необартовске Митологике / Душан Стојковић. – Год. 37, бр. 140–141 (2010), стр. 128–132.

* Приказ књиге: Зоран М. Мандић: Мали наслови, Ваљево, 2009.

490. Како песник Светислав Травица чита самоћу / Душан Стојковић . – Год. 38, бр. 144–147 (2011), стр. 178–184.

* Приказ књиге: Светислав Травица: Читајући самоћу, Београд, 2009.

491. Бицикл Милана Коњовића / Душан Стојковић . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 37.

* Зајед. ств. насл.: Песме Коњовићу . – Белешка о аутору на крају броја.

СТОКАНОВ, РАДИВОЈ

492. Из споменара Емилије Славнићеве / Радивој Стоканов . – Год. 33, бр. 124–125 (2006), стр. 97–[104].

* Библиографске референце уз текст.

493. Стапарски дивани о МЈВ-у / Радивој Стоканов . – Год. 33, бр. 126–127 (2006), стр. 83–87.

* Надређ. ств. насл.: Златни век Мирослава Јосића Вишњића . – Библиографске референце уз текст.

494. Полемика : прилози историји оснивања часописа Домети / Радивој Стоканов . – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 151–162.

* Текст лат. – Учесници у дискусији: Миодраг Миленовић и Бошко Ивков.

495. Једно писмо Триве Милитара о Лази Костићу / Радивој Стоканов . – Год. 35, бр. 132–133(2008), стр. 125–128.

496. Век песме Лазе Костића Santa Maria della Salute / Радивој Стоканов . – Год. 36, бр. 136–137 (2009), стр. 77–87.

* Библиографске референце уз текст . – Садржи и: песму Santa Maria della Salute.

497. Лазе Костића пабирци и једно писмо (О стогодишњици смрти Лазе Костића [1910–2010]) / Радивој Стоканов . – Год. 37, бр. 140–141 (2010), стр. 97–112.

* Садржи фотографије гробног места Лазе Костића . – Библиографске референце уз текст.

498. Књига о пливачу *против струје* / Радивој Стоканов . – Год. 37, бр. 142–143 (2010), стр. 119–125.

* Приказ књиге: Милан Савић: Лаза Костић, Београд, 2010.

СТРАЈНИЋ, НИКОЛА

499. Поезија творца (метамета-

ноичко певање Петра Петровића Његоша) / Никола Страјнић. – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. [7]–11.

СУЛРУНЧУК, ВИКТОР

500. Микалај Брада и коњ Голубић / Виктор Сулрунчук ; са белоруског превео Микита Супрунчук . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 120–133.

* Белешка о писцу.

ТАДИЋ, ВЕРИЦА

501. Безимена постојаност / Верица Тадић. – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 25–27.

* Зајед. ств. насл.: Кад речи сањају . – Библиографске референце уз текст . – Белешка о аутору.

502. Дијалог између удаљених тренутака / Верица Тадић. – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 25.

* Зајед. ств. насл.: Кад речи сањају . – Библиографске референце уз текст . – Белешка о аутору.

503. Невиност душе као свети запис / Верица Тадић. – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 23–25.

* Зајед. ств. насл.: Кад речи сањају . – Библиографске референце уз текст . – Белешка о аутору.

504. Светилиште тајанствених божанстава / Верица Тадић . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. 27–29.

* Зајед. ств. насл.: Кад речи сањају . – Библиографске референце уз текст . – Белешка о аутору.

ТЕЈМУР, МАХМУД

505. Крвава фунта / Махмуд Тејмур ; превео с арапског Мирослав Б. Митровић. – Год. 37, бр. 140–141 (2010), стр. 58–62.

* Белешка о писцу преводиоца.

ТОДОРИЋ, ГОРДАНА

506. Генеричке везе Јована Ст. Поповића, Јована Ђорђевића и Александра Поповића / Гордана Тодорић . – Год. 32, бр. 120–121 (2005), стр. 41–55.

* Библиографске референце уз текст.

507. Руска неофицијелна поезија / препев са руског и белешка Светислав Травица . – Год. 32, бр. 120–121 (2005), стр. 56–68.

* Заступљени аутори: Владимир Ковенацки, Николај Глазков, Всеволод Њекрасов, Игор Хољин, Александар Кондратов, Владлен Гавриљчик, Владимир Бурич, Јевгениј Кропивницки, Олег Глигорјев, А. Ник, Николај Шатров, Муза Павлова, Јевгениј Рејн, Јосиф Бродски, Јан Сатуновски.

ТОДОРОВИЋ, МИРОЉУБ

508. Шатро приче / Мирољуб Тодоровић . – Год. 32, бр. 122–123 (2005), стр. 45–46.

509. Жабљи батаци / Мирољуб Тодоровић . – Год. 35, бр. 132–133 (2008), стр. 23.

Зајед. ств. насл.: Три сна.

510. Коцка / Мирољуб Тодоровић . – Год. 35, бр. 132–133 (2008), стр. 24.

* Зајед. ств. насл.: Три сна.

511. Цвет / Мирољуб Тодоровић . – Год. 35, бр. 132–133 (2008), стр. 23.

* Зајед. ств. насл.: Три сна.

512. Из дневника 1983. / Мирољуб Тодоровић . – Год. 36, бр. 138–139 (2009), стр. 95–116.

* Текст лат.

513. Из дневника / Мирољуб Тодоровић . – Год. 38, бр. 144–147 (2011), стр. 57–80.

* Текст лат.

514. Пандорина кутија (1969–2014) / Мирољуб Тодоровић . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. [32]–35.

* Напомена уз текст.

ТОМАШЕВИЋ, БОШКО

515. Да дода остатке / Бошко Томашевић . – Год. 31, бр. 118–119 (2004), стр. 34–35.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Нова узалудност.

516. Који нисмо / Бошко Томашевић . – Год. 31, бр. 118–119 (2004), стр. 36.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Нова узалудност.

517. Никада било где бити / Бошко Томашевић . – Год. 31, бр. 118–119 (2004), стр. 37.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Нова узалудност.

518. Ништа до / Бошко Томашевић . – Год. 31, бр. 118–119 (2004), стр. 36.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Нова узалудност.

519. Овако као сада / Бошко Томашевић . – Год. 31, бр. 118–119 (2004), стр. 35.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Нова узалудност.

520. Остати увек / Бошко Томашевић . – Год. 31, бр. 118–119 (2004), стр. 37.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Нова узалудност.

521. Поново ништа / Бошко Томашевић . – Год. 31, бр. 118–119 (2004), стр. 36.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.: Нова узалудност.

522. Предах од тишине / Бошко Томашевић . – Год. 31, бр. 118–119 (2004), стр. 35.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
Нова узалудност.

523. Тако као сада / Бошко Томашевић . – Год. 31, бр. 118–119 (2004), стр. 35.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
Нова узалудност.

524. Узмицање још задуго без смисла / Бошко Томашевић . – Год. 31, бр. 118–119 (2004), стр. 34.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
Нова узалудност.

525. Нико, нигде (Приповест, археологија) . – Год. 37, бр. 140–141 (2010), стр. 69–80.

* Текст лат . – Одломак из романа у рукопису *Нико, нигде*.

526. Године којих нема / Бошко Томашевић . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 44–45.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
Године којих нема . – Белешка о аутору на крају броја.

527. Једне зимске старе тишине / Бошко Томашевић . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 45–46.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
Године којих нема . – Белешка о аутору на крају броја.

528. Још нема краја / Бошко Томашевић . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 49.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
Године којих нема . – Белешка о аутору на крају броја.

529. Ка негдашњем лутању / Бошко Томашевић . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 50.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
Године којих нема . – Белешка о аутору на крају броја.

530. На мој шездесетпети рођендан, 3 / Бошко Томашевић . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 45.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
Године којих нема . – Белешка о аутору на крају броја.

531. Нешто од мене / Бошко Томашевић . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 49.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
Године којих нема . – Белешка о аутору на крају броја.

532. Нова узалудност са цватњом / Бошко Томашевић . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 47–48.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
Године којих нема . – Белешка о аутору на крају броја.

533. Остаци неудављеног живота / Бошко Томашевић . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 46–47.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
Године којих нема . – Белешка о аутору на крају броја.

534. Повратак раније или касније / Бошко Томашевић . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 48.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
Године којих нема . – Белешка о аутору на крају броја.

535. Тамо где није било ничега / Бошко Томашевић . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 48.

* Текст лат . – Зајед. ств. насл.:
Године којих нема . – Белешка о аутору на крају броја.

ТОМИЋ, ДЕЈАН

536. Разговори с Миланом Коњовићем / Дејан Томић . – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 109–119.

ЂУРЧИЋ, БРАНКО

537. Грebaње / Бранко Ђурчић .

– Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 59–64.

* Текст лат. – Белешка о аутору на крају броја.

ФЕЋВЕР, ЗДЕНКА

538. Виђено / Зденка Феђвер . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 65.

* Текст лат. – Зајед. ств. насл.: Коњугација.

539. Живели / Зденка Феђвер . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 64.

* Текст лат. – Зајед. ств. насл.: Коњугација.

540. Задатак / Зденка Феђвер . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 66.

* Текст лат. – Зајед. ств. насл.: Коњугација.

541. Коњугација / Зденка Феђвер . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 63.

* Текст лат. – Зајед. ств. насл.: Коњугација.

542. Коцка / Зденка Феђвер . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 62.

* Текст лат. – Зајед. ств. насл.: Коњугација.

543. Лет / Зденка Феђвер . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 65–66.

* Зајед. ств. насл.: Коњугација.

544. Превоз / Зденка Феђвер . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 62.

* Текст лат. – Зајед. ств. насл.: Коњугација.

545. Просци / Зденка Феђвер . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 63.

* Текст лат. – Зајед. ств. насл.: Коњугација.

546. Радозналост / Зденка Феђвер . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 64.

* Текст лат. – Зајед. ств. насл.: Коњугација.

547. Седам ин педесет / Зденка Феђвер . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 64.

* Текст лат. – Зајед. ств. насл.: Коњугација.

548. Сквер / Зденка Феђвер . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 65.

* Текст лат. – Зајед. ств. насл.: Коњугација.

549. Шиц / Зденка Феђвер . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 66.

* Текст лат. – Зајед. ств. насл.: Коњугација.

550. Школа / Зденка Феђвер . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 63.

* Текст лат. – Зајед. ств. насл.: Коњугација.

551. Куц, куц / Зденка Феђвер . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 69.

* Текст лат. – Зајед. ств. насл.: Три кратке приче.

552. Питалица / Зденка Феђвер . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 69.

* Текст лат. – Зајед. ств. насл.: Три кратке приче.

553. Тако ми и треба / Зденка Феђвер . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. 69–70.

* Текст лат. – Зајед. ств. насл.: Три кратке приче.

ФЕКЕТЕ, ЖОЖЕФ

554. Сензитивна промишљања / Жожеф Ж. Фекете . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 152–154.

* Приказ књиге: Зденка Феђвер: Пуфнице и жежеви, Сента, 2006.

ХАКАК, БАЛФУР

555. Песма мајци / Балфур Хакак ; превела Ана Шомло . – Год. 33, бр. 126–127 (2006), стр. 21–22.

* Текст лат . – Надређ. ств. насл.: 43. београдски међународни сусрет писаца 27. септембар – 4. октобар 2006.

ХАКАК, ТИФЕРЕТ

556. Мој отац и његова одела / Тиферет Хакак ; превела Ана Шомло . – Год. 33, бр. 126–127 (2006), стр. 20.

* Текст лат . – Надређ. ств. насл.: 43. београдски међународни сусрет писаца 27. септембар – 4. октобар 2006.

ХАЦИ ТАНЧИЋ, САША

557. Дводелна структура, дво-струка визура : (Приповетка У Нишу пред слом 1915. године Вељка Петровића) / Саша Хаџи Танчић . – Год. 34, бр. 130–131 (2007), стр. 47–61.

* *Вељкови дани*, Сомбор, 13. октобар 2007. – Библиографске референце уз текст.

558. На појилу / Саша Хаџи Танчић . – Год. 35, бр. 132–133 (2008), стр. 19–22.

* Текст лат . – Садржај: Лов, Пас, Корњачина прича о пужу или љубавна игра, Убод, Поздрав, Мужа, Мишја Рупа, Голуб и голулица, Све звери Нојеве.

ХОЏИЋ, ЗОРИЦА

559. Стихови о веселом животу карловачких богослова / Зорица Хоџић . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 122–129.

* Библиографске референце уз текст . – Белешка о аутору на крају броја.

560. Споменик Српкињи / Зорица Хоџић . – Год. 38, бр. 144–147 (2011), стр. 153–156.

* Приказ књиге: Радмила Гикић Петровић: Живот и књижевно

дело Милице Стојадиновић Српкиње, Нови Сад, 2010.

ХУТЕРЕР, ФРАНЦ

561. Ноћне птице / Франц Хутерер ; превео с немачког Томислав Бекић . – Год. 33, бр. 126–127 (2006), стр. 12–19.

* Текст лат . – Белешка о писцу преводиоца.

ЦИНЦАР ПОПОСКИ, НИКОЛА

562. Зарез Науму / Никола Цинцар Попоски . – Год. 33, бр. 126–127 (2006), стр. 28.

* Текст лат . – Надређ. ств. насл.: 43. београдски међународни сусрет писаца 27. септембар – 4. октобар 2006.

ЦВЕТКОВИЋ, ТОМИСЛАВ

563. Песме о трајању и преживљавању / Томислав Цветковић . – Год. 35, бр. 134–135 (2008), стр. 160–164.

* Текст лат . – Приказ књиге: Миленко Попић: Спонтанист, Београд–Аранђеловац, 2008.

ЧАЛИЋ, БОРИВОЈ

564. Младен Лесковац о Захарију Орфелину / Боровој Чалић . – Год. 35, бр. 134–135 (2008), стр. 59–68.

* Библиографске референце уз текст.

ЧИЗМАР, ВАЛЕНТИНА

565. Трансцендиција и иманенција (Одабрани одломци из књиге есеја *Путешествије кроз светове: филозофски списи* / Валентина Чизмар . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. [71]–76.

* Садржај: О језику, Право на бесмртност / Или: Тежња за недостижним/ . – Белешка о писцу.

ЧОЛИЋ, МИЛАН

566. Булгаков и неколико његових необјављених фељтона / Милан Чолић . – Год. 35, бр. 134–135 (2008), стр. 25–29.

* Текст лат.

567. Служио сам краља чешке литературе... (наставиће се) / Милан Чолић . – Год. 36, бр. 136–137 (2009), стр. 50–76.

* Текст лат.

568. Служио сам краља чешке литературе (II) / Милан Чолић . – Год. 36, бр. 138–139 (2009), стр. 48–71.

* Текст лат.

ЧОЛОВИЋ, ДУШАН

569. Извор / Душан Чоловић . – Год. 33, бр. 126–127 (2006), стр. 24.

* Текст лат. – Надређ. ств. насл.: 43. београдски међународни сусрет писаца 27. септембар – 4. октобар 2006.

ЧУРЧИЋ, ЛАЗА

570. Сећања о Младену Лесковцу / Лаза Чурчић . – Год. 32, бр. 120–121 (2005), стр. 81–107.

571. О српским букварима данас / Лаза Чурчић . – Год. 37, бр. 142–143 (2010), стр. 126–130.

* Приказ књиге: Буквари и букварска настава код Срба: зборник радова, Београд, 2010 . – Реч на представљању у Педагошком музеју Београда, 19. октобра 2010.

ЏУВЕР, БОГДАН

572. Дунавске свети / Богдан Џувер . – Год. 32, бр. 122–123 (2005), стр. 7–10.

ШИЛИНГ, ИШТВАН

573. Сакрална и световна семантика језика звона на примеру народних обичаја у селу Купусина / Иштван Шилинг ; с мађарског превео Тибор Мачаи . – Год. 40, бр. 152–155 (2013), стр. [183]–191.

* Литература.

ШКЕРОВИЋ, СЛОБОДАН

574. Соларис–Баш–Челик / Слободан Шкеровић . – Год. 41, бр. 156–157 (2014), стр. [11]–19.

* Библиографске референце уз текст . – Белешка о аутору.

ШКОРИЋ, ДУШАН

575. Јавни живот новосадских дрворезбара браће Марковић / Душан Шкорић . – Год. 34, бр. 128–129 (2007), стр. 81–103.

* Библиографске референце уз текст.

576. Манастир Моноштор у Мађарској / Душан Шкорић . – Год. 36, бр. 136–137 (2009), стр. 107–137.

* Библиографске референце уз текст . – Садржи и: илустрације.

ШУЈИЦА, БОЖИДАР

577. Коњовић / Бождар Шујица . – Год. 39, бр. 150–151 (2012), стр. 33.

* Зајед. ств. насл.: Песме Коњовићу . – Белешка о аутору на крају броја.

ШЋЕКИЋ, ВУЧИНА

578. Бесани / Вучина Шћекић . – Год. 35, бр. 132–133 (2008), стр. 7–16.

* Текст лат.

РЕГИСТАР АУТОРА КЊИЖЕВНИХ ПРИЛОГА

- Ајзенхут**, Франц: 1
Андрић, Радомир: 2, 3
Анђелковић, Мирјана: 4, 5, 6, 7
Антоловић, Михаел: 8, 9, 10, 11
Арсид, Милош: 12
Арсид Ивков, Маринко: 13
Бабагац, Андабел: 14
Бабин, Радомир: 15
Бабић, Сава: 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22
Барток, Бела: 23
Батуран, Антоније: 24, 25, 26, 27
Батуран, Радомир: 28, 29, 30
Бекић, Томислав: 31, 32
Белеслијин, Драгана: 33, 34
Бели Марковић, Радован: 35
Бенце, Ерика: 36
Бербер, Стојан: 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44
Бикички, Милана: 45
Богнар, Зоран: 46
Богојевић, Дејан: 47, 48, 49, 50, 51
Бранков, Ђерђ: 52
Брковић, Мирјана: 53, 54
Брковић, Светислав: 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76
Бродски, Јосиф: 507
Брујић, Ђорђе: 77, 78, 79, 80, 81
Букај, Хорхе: 82, 83, 84
Булгаков, Михаил: 85, 85, 86, 87, 88, 89, 90
Бурич, Владимир: 507
Варга, Силвија: 91, 92
Васид, Златко: 93, 94, 95
Васид, Растко: 96, 97
Васид-Каначки, Марија: 98, 99, 100
Влајчић, Милан: 101
Војводић, Момир: 102
Вранеш, Бранко: 103, 104, 105
Вујачић, Илија: 106
Вујков, Даница: 107, 108
Вучинић, Даринка: 109
Вучић, Зоран: 110
Вучковић, Синиша: 111
Гавриљчик, Владлен: 507
Гази Ат-Тадмори, Мохамед: 112
Гајић, Драгољуб: 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119
Гагајанцу, Павел: 120, 121, 122, 123, 124
Глазков, Николај: 507
Глигорјев, Олег: 507
Глобус, Адам: 125
Гордић, Славко: 126
Грдинић, Никола: 127, 128, 129
Гуревич, Арон: 130
Данојлић, Милутин: 131, 132
Дејанов, Берислав: 133
Деспотовић, Милијан: 134
Димић, Жељко: 135, 136
Динеску, Мирче: 137
Добник, Иван: 138
Дугалић, Љиљана: 139
Дудаш, Ана: 140, 141, 142
Дујмов, Драгомир: 143
Дуранци, Бела: 1434
Дурјан, Лудвиг: 145
Душанић, Нада: 146, 147, 148
Ђерић, Зоран: 149, 150
Ђидић, Љубиша: 151, 152
Ђилас, Гордана: 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161
Ђого, Лидија: 162, 163, 164, 165
Ђорђевић, Дејан: 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173
Ђорђевић, Часлав: 174
Ђорђић, Стојан: 175
Ђуга, Михал: 176, 177, 178, 179, 180, 181
Ел-Хатиб, Ариф: 182, 183, 184, 185
Ердељанин, Анђелко: 186
Жарков, Петар: 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205

- Жељи**, Ференц: 206
Зелић, Павле: 207
Зубац, Перо: 208
- Иванић**, Душан: 209, 210, 211
Ивков, Бошко: 212, 213, 214, 215
Игић, Рајко: 216
Игњатовић, Срба: 217, 218
Илић, Микица: 219
Илић, Мирослав: 220
- Јелић**, Добрашин: 221
Јерковић, Владимир: 206
Јеротић, Владета: 222, 223, 224
Јосиш Вишњић, Мирослав: 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233
- Каић**, Каталин: 234, 235
Караћевић, Љубомир: 236
Катанић, Ксенија: 237
Кекановић, Драго: 238
Кецман, Давид: 239, 240
Коварж, Мирослав: 241
Ковач, Иван: 242, 243
Ковачевић, Бошко: 244
Ковачић, Божидар: 245
Ковенацки, Владимир: 506
Кондратов, Александар: 506
Копривица, Божо: 246
Кораћ, Весна: 247, 248, 249, 250
Кордић, Милош: 251, 252, 253, 254
- Косановић**, Јелена: 255
Костић, Лаза: 256
Кропивници, Јевгениј: 506
Крстић, Бошко: 257, 258, 259
Кубурић, Ђорђе: 260
Кунштек-Узелец, Дарио: 261, 262, 263
- Лазич**, Лаза: 265, 266, 257, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279
Лаловић, Иван: 280, 281, 282, 283
Ланг, Ирма: 284
Лебовић, Ђорђе: 285
Лудошки, Наталија: 286, 287
Лукач, Рајко: 288
- Луковић**, Предраг: 289, 290
Љубичић, Чедомир: 291
- Мандељштам**, Осип: 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305
Мандић, Зоран: 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316
Мараи, Шандор: 317
Марић, Првослав: 318
Матејић, Матеја: 319, 320, 321
Матић, Златко: 322
Махфуз, Нагиб: 323
Маширевић, Никола: 324, 325, 326, 327
Машић, Слободан: 328
Медан, Маја: 329
Милановић, Душица: 330
Миленовић, Миодраг: 331
Милинчевић, Васо: 332
Милутиновић, Никола: 327
Милутиновић, Тања: 333
Мићуновић, Радомир: 334
Михаиловић, Драгослав: 335
Младеновић, Живомир: 327
Млађеновић, Миливоје: 336
Мраовић, Драган: 337
Муџијевић, Борислав: 338
- Настевски**, Анастас: 339, 340, 341
Недић, Марко: 342
Ненин, Миливој: 343, 344
Ник, А.: 507
Николић, Данило: 345, 346
Нишовић, Рале: 347
Новаковић, Душка: 348
- Њекрасов**, Всеволод: 507
- Обрадовић**, Биљана: 349, 350, 351
Огар-Мусулин, Бранка: 352
Осие Енекве, Онора: 353
Ожеговић, Саша: 354, 355
- Павлова**, Муза: 507
Павловић, Ранко: 356
Павловић-Барили, Милена: 357, 358, 359, 360, 361

- Падејски, Данијела: 362
 Пајин, Душан: 363, 364
 Пајин, Оља: 365, 366
 Пајић, Миленко: 367
 Пангарић, Златко: 368
 Панић, Владимир: 369
 Пантић, Михајло: 370
 Панковић, Душан: 371
 Перић, Раша: 372, 373, 374, 375
 Петровић, Тихомир: 376, 377, 378
 Пешић, Милосав: 379
 Писарев, Ђорђе: 380
 Погањ, Маргита: 381
 Попић, Миленко: 383, 384, 385, 386
 Попноваков, Драгомир: 387, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396
 Попов, Чедомир: 397, 398
 Поповић, Зоран: 399, 400, 401, 402
 Поповић-Бјелица, Љубица: 403, 404, 405
 Прица, Ивана: 406
 Продановић, Драгољуб: 407
 Пујин, Душан: 408, 409, 410, 411
 Пуслојић, Адам: 412
- Радвољина, Ида: 413
 Радивојевић, Душан: 414
 Радисављевић, Зоран: 415
 Радовић, Драган: 416, 417, 418
 Радојчић, Саша: 419, 420
 Радуновић, Милан: 421, 422
 Раич, Видосава: 423
 Рамадански, Драгиња: 424
 Растовић, Илија: 425, 426, 427, 428
 Рејн, Јевгениј: 507
 Ређеп, Драшко: 429, 430, 431, 432, 433, 434
 Рем, Валтер: 435
 Рисојевић, Ранко: 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444
 Ристановић, Цвијетин: 445
 Ристовић, Јевросима: 446, 447, 448
 Рогановић, Милорад: 449
- Савић, Милан: 450
 Савић, Милисав: 451
 Сантоликуидо, Ана: 452
 Сатуновски, Јан: 507
 Сеч, Геза: 135
 Свркота, Благоје: 453, 454
 Симић, Милан: 456
 Симоњан, Бабкен: 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463
 Сонди, Петер: 464
 Спасојевић, Драгослав: 465, 466, 467
 Станић, Наташа: 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476
 Степановић, Милан: 477
 Степановић, Родољуб: 478
 Стојановић, Дејан: 479
 Стојановић, Марија: 480, 481, 482
 Стојановић, Слађана: 483
 Стојић, Данко: 484, 485
 Стојичић, Ђоко: 486
 Стојковић, Душан: 487, 488, 489, 490, 491
 Стоканов, Радивој: 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498
 Страјнић, Никола: 499
 Сулрунчук, Виктор: 500
- Тадић, Верица: 501, 502, 503, 504
 Тејмур, Махмуд: 505
 Тодорић, Гордана: 506, 507
 Тодоровић, Мирољуб: 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514
 Томашевић, Бошко: 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535
 Томић, Дејан: 536
 Трајковић, Петар: 455
 Ђурчић, Бранко: 537
- Феђвер, Зденка: 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553
 Фекете, Јожеф: 554
- Хакак, Балбур: 555
 Хакак, Тиферет: 556

Хаџи Танчић, Саша: 557, 558
Хољин, Игор: 507
Хоџић, Зорица: 559, 5606
Хркаловић, Јанко: 455
Хутерер, Франц: 561

Цинџар Попоски, Никола: 562
Цветковић, Томислав: 563

Чалић, Боривој: 564
Чизмар, Валентина: 565

Чолић, Милан: 566, 567, 568
Чоловић, Душан: 569
Чурчић, Лаза: 570, 571
Џувер, Богдан: 572
Шатров, Николај: 507
Шилинг, Иштван: 573
Шкерковић, Слободан: 574
Шкорић, Душан: 575, 576
Шујица, Божидар: 577
Шћекић, Вучина: 578

РЕГИСТАР ПРИРЕЂИВАЧА

Зоговић, Мирка: 264
Марковић, Радмила: 1
Орбовић, Марија: 455
Остојић, Биљана: 357, 358, 359, 360

РЕГИСТАР ПРЕВОДИЛАЦА

Антоловић, Михаел: 130
Бабић, Сава: 23, 135, 317
Бекић, Томислав: 464, 561
Бертолино, Никола: 357, 358, 359, 360
Ђерић, Зоран: 125
Ђуга, Михаил: 176, 177, 178, 179, 180, 181
Зоговић, Вјера: 413
Зоговић, Мирка: 264
Јагличић, Владета: 458, 459, 460, 461, 462, 463
Коларић, Александра: 82, 83, 84
Лазовић, Михаела: 120, 121, 122, 123, 124
Манујлов, Јасна: 349, 350, 351
Мачаи, Тибор: 572

Митровић, Мирослов Б.: 112, 182, 183, 184, 185, 505
Мраовић, Драган: 256, 452
Обрадовић, Биљана Д.: 349, 350, 351
Обрадовић, Надежда: 353
Стојковић, Душан: 138
Супрунчук, Микита: 500
Травица, Светислав: 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 507
Хајдуковић, Лука: 145
Халиловић, Техран: 14
Чолић, Милан: 85, 86, 87, 88, 89, 90, 240
Шомло, Ана: 555, 556

40

1974

2014